

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra psychologie a patopsychologie

Bakalářská práce

Pavína Nastoupilová

Kresba rodiny u dětí předškolního věku

Olomouc 2022

vedoucí práce: doc. PhDr. Irena Plevová, Ph.D.

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „*Kresba rodiny u dětí předškolního věku*“ vypracovala zcela samostatně, za pomoci odborných rad vedoucí bakalářské práce. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpala, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

V Olomouci dne 20. 4. 2022

.....

Podpis

Poděkování

Touto cestou bych ráda poděkovala vedoucí mé bakalářské práce doc. PhDr. Ireně Plevové, Ph.D. za odborné vedení práce, vstřícnost a poskytování cenných rad. Dále mé poděkování patří všem respondentům vybraných mateřských škol, kteří se ochotně podíleli na empirickém šetření. V neposlední řadě bych ráda poděkovala své rodině, za podporu během celého bakalářského studia.

OBSAH

ÚVOD	6
I. TEORETICKÁ ČÁST.....	7
1 CHARAKTERISTIKA DÍTĚTE PŘEDŠKOLNÍHO VĚKU	7
1.1 Tělesný vývoj.....	7
1.2 Vývoj poznávacích procesů	8
1.3 Emoční a sociální vývoj.....	11
2 KRESBA DÍTĚTE PŘEDŠKOLNÍHO VĚKU	14
2.1 Význam dětské kresby	16
2.2 Vývoj dětské kresby.....	17
2.2.1 Vývojová stádia kresby	17
2.2.2 Vývoj kresby lidské postavy.....	19
3 KRESBA RODINY	22
3.1 Rodina v životě dítěte	22
3.2 Kresba rodiny.....	25
3.2.1 Význam členů rodiny v dětské kresbě.....	27
3.3 Hodnocení kresby rodiny	28
4 KRESBA ZAČAROVANÉ RODINY	33
4.1 Volba zvířat.....	34
4.2 Hodnocení a interpretace	37
II. PRAKTICKÁ ČÁST	39
5 CHARAKTERISTIKA VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ	39
5.1 Cíl.....	39
5.2 Metody výzkumu	40
5.3 Etika výzkumu	42
5.4 Zkoumaný soubor	42
6 PREZENTACE VÝSLEDKŮ	44
6.1 Analýza dat	44
6.1.1 Analýza a vyhodnocení kresby rodiny	44
6.1.2 Analýza a vyhodnocení kresby začarované rodiny	48
6.2 Výsledky a interpretace dat.....	57
6.3 Diskuze	70
ZÁVĚR.....	75

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	76
SEZNAM ELEKTRONICKÝCH ZDROJŮ	78
SEZNAM TABULEK	79
SEZNAM PŘÍLOH	80
PŘÍLOHY	81

ÚVOD

Kresba. Činnost, která je v dětském období velmi oblíbená a také dětmi často vyhledávaná. Jakou hodnotu ji však přiřazují dospělí? Kresba může být ukazatelem toho, jak se dítě cítí, co prožívá, jak vnímá skutečnosti kolem sebe či jak celkově pohlíží na svět. Pohled na kresbu je odlišný očima samotného dítěte, rodiče či pedagoga. Zvláště v předškolním věku prochází kresba výrazným rozvojem, a jakožto pro děti přirozená a často velice zábavná činnost může být přínosem i pro jeho okolí. Pojdme se tedy více zamyslet nad přidanou hodnotou dětské kresby - co může o dítěti a jeho prožitcích vypovídat a s čím může případně souviset. Rodina, jakožto prostředí pro děti zcela přirozené a poskytující pocity bezpečí, lásky a přijetí, je častým námětem pro dětskou kresbu.

Co vše je tedy možné skrz kresbu pozorovat? Ačkoli závěry je nutné svěřit do rukou odborníků, vnímám jako důležité a přínosné, zvláště v profesi předškolního pedagoga, do této problematiky nahlédnout.

Cílem práce je zjistit, jak děti staršího předškolního věku nakreslí svoji rodinu a jak zobrazí jednotlivé členy v kresbě začarované rodiny společně s objasněním důvodu volby konkrétního zvířete.

Bakalářská práce je rozdělena do dvou částí – teoretické a praktické. Teoretická část se dále dělí do čtyř kapitol. První kapitola charakterizuje dítě předškolního věku, zabývá se objasněním tělesného, emočního a sociálního vývoje a rozvojem poznávacích procesů. V druhé kapitole se zabýváme specifikou kresby dětí předškolního věku. Kapitola obsahuje význam a vývoj dětské kresby, který je popsán z pohledu několika autorů. V rámci vývoje kresby se blíže zaměřujeme na popis vývojových stádií a vývoj kresby lidské postavy. Třetí kapitola je věnována kresbě rodiny a poskytuje informace o rodině (jakožto základní sociální skupině, ve které dítě žije) a o procesu kresby rodiny. Také se zabývá možným významem členů rodiny v kresbě, stejně jako jejím hodnocením. Čtvrtá kapitola je zaměřena na kresbu začarované rodiny, ve které se soustředíme na volbu jednotlivých zvířat, hodnocení a její interpretaci.

Praktickou část bakalářské práce tvoří charakteristika výzkumného šetření s popisem vytyčeného cíle výzkumu, jeho metodami, etikou a podrobnostmi výzkumného souboru. Druhá část je zaměřena na analýzu interpretaci získaných dat, zpracovaných popisnou statistikou a v podobě kresebných kazuistik. Na závěr praktické části je připojena diskuze.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 CHARAKTERISTIKA DÍTĚTE PŘEDŠKOLNÍHO VĚKU

Dle odborné literatury je předškolní věk vymezen přibližně od 3 do 6-7 let věku dítěte, avšak konec období není definován pouze fyzickým věkem, ale je určen především sociálně, a to zahájením povinné školní docházky. Nástup do školy může oscilovat v rozmezí jednoho roku, eventuálně i více let (Vágnerová, 2012). Plevová (2006) uvádí dvě rozmezí předškolního období, týkající se nového sociálního zařazení dítěte. Nejprve na začátku, kolem třetího roku, je to vstup do mateřské školy, a na konci, zpravidla po dovršení šestého roku, se jedná o nástup do základní školy.

V tomto období je dle Vágnerové (2012) charakteristické upevnění vlastní pozice ve světě spolu s diferenciací vztahu k němu. K tomu dítěti značně pomáhá představivost a fantazijní zpracování informací. Předškolní období je též označováno obdobím iniciativy, kdy má dítě potřebu něco samostatně zvládnout a vytvořit. Thorová (2015) ve své publikaci popisuje tuto aktivitu předškolních dětí jako již více plánovanou a obvykle sledující konkrétní vytyčený cíl. Předškolní období je také označováno jako zlatý věk dětské hry.

1.1 Tělesný vývoj

V předškolním věku se mění tělesná konstituce dítěte. Po 3. roce se dítě vytahuje do výšky, dochází k růstu dlouhých kostí a nárůstu svalové hmoty. Na konci tohoto období, tj. mezi 5. a 7. rokem, hovoříme o stádiu první vytáhlosti. Během jednoho roku dítě vyroste v průměru o sedm centimetrů a rovnoměrně přibývá na váze. Pokračuje osifikace kostí a přibližně okolo šestého roku se dokončuje osifikace zápěstních kůstek, což je významné pro rozvoj jemné motoriky (Thorová, 2015). V předškolním věku mozek ještě výrazně dozrává, jeho nervová vlákna se opouzdřují a rychlost vedení vzruchu se tím zvyšuje (Říčan, 2014).

V předškolním období můžeme pozorovat značný vývoj hrubé i jemné motoriky. V oblasti hrubé motoriky je na počátku období typická nedostatečná koordinace pohybů. Pohyby se postupně zdokonalují, zpřesňují, jsou plynulejší a stále více kontrolované vědomím. Dítě se stává samostatnějším a obratnějším (Šmelová, 2018). Postupně dochází i k automatizaci chůze a dále se zdokonaluje např. běhání, skákání, pohyb po nerovném terénu či výstup a sestup po schodech. Koncem období jsou děti schopné zvládnout činnosti složitější na pohybovou koordinaci, jako je např. jízda na koloběžce nebo na kole, lyžování, plavání či bruslení (Plevová, 2010).

V oblasti jemné motoriky se jedná o rozvoj manuální zručnosti. Větší zručnost se projevuje narůstáním soběstačnosti, např. při sebeobsluze. Dítě samostatně jí, samo, případně s menší dopomocí, se svléká, obléká, obouvá si boty, umývá si ruce, při toaletě potřebuje pouze drobnou pomoc (Langmeier, Krejčířová, 2006). Díky rozvoji jemné motoriky se děti učí manipulovat s předměty a nástroji, např. používat psací potřeby (tužka, štětec), stříhat nůžkami, jíst příborem, chytat a házet míč. V tomto období dochází k diferenciaci dominantní ruky, která se stává zřetelnější mezi 3. a 4. rokem. K úplnému vyhranění laterality dochází v pěti letech (Thorová, 2015). Jak uvádí Plevová (2010), upřednostnění jedné ruky je dáno převahou jedné z mozkových hemisfér. Pokud převládá levá mozková hemisféra, dítě preferuje pravou ruku, a naopak. Pokud je činnost hemisfér na stejné úrovni, jedná se o nevyhraněnou laterality neboli ambidextrii. Dítě zvládá činnosti dominantní rukou rychleji a lépe, využívá ji především při činnostech, které jsou více složité a náročně na koordinaci. V souvislosti s rozvojem jemné motoriky se zdokonaluje práce s psacími potřebami. Dítě dokáže napodobit různě vedoucí čáry. V závislosti na věku dokáže dle předlohy obkreslit ve čtyřech letech křížek, v pěti letech čtverec a přibližně v šesti letech trojúhelník (Vágnerová, Valentová, 1991; Plevová, 2010). Z hraček, které rozvíjí jemnou motoriku, lze vybírat různé stavebnice, mozaiky a puzzle. Také je vhodné využívání různých materiálů a přírodnin (Bednářová, Šmardová, 2006).

1.2 Vývoj poznávacích procesů

V předškolním věku dochází k intenzivnímu rozvoji poznávacích procesů, do nichž řadíme vnímání, paměť, pozornost, představivost, myšlení a řeč.

Vnímání je typické svojí celistvostí, kdy dítě není schopné diferenciovat primární vztahy mezi předměty či vyčlenit jejich podstatné části. Předškolák vnímá především předměty, které ho zaujaly a nějakým způsobem upoutaly jeho pozornost. Vjemy jsou vnímány subjektivně. Z hlediska zrakového se jedná o rozlišování doplňkových barev, jakými je např. fialová nebo oranžová. Dítě je schopné analýzy zvuků z rozdílných zdrojů i přesnějšího vnímání čichem a chutí. Důležitým zdrojem zážitků je také hmat. Vnímání času a prostoru je v předškolním období stále nepřesné (Plevová, 2010). Jak uvádí Šulová (2015, s. 14), dítě dokáže posoudit čas pouze ve vztahu k určité činnosti, např. „Ještě se třikrát vyspím a pojedu k babičce.“ Rozvoj vnímání je ovlivňován jak stavem analyzátorů, tak myšlením a vlastní zkušeností (Plevová, 2010).

Paměť je převážně bezděčné povahy - dochází k samovolnému zapamatování především toho, co dítě zaujalo. Záměrná paměť se začíná projevovat až na konci předškolního věku,

kolem pátého roku. Dítě si pamatuje zejména mechanicky, logická paměť se rozvíjí až před nástupem do školy. Dalším znakem je konkrétnost. Konkrétní událost je pro dítě snadněji zapamatovatelná než pouze její slovní popis. Hlavně na počátku předškolního období převažuje paměť krátkodobá, kdy si dítě pamatuje pouze citově zabarvené zážitky. Později dochází k rozvoji dlouhodobé paměti (Vágnerová, Valentová, 1991).

Rozvoj pozornosti souvisí se zráním CNS. V předškolním věku může být **pozornost** popsána jako nezralá, nestálá, krátkodobá a přelétavá. Zpočátku převládá spíše pozornost neúmyslná, později vznikají počátky úmyslné pozornosti, především ve hře. Udržení pozornosti závisí na věku, temperamentových zvláštностech i na druhu vykonávané činnosti (Vágnerová, Valentová, 1991; Plevová, 2010).

Při rozvoji **představivosti** dochází u předškoláků k plynulejšímu vybavení představ, které jsou více početné a obsažné, nicméně ne vždy zcela přesné a úplné. Nedostatky v představivosti jsou často doplňovány fantazií a tím vznikají tzv. dětské konfabulace. Jedná se o smyšlenky, o jejichž pravdivosti jsou děti přesvědčené a nelze je posuzovat jako lži. Pro děti v tomto věku je obtížné konfabulace od reality odlišit (Vágnerová, Valentová, 1991, Šulová, 2015). Plevová s Petrovou (2010) popisují v souvislosti s intenzivním rozvojem fantazijních představ v tomto období také eidetismus. Subjektivní představy jsou vnímány tak živě a opravdově, že je děti často považují za samotnou realitu a podle toho o nich mluví, což může u dospělých vyvolat pocit, že si dítě vymýšlí.

Přibližně kolem čtyř let věku dítěte dochází k vývojové změně v oblasti **myšlení**. Předpojmové myšlení přechází na vyšší úroveň, kterou Piaget nazval názorné, intuitivní myšlení. Dítě začíná uvažovat v celostních pojmech, vznikajících na základě určité podobnosti. Děti tvoří skupiny pojmů s určitou společnou, i když ne vždy tolik podstatnou vlastností. Intenzivní rozvoj pojmové činnosti se uskutečňuje v rozmezí čtyř až šesti let, kdy mají děti tendenci vytvářet všeobecné rodové pojmy. U předškolních dětí je charakteristické názorové myšlení, kdy je usuzování dítěte stále vázané na vnímané či představované prvky. Dítě již dokáže vyvozovat závěry, např. určit, čeho je méně a čeho více, stále však pouze v závislosti na názornosti, zpravidla vizuální. Není schopno myslet logicky, a proto je myšlení označováno také jako prelogické. Jako příklad můžeme uvést experiment, který provedl J. Piaget s A. Szemiňskou (in Langmeier, Krejčířová, 2006). Dvě skleničky, které mají stejný tvar, jsou naplněny stejným počtem identických korálků. Pokud vezmeme další skleničku, tentokrát jiného tvaru, např. s užším dnem, a korálky do ní z jedné ze dvou stejných původních skleniček

v přítomnosti dítěte přesypeme, dítě bude tvrdit, že v nové skleničce je korálků více, protože „je to vyšší“, nebo že je jich méně, protože „je to tenčí“. Dítě je o svém názoru přesvědčeno, přestože vidělo, že nebyl žádný korálek přidán či odebrán. Myšlení v předškolním období je typické egocentristem. Vztahuje se k aktuální činnosti, potřebám a pocitům dítěte, které vše posuzuje ze svého hlediska. Za centrum celého okolního dění dítě pokládá pouze sebe. Dítě potřebuje pochválit a je citlivé k trestům. Pokud se egocentrismus dále podporuje výchovou, může přejít až v egoismus. Pokud je však v tomto ohledu výchova správná, mezi šesti až deseti lety egocentrismus ustupuje. Dále je myšlení typické antropomorfismem, kdy dochází k polidšťování objektů, dítě připisuje i neživým objektům typicky lidské vlastnosti. Ve spojitosti s myšlením můžeme dále hovořit o presentismu, kdy je vše vztahováno a vázáno k přítomnosti a danému okamžiku a fantazijnímu přístupu neboli tendenci dětí jakkoli pozměnit skutečnost dle svého přání (Vágnerová, Valentová, 1991; Langmeier, Krejčířová, 2006; Plevová, 2010; Plevová, Petrová, 2010; Vágnerová, 2012).

V předškolním období se zřetelně zdokonaluje také **řeč**. Pokroky v řeči lze pozorovat ve větné stavbě, nárůstu slovní zásoby i v osvojování gramatických pravidel. Na počátku předškolního období je typické neustálé „vyptávání se“ a získávání informací otázkami typu proč a jak. Tříleté děti mluví v jednoduchých větách a používají přibližně 1000 slov. Hlasy vyslovují nesprávně (či je jinak nahrazují) a tím je jejich výslovnost ještě nedokonalá. Dětská patlavost většinou mizí během čtvrtého a pátého roku, kdy roste zájem o mluvenou řeč a slovní zásoba předškoláků se zvýší až na 5000 používaných slov. Vyjadřují se komplexněji a používají složitější větné celky, jako je zařazení souřadných i podřadných souvětí (Langmeier, Krejčířová, 2006; Thorová, 2015). U předškolních dětí se rozvíjí především komunikativní složka řeči, která se stává hlavním dorozumívacím prostředkem a je důležitá při sociálním procesu zařazení jedince do skupiny. Další důležitou rozvíjející se složkou řeči je složka kognitivní. Ta souvisí s růstem poznatků a zkušeností. Díky intenzivnímu rozvoji expresivní a regulační složky řeči dokáže předškolní dítě slovně vyjádřit své potřeby, prožitky a pocity, a také užívat řeč k regulaci vlastního chování. Z počátku děti regulují chování pomocí mluvené řeči, nahlas si dávají různé pokyny a instrukce, komentují své chování, které jim pomáhá pochopit situaci. Vágnerová (2012) ve své knize pojmenovává takové chování jako tzv. egocentrickou řeč. U starších dětí (4-5 let) se takové instrukce převádí do vnitřní řeči (Vágnerová, Valentová, 1991; Šulová, 2015).

1.3 Emoční a sociální vývoj

V porovnání s předchozím batolecím obdobím popisuje Vágnerová (2012) citové prožívání předškoláků jako znatelně stabilnější. V předškolním věku je původcem citového prožitku konkrétní činnost. V rámci vyšších citů se rozvíjí city sociální, intelektuální, estetické a etické, na jejichž rozvoj má v první řadě vliv vzor dospělých (Plevová, 2010).

- **Sociální** city se rozvíjí ve dvou rovinách. Nejprve převažují vztahy k dospělým, především láska k rodičům. Postupně narůstá potřeba vztahu k vrstevníkům, protože děti potřebují partnera pro hru. V neposlední řadě se vytváří s egocentrismem spojený sebecit.
- City **intelektuální**, neboli poznávací, podněcují vznik kladných emocí. Dítě má radost z poznávání nových věcí a získávání nových zkušeností.
- **Estetické** city se rozvíjí v souvislosti s vnímáním hudby, při hře, výtvarných činnostech i čtení pohádek. Vyvolávají se pozitivní emoce při tom, co je dítětem považováno za krásné.
- **Etické** city čili morálka. Učí děti v rámci aktivit porozumět tomu, co je správné a co nikoli. Uvědomují si, co mohou a co nesmí. Rozvíjí se mravní citění a dítě může pociťovat pocit viny, pokud je za něco pokáráno.

Citové prožitky předškolního dítěte jsou intenzivní, avšak současně krátkodobé a proměnlivé. Charakteristická je veselost a rozvoj smyslu pro humor. V předškolním období mají děti strach z nového prostředí a cizích lidí, který postupně ustupuje a začínají se objevovat obavy z nadpřirozených a nereálných bytostí či situací, vytvořených fantazií (Vágnerová, Valentová, 1991).

V rámci socializace je pro dítě předškolního věku typická zvyšující se potřeba sociálního kontaktu přesahující zejména okruh rodiny. Dítě navazuje vztahy s ostatními dětmi a tím získává nové zkušenosti. Rodina se i přes tuto skutečnost považuje u předškolního dítěte za nejvíce významné prostředí socializace, poskytuje mu pocit bezpečí a jistoty (Vágnerová, Valentová, 1991).

Proces socializace zahrnuje dle Langmeiera a Krejčířové (2006) tři základní složky.

1. **Vývoj sociální reaktivity.** Jedná se o vývoj odlišných citových vztahů k lidem z různého společenského okolí. Vágnerová a Valentová (1991) v tomto ohledu uvádí schopnost dítěte rozlišovat chování k vrstevníkům a dospělým.

2. **Vývoj sociálních kontrol.** Rozvíjí se schopnost seberegulace a sebekontroly. Normy si dítě vytváří postupně na základě příkazů a zákazů, které mu udělují dospělí. Také dochází k rozvoji vnitřních sociálních kontrol, které označujeme jako svědomí.
3. **Osvojení sociálních rolí.** Jedná se o osvojení určitých vzorců chování a postojů, které od jedince společnost očekává a které se vztahují k jeho věku, pohlaví, společenskému postavení atd. Děti v předškolním věku již také zastávají více rolí, které jsou v domácím prostředí a v dětském kolektivu odlišné.

Převládající činností v procesu socializace předškolních dětí je **hra**. Považuje se za zásadní prostředek v procesu výchovy a poukazuje na vývojovou úroveň dítěte. Hra dětem přináší relaxaci a emocionální uspokojení, s její pomocí experimentují a prozkoumávají své okolí. Zároveň uspokojuje hned několik základních dětských potřeb, např. potřebu sociálního kontaktu, potřebu být aktivní, potřebu stimulace a učení, které má spontánní povahu. Dítě se ve hře učí nápodobou. Při hře dochází k projevení a současně k rozvíjení osobnostních vlastností a úrovně psychických procesů. Hra může být i léčebným prostředkem, pomocí kterého lze docílit uvolnění napětí, odreagování apod. V předškolním období (na rozdíl od období předešlých) je hra složitější, organizovanější a především je přikládán větší význam sociální stránce. Mezi děvčaty a chlapci se při volbě samotné hry, hraček i partnera pro hru začínají v průběhu předškolního období ukazovat určité genderové rozdíly (Vágnerová, Valentová, 1991; Plevová, 2010).

Mezi nejvíce oblíbené hry tohoto období patří podle Plevové (2010) hry tematické, konstrukční a pohybové.

Hry tematické neboli námětové jsou typické tím, že děti imitují činnosti dospělých a situace, které jsou jim známé z jejich okolí. Vágnerová a Valentová (1991) užívají označení úkolové hry. Jedná se o hry „na něco“, např. na maminku, na doktora, na obchod aj. Dítě je fascinováno světem dospělých, zajímá ho a snaží se ho napodobit v námětových hrách. Napodobuje tedy skutečnost, přesněji to co o ni ví, eventuálně dochází k doplnění skutečnosti fantazií. V námětových hrách ubývá na individualitě kvůli vznikajícím pravidlům (Plevová, 2010).

Při konstrukčních hrách dochází k rozvíjení myšlení, tvořivosti, manuální zručnosti a vůle. Konstrukční hry jsou charakteristické vytvářením něčeho nového za pomoci různorodých materiálů. Je posílena schopnost dítěte zvolit si cíl a najít správné prostředky, které vedou k jeho

dosažení. Do těchto her lze zařadit stavění z kostek či se stavebnicí, modelování pomocí plastelíny, hlíny, nebo např. tvoření s pískem (Vágnerová, Valentová, 1991; Plevová, 2010).

Další oblíbenou skupinou jsou hry pohybové, při kterých se zlepšuje schopnost orientace dítěte v prostoru (Plevová, 2010).

2 KRESBA DÍTĚTE PŘEDŠKOLNÍHO VĚKU

Jak zmiňuje ve své publikaci Thorová (2015, s. 383): „*Předškolní období je považováno za zlatý věk dětské kresby.*“ Děti v předškolním věku kreslí rády a často, a tato tvořivá činnost se zdá být pro děti atraktivní. Vývoj kresby postupuje v tomto období opravdu rychle, a to jak z formálního, tak obsahového hlediska. „*Děti kreslí v každém kulturním prostředí, ať už tužkou na papír, nebo klacíkem do písku*“ (Whitney-Peterson, Hardin, 2002, s. 15).

V kresbě předškoláka si můžeme všimnout zlepšující se práce s plochou, a to postupně ve třech stádiích. Nejprve se mezi třetím a čtvrtým rokem objevuje stádium difuzní, ve kterém jsou předměty kresleny volně v prostoru. Kolem pátého roku následuje stádium základní linie, kdy dítě kreslí předměty v řadě podle horizontální linie, která je naspodu. Nakonec nastává stádium smysluplných celků, a to od pěti až šesti let věku dítěte (Thorová, 2015).

Pro kresbu v tomto období je specifické nadměrné zobrazení detailů a také transparentní neboli rentgenové zobrazení. To zapříčiňuje chybějící schopnost zachytit překrývání předmětu, tzv. okluze (Thorová, 2015). Transparentnost se v kresbě běžně objevuje u dětí do sedmi až devíti let (Davidov, 2008).

Mezi další typické znaky spjaté s dětským výtvarným projevem patří R-princip, grafoidismus, automatismus, nepravý ornament, rytmus, opakování a symetrie (Uždil, 1974).

- R-princip znamená používání pravého úhlu při napojování čar. Lze se s ním setkat např. při napojování větví ke stromu, komínu na střeše nebo končetin k tělu hlavoňožců. Jeho užívání je dáno potřebou dětí jasně odlišit dva směry. Nejvíce zřetelná diference směrů nastává při spojení čáry svislé a vodorovné.
- Grafoidismus, kterým se rozumí naklápění kresby a to ve směru budoucího písma. K němu se vztahuje i „zakulacování“ ostrých nebo pravých úhlů.
- Automatismus je potřeba dětí zobrazovat v kresbě jednoduché a hlavně již osvojené tvary.
- Nepravý ornament je způsob zdobení kresby. Pokud se jich v kresbě vyskytuje velké množství a dochází k přezdobení, jedná se obvykle o kresbu, jejíž obsah je často chudý, méně vynalézavý a strnulý. Příčina takového zdobení může být různá, ať už jako zamaskování určitých mezer v oblasti myšlení a představivosti nebo při příliš složitém tvaru, které ještě dítě nedovede sledovat.

- Rytmus, opakování a symetrie jsou principy tvořící základ schopnosti kompozice, členění plochy a formální jednoty výtvaru. Objevují se v případě, že dílo působí na ostatní harmonicky a rovnovážně.

Zobrazení postavy v profilu začíná dítě využívat v případě, že chce znázornit nějaký pohyb. Je zapotřebí užití představivosti, jelikož se jedná o nesymetrické zobrazení postavy ve srovnání s doposud zobrazovaným paňákem. Dítě v kresbě nevychází ze zrakové vzpomínky (Uždil, 1974). I kresba postavy v profilu se vyvíjí postupně. Nejprve se objevuje profil situační, kdy je znázornění postavy stále z anfasu, tzn. zřepředu, avšak situace napovídá, že je autorem pojímána z profilu. Poté se přechází do profilu smíšeného, kdy jsou některé části postavy zobrazeny v profilu a zbytek z anfasu. Příkladem je napojení nosu z boku hlavy, nebo chodidla nakreslená tak, že směřují na jednu stranu, přičemž zbylá část hlavy a figury je zobrazena zřepředu. Nakonec se dostavuje profil úplný, kdy je postava zobrazena v profilu celkově (Šobáňová, 2006).

Řeč barev v dětské kresbě. Barevné vidění je individuální a subjektivní, nicméně i v oblasti barevných představ můžeme narazit na některé platné konstanty. Některé věci se v našich představách automaticky pojí s určitou barvou a užíváme k jejich zobrazení konstantních barev, např. tráva se pojí se zelenou, nebe a obloha s modrou, ústa s červenou. Díky tomu zůstává obraz autentický a barva nese funkci znaku. Barevná nadsázka souvisí s potřebou dítěte zřetelným způsobem zvýraznit a odlišit některé komponenty obrazu, významnou úlohu při takovém zobrazování hraje i emocionální vztah, který se k nim pojí. Dítě užívá volných barev tam, kde není barva s věcí úzce svázaná (oděvy, fasáda domu, atd.). Při vyznačení předmětů, které jsou oblíbené, ke kterým má vztah a líbí se mu, dává dítě přednost zejména teplým barvám (červená, žlutá, oranžová). Z toho lze usoudit, že barvy studené nejsou oproti teplým tolik oblíbené (Uždil, 1974; Šobáňová, 2006). Jak uvádí Novák (2004), pokud nabídneme dobře adaptovaným dětem ke kresbě barevné pastelky, volí zpravidla tři a více barev. Větší množství barev volí extraverti, introverti jich volí méně. Pokud se dítě ocitá v horším zdravotním stavu, lze vypočítovat častější užívání fialové, šedé a černé barvy oproti ostatním. Davido (2006) tvrdí, že užití teplých barev značí vyrovnanost, kdežto barvy tmavé poukazují na sklon k úzkosti či smutku. Bledé odstíny se pojí s citovou nevyrovnaností či špatným zdravotním stavem. V průběhu vývoje není volba barev u dítěte konstantní, dítě může procházet různými obdobími, kdy se užití barev mění. V neposlední řadě může být užití barev v kresbě nápomocné k odhalení daltonismu.

2.1 Význam dětské kresby

Dítě vnímá kresbu spíše jako zábavu a hru, která mu přináší pocity radosti a uspokojení. Zároveň mu dává možnost vytvořit něco úplně nového a svého. Prostřednictvím kresby je dítě schopno vyjádřit své pocity, přání, obavy, frustraci, touhy i potřeby, které prožívá. Kresba může být pro dítě možností neverbální, symbolické řeči a dítě tímto způsobem může leckdy sdělit více než slovy (Bednářová, Šmardová, 2006; Plevová, Petrová, 2010). „*Dítě kreslí stejně samozřejmě, jako my dospělí mluvíme*“ (Říčan, 2014, s. 129).

Kresba má význam nejen pro dítě samotné, ale také pro jeho okolí, neboť souvisí s jeho motorickým, citovým i rozumovým vývojem a celkovým duševním rozpoložením. Prostřednictvím kresby můžeme pozorovat, jakým způsobem dítě nazírá na svět, jak vnímá své okolí. Významný není pouze výsledný produkt, ale především celý proces kresby, kde sledujeme např. jak u činnosti dítě sedí, jakým způsobem při kresbě postupuje, jak drží psací náčiní, za jak dlouhou dobu to zvládne či jestli používá gumu. Kresbu lze posuzovat ze dvou hledisek, a to z obsahového a formálního. Velice důležité je také to, co dítě ke kresbě vypovídá. Z psychologického a pedagogického hlediska má kresba význam zejména při diagnostice, ať už vývojové, diferenciální či diagnostice osobnosti (Bednářová, Šmardová, 2006; Plevová, Petrová, 2010).

Plevová s Petrovou (2010) uvádějí další možnost využití kresby, jakožto léčebného prostředku v arteterapii. Ta se aplikuje především u dětí se specifickými problémy nebo také dětem s různými druhy postižení. Použitím kresebných testů lze rozpoznat dosaženou úroveň v intelektuálním vývoji případně formy poruch osobnosti (Šicková-Fabrici, 2016).

Kresba umožňuje získat informace o dítěti, a to hned z několika oblastí rozvoje. Je využívána ke zhodnocení celkové vývojové úrovně dítěte, protože se předpokládá, že způsob kreslení u předškolních dětí stejného věku je podobný, a že děti zobrazují v kresbě určité prvky charakteristické pro danou vývojovou úroveň. Kreslení rozvíjí jemnou motoriku, grafomotoriku a vizuomotoriku, neboli souhru ruky a oka. Tyto schopnosti jsou důležité pro pozdější osvojení psaní a v předškolním věku se posuzuje jejich úroveň v souvislosti se školní zralostí, tedy připraveností dítěte k zahájení povinné školní docházky (Bednářová, Šmardová, 2006).

Kresba nám podává informace o tom, jak dítě vnímá prostor, jakou má úroveň jemné motoriky, grafomotoriky i vizuomotoriky a dále vypovídá o jeho postojích i emocích. Je prostředkem komunikace a také může být rehabilitačním či terapeutickým nástrojem (Bednářová, Šmardová, 2006).

2.2 Vývoj dětské kresby

Jakým způsobem se u dětí výtvarný proces rozvíjí a v který moment začíná? Na základě určité podobnosti přirovnává Uždil (1974) začátky dětské výtvarné „řeči“ k řeči mluvené. Proces kresby je pro dítě zpočátku mnohem zajímavější a důležitější než výsledný produkt kresby. Dítě má především radost, když za sebou může zanechat určitou stopu a vytvořit něco viditelného (Uždil, 1974). Obsahem dětské kresby je hlavně to, co dítě nějakým způsobem zaujme (Vágnerová, 2012). Bednářová a Šmardová (2006) uvedly několik faktorů, které mohou ovlivnit vývoj dětské kresby i její úroveň. Mezi vnitřní faktory řadí mentální vyspělost dítěte, úroveň motoriky, laterality, paměť, zrakové vnímání, pozornost, schopnost představivosti a reprodukce. Opomenut nesmí být ani vliv vnějších faktorů, zejména okolního prostředí, ve kterém dítě žije a ve kterém se pohybuje. Důležitý je i fakt, zdali se jedná o podnětné prostředí pro kresbu či nikoli.

Vývoj kresby se rozděluje do několika fází, avšak nesmí být zanedbána skutečnost, že je také individuální a stádia se mohou v určitém období prolínat, nebo může dojít k dočasné regresi (Vágnerová, 2012).

2.2.1 Vývojová stádia kresby

Dělení vývoje kresby do jednotlivých stádií nebo fází se v různých publikacích liší. Odlišné pojetí vývoje kresby je patrné hned u několika autorů. Dle věku dítěte je příkladem dělení na:

Stadium období „skvrn“. Týká se výtvarného vyjádření dítěte před prvním rokem života. Pokud by rodiče takovému dítěti dali možnost kreslit, jistě by dělalo skvrny. Rodičů, kteří jsou tomu otevření, je však málo (Davido, 2008).

Stadium „čmáranic“ se projevuje u dětí ve věku přibližně jednoho roku. Dítě čmárá bez zdvižení tužky z papíru do všech směrů (Davido, 2008). Dle Vágnerové (2012) se jedná o tzv. **presymbolickou fázi**, pro kterou je typické, že se batole zajímá hlavně o čmáraní jakožto samotnou činnost nežli o výsledek, který činností vzniká. Tím se už dále nezaobírá. Thorová (2015) tuto fázi popisuje jako experimentální čárání. Dítě se ještě nesnaží zachytit skutečnost a při kresbě využívá zpravidla dlaňový úchop. Vyskytuje se čárání lineární, kruhové a bodové, přičemž všechny pohyby vycházejí z ramene a to pohybem kyvadlovým, rotačním a kovádlinovým. Díky nedostatečně vyvinuté koordinaci pohybů má dítě při čárání problém trefit se na papír, a proto mnohdy přetahuje přes okraje. Čmáraní slouží podle Vágnerové (2017) jak k uvolnění tenze, tak jako prostředek, kterým může dítě již vyjádřit jednoduchou podobu

vlastních pocitů či poznatků. Jak uvádí Davido (2008), pokud jsou čáry silné a rozprostírají se po celé ploše papíru, značí to spokojenost dítěte. Oproti tomu dítě, které je nevyrovnané, tužku brzy odhodí a v činnosti nepokračuje.

Stadium „čárání“ souvisí s rozvojem intelektu a objevuje se přibližně mezi druhým a třetím rokem života. Dítě ještě nedokáže udržet pozornost po dlouhou dobu a ne vždy tak výtvar dokončí (Davido, 2008). Dítě stále více vnímá tvar čáranice a zjišťuje, že se něčemu podobá, že může znázorňovat realitu a nese tak symbolický význam. To je označováno dle Vágnerové (2012) jako **fáze přechodu na symbolickou úroveň**. Jako podnět pro to, aby si dítě symboliku uvědomilo, mohou sloužit především otázky rodičů, kteří se dotazují, co dítě na obrázku zobrazilo. Následně dítě čáranici dodatečně pojmenovává většinou podle podobnosti, rysu či detailu typického pro objekt, který mu připomíná. Interpretace dítěte se může u jednoho výtvaru několikrát měnit a pokaždé představovat něco jiného i proto, že znázornění rysů není ještě úplně dostačující a díky fantazii tak může výtvar představovat několik objektů (Vágnerová, 2012; Thorová, 2015; Vágnerová, 2017). Takovým pojmenováním nastává, jak uvádí Thorová (2015) **fáze asociačního čárání**.

V tomto stadiu se objevuje tendence k napodobování písma dospělých pomocí uzavřených smyček a především záměr (Davido, 2008). Dítě zvládá lépe ovládat tužku a dle Thorové (2015) dochází mezi druhým a třetím rokem také k diferenciaci čárání. Dítě začíná čáry vědomě organizovat, začíná si uvědomovat vertikálního a horizontálního směru vedení čar a podle toho je vedle sebe uspořádává, což označujeme za paralelismus. V tento moment nastává fáze záměrného čili kontrolovaného čárání.

Na tuto úroveň je možné nahlížet jako na stupeň, který předchází plánované kresbě (Vágnerová, 2017).

Na konci období batolete vznikají první obrázky a tím dochází k přesunu do ideografického stadia (Thorová, 2015). Přibližně ve věku tří let dítě začíná spontánní cestou zobrazovat kruhové útvary a také nepravidelný ovál. Ten se v kresbě stává základním prvkem pro zobrazování objektů. Užitím uzavřeného tvaru dochází k rozlišování prostoru, vevnitř a zvenčí. Se zvládnutím tohoto útvaru se pojí přechod do další fáze kresby (Bednářová, Šmardová, 2006; Cox, 2005 cit. podle Vágnerová, 2017). Když nastává **fáze primárního symbolického vyjádření**, dítě je schopné s úmyslem vytvořit kresbu něčeho konkrétního. Kresba má v této fázi již význam symbolického vyjádření skutečnosti. To, zda se kresba zobrazovanému objektu podobá, závisí na rozvoji schopností a dovedností dítěte i momentálnímu emočnímu naladění

(Vágnerová, 2012). Období kolem třetího až pátého roku označuje Davido (2008) za **stadium „hlavonožců“**, univerzálních postav a Thorová (2015) za stadium rané dětské kresby. Dítě kreslí zpočátku pětiprvkového hlavonožce, znázorněného kruhem (hlava) a čárkami (končetiny). Pozvolna se objevuje kresba postavy i s trupem, nejprve s jednodimenzionálním zobrazením končetin. V kresbě se vyskytuje přítomnost subjektivně významných detailů, např. oči, ústa, pupík, knoflíky apod. (Davido, 2008; Thorová, 2015).

Stadium konvenční dětské kresby nastává po pátém roce života dítěte a vyznačuje se osobitým stylem, který je v začátcích a děti si ho postupně formují. Kresba je prostředkem sdělování zážitků. Objevuje se tzv. segmentová technika, kdy je postava jako kdyby sestavena z několika na sebe navazujících dílů. Končetiny mají dvojdimenzionální zobrazení a hlava je zprvu připojována k tělu bez krku. Postava bývá vyobrazena s rozpaženýma rukama (Thorová, 2015).

2.2.2 Vývoj kresby lidské postavy

Jak uvádí Uždil (1974), dítě je antropocentrické a ve středu jeho zájmu se ocitá především člověk. Až poté se objevuje všechno ostatní, co s ním souvisí. Kresba lidské postavy vzbuzuje zájem i u těch nejmenších dětí a vyskytuje se v podstatě ve všech kulturách. V dětské tvorbě ji tak patří privilegované místo (Cognet, 2013). V dětských kresbách se jedná o nejvíce častý a především oblíbený námět (Plevová, Petrová, 2010).

Kresba lidské postavy prochází typickým vývojem a zrcadlí se v něm celkový rozvoj psychiky dítěte (Vágnerová, 2012).

První výtvarné ztvárnění člověka vzniká z oválných čaranic a vyskytuje se poprvé v kresbě přibližně tří až čtyřletých dětí. Pro dítě v tomto věku je nejvíce významný obličej a z toho důvodu se zaměřují na zobrazení hlavy a důležitých znaků obličeje jako jsou ústa, oči a někdy také nos nebo vlasy. Ovál „hlavy“ však není vnímán jako silueta skutečné hlavy, ale spíše jako oválná hranice, ve které se objevují ty lidské znaky, které jsou pro dítě symbolem. Dalším důležitým detailem jsou končetiny, které si dítě spojuje s vykonáváním aktivit a činností. Ty jsou připojovány k hlavě v podobě dvou vertikálních nebo několika paprskovitých čar. Většinou jsou k oválu hlavy připojovány nejprve nohy a až později jsou připojením k hlavě znázorněny také ruce. Takový typ kresby se označuje jako **hlavonožec** a je považován za prvotní zobrazení lidské postavy. Tělo se v kresbě objevuje až později a to proto, že ještě není dítětem považováno za příliš významné (Uždil, 1974; Plevová, Petrová, 2010; Vágnerová,

2012). Stadium hlavonožce může přetrvávat různě dlouhou dobu od několika dnů po několik týdnů (Thorová, 2015).

Ve věku čtyř až pěti let dochází k přechodu mezi hlavonožcem a konvenčním zobrazením lidské postavy. Začínají se objevovat rozdílné způsoby zobrazení lidské postavy, jak hlavonožci, tak postavy se všemi částmi těla, přičemž ty primitivnější se postupně vytratí (Vágnerová, 2017). Trup se začíná v kresbě objevovat v momentě, kdy má dítě potřebu zobrazit i další detail (např. knoflík) a nenachází pro něj jiné místo. Nejprve může být naznačen v prostoru mezi nohama hlavonožce jejich spojením nebo naznačením ve vnitřní straně (Uždil, 1974).

Tím, že se k hlavonožci připojí tělo, vzniká obraz člověka, kterého Uždil (1974) pojmenovává jako **paňák**. Takové pojmenování vzniklo na základě podobnosti, která se více přiklání k hadrové loutce nežli k živému člověku. Postupně dochází k oddělenému zobrazení hlavy a trupu. Oproti hlavě však mívá trup zprvu menší velikost, což závisí na tom, jaký symbolický význam obě části těla pro dítě mají.

Konvenční zobrazení lidské postavy se vyskytuje u dětí ve věku pěti až šesti let a je typické tím, že jsou v kresbě zobrazeny všechny podstatné části těla, které bývají prostorově správně umístěné, nicméně proporčně nemusí všechny z nich vždy odpovídat realitě. Příkladem může být již zmíněná větší velikost hlavy ve srovnání s trupem. Taková disproporce může být způsobena větším množstvím detailů, které je potřeba do prostoru hlavy vměstnat, a proto musí být dostatečně velká (Cox, 1993 cit. podle Vágnerová, 2017). V tomto stádiu nezáleží ve velké míře na tom, kolik detailů v kresbě přibývá, zásadní je především to, jakým způsobem jsou zobrazeny. Co se týká základních znaků obličeje, nejčastěji zobrazovaným detailem jsou oči, které se v kresbě postupně zdokonalují a na konci předškolního období bývají znázorněny dvoudimenzionálně. Dalším velmi častým detailem v obličeji jsou ústa, která jsou zobrazována takřka všemi dětmi. Jejich propracování a dvoudimenzionální zobrazení je však u šestiletých dětí ojedinělé. Nos se díky menšímu významu v kresbě nevyskytuje pokaždé; pokud jej dítě nakreslí, bývá to většinou formou svislé čáry. Dále dochází k propojení hlavy s trupem pomocí krku, téměř pokaždé dvoudimenzionálního. Trup již děti zobrazují dříve, nicméně lze pozorovat proporční zlepšení, kdy je trup vyšší nežli širší. Zároveň k jeho zobrazení děti využívají vícero tvarů, např. obdélník, ovál či trojúhelník. Také znázornění končetin probíhá v kresbě dle určitého vývoje, který je nerovnoměrný. V šesti letech však většina dětí zobrazí nohy i paže dvoudimenzionálně a také proporčně správně, tj. s větší délkou než šířkou. Správné proporce

nohou jsou patrné v kresbách téměř u všech dětí, u paží je disproportionálna značná délka. Co se týká správného připojení končetin k trupu, je pro děti zpočátku obtížné připojení paží ve správném místě, to zvládají teprve později, kolem šestého roku. V tomto věku děti zobrazují postavě chodidla, jejich dvoudimenzionální zobrazení však není tak časté, a ruce, které jsou odděleny od paží a mají častěji správný počet prstů (Vágnerová, 2017). Na hlavě jsou důkladně znázorněny vlasy buď jednotlivě vedle sebe, nebo v podobě účesu. Zpočátku zobrazuje dítě postavu bez rozlišení jejího pohlaví a to pomocí základních znaků typických pro postavu člověka. K takovému schématu postavy později přidávají další detaily, které již naznačují určité pohlaví, např. sukni, klobouk, tašku a další (Uždil, 1974).

3 KRESBA RODINY

3.1 Rodina v životě dítěte

Za orientační rodinu, dříve také primární, považujeme tu, ve které jedinec vyrůstá a která mu poskytuje základní důvěru. Taková rodina se stává vzorem pro rodinu prokreační, kterou si jedinec s partnerem zakládá později sám. V případě pozitivní zkušenosti je model rodiny napodobován, naopak v případě zkušenosti, která se jeví negativně, může mít korektivní funkci (Vágnerová, 2000).

Co je to rodina? Na tuto otázku pravděpodobně existuje několik odpovědí, jelikož rodina bude jiným způsobem popsána právníkem, sociologem či demografem. Jasně ale je, že rodinu považujeme za nejstarší rodinnou instituci. Její vznik pramení jak z pohlavního pudu, který je naprosto přirozený, tak i z potřeby ochránit své potomky, učit je a připravovat na život. Dříve to byla primární podmínka pro přežití lidského potomka. Tato potřeba ochrany, potřeba se o dítě postarat, vychovávat a vzdělávat přetrvala dodnes, a to jako potřeba životní (Matějček, 1994).

Rodina je považována za základní sociální skupinu, ve které dítě žije. Zajišťuje naplnění nejen funkce biologické, ale i ekonomické, psychologické a sociální. Pro dítě je prostředím, které mu poskytuje zázemí, uspokojuje jeho potřeby a také mu umožňuje získat drahocenné zkušenosti. Pro zdravý vývoj dítěte je potřebná především citová vřelost a láska, která, pokud je dítěti poskytována v dostatečné míře, může vynahradit i jiné nedostatky např. v oblasti smyslových podnětů, materiálního vybavení, vzdělání či výchovy (Pugnerová, Kvintová, 2016).

Dle Matějčka (1994) nejsou pro dítě příliš podstatné vnější znaky, kterými rodina disponuje - zda se o něho stará více osob či jedna, zda jsou svazky mezi nimi potvrzeny zákonem či nikoli. Zdůrazňuje však souvislost vývoje dítěte ve stálém, citově příznivém a vřelém prostředí s rozvojem zdravé osobnosti. A právě takovým prostředím má pro dítě rodina být. Ovlivňuje dítě už v jeho prvních velmi citlivých fázích, stává se vzorem mezilidských vztahů, které dítě dále v životě přejímá a především uspokojuje jeho základní psychické potřeby. První potřebou z celkových pěti je potřeba náležitého přísunu podnětů zvenčí. Druhá je potřeba tzv. „smysluplného světa“, tedy zajištění určitého řádu a smyslu podnětů. Třetí a zřejmě nejvíce významnou je potřeba životní jistoty, bez které se dítěte zmocňuje úzkost. V pořadí čtvrtou lze uvést potřebu vlastní společenské hodnoty, potřebu být uznáván, oceňován nebo přijímán.

Vědomí této hodnoty je spojováno s pojmem „identita“, neboli vědomí vlastního já. Nakonec uvedeme pátou a poslední potřebu „otevřené budoucnosti“ jinými slovy životní perspektivy. Pro život v rodině je typické oboustranné uspokojování duševních potřeb, Matějčkem nazvané rodinnou vzájemností. To přináší oběma stranám vzájemné pozitivní pocity a prožitky, které jsou uspokojením těchto potřeb provázeny.

Grecmanová (1998) uvádí konkrétně čtyři funkce, které rodina plní, a které závisí na rodinné struktuře a společenských podmínkách.

- Biologicko-erotická funkce, nebo také reprodukční, tkví v zabezpečení reprodukce lidské společnosti a také v utvoření vhodných podmínek, díky kterým bude docházet k zdravému biologickému rozvoji všech členů rodiny.
- Ekonomicko-zabezpečovací funkce spočívá v ekonomickém i materiálním zabezpečení rodiny, v zajištění hmotných podmínek a potřeb, jež členové rodiny vyžadují, což také souvisí se zařazením členů rodiny do pracovního procesu.
- Emocionální funkce je založena na silné citové vazbě, kterou mezi sebou členové rodiny mají. V láskyplném prostředí rodiny je naplněna potřeba sounáležitosti, bezpečí i citové odezvy.
- Výchovná funkce spočívá v dlouhodobém a cílevědomém působení rodiny na děti. Pro jejich všestranné formování je důležité přistupovat s respektem k jejich individuálním potřebám a zájmům.

Výchovný styl definuje Průcha, Mareš a Walterová (2003, s. 279) jako „*souhrn záměrných i spontánních způsobů chování vychovatele k vychovávanému*“. Obvykle se uvádí výchova autoritativní, liberální a demokratická, přičemž každá z nich má na chování dítěte rozdílný dopad. Podle Matějčka (1994) je pro rodinu charakteristická výchovná interakce. Takový model výchovy vychází ze vzájemného působení neboli interakce a nikoli pouze jednostranně aktivního působení vychovatele na vychovávaného. Dospělý a dítě na sebe vzájemně působí a nachází se ve vzájemném vztahu, kdy jednání jednoho ovlivňuje druhého a naopak. Prchal (1988) poukazuje na důležitost spolupráce obou rodičů, otce i matky ve výchově. Jejich funkce se odlišují a to je důvodem, proč je nutné, aby se obě složky (mužská i ženská), pro vytvoření harmonického prostředí, ve kterém může probíhat řádný rozvoj dítěte, nezbytně doplňovaly.

Helus (2015) uvádí pět znaků současné rodiny. Rodina je nukleární, jinými slovy jádrová, protože její jádro je tvořeno z několika málo lidí, kteří spolu žijí. Dále je manželská, případně partnerská (pokud nejsou partneři sezdáni), dvougenerační, jelikož se skládá z jedné generace

tvorené rodiči a druhé tvořené dětmi, a intimně vztahová díky pocitu lásky, vcítění a citové opory. Podle toho, jak rodiny plní své funkce, je lze rozřadit do několika kategorií.

1. Rodiny stabilizovaně funkční, které spolehlivě splňují všechny své funkce.
2. Funkční rodiny s přechodnými, různě vážnými problémy. Hovoříme o problémech, které nejsou traumatizující a které je vždy možné posléze vyřešit. Členové si situaci uvědomují a jednají tak, aby dali vše opět do pořádku. Takové situace rodinu pozitivně posilují a upevňují. Většina rodin se řadí pod tuto skupinu.
3. Rodiny problémové. V tomto případě začíná být plnění rodinných funkcí problematické a rodina se nachází v krizi, kdy hrozí její rozpad. Vynaložené úsilí pro zlepšení situace nestačí a členové vyhledávají pomoc, která ale bývá většinou provizorní. Četnou alternativou bývá rozchod.
4. Rodiny dysfunkční jsou takové, ve kterých dochází k dlouhodobému narušení některé z funkcí rodiny a dítě se tím ocitá v ohrožení. V tento moment je nezbytný zásah z okruhu vnějších institucí. Postupovat podle jejich rad často činí rodině značné obtíže.
5. Rodiny afunkční. Podle Z. Matějčka (1992, cit. podle Helus, 2015) se afunkční rodinou rozumí ta rodina, která je pro dítě ohrožující a neplní vůči němu svůj účel. Náprava v rodině již není možná, a proto je nezbytné vyhledat řešení mimo ni. Většinou v takové situaci rozhoduje soud o zbavení rodičů jejich rodičovských práv a umístění dítěte do dětského domova či zařízení náhradní rodinné péče.

Pro dosažení zdárného vývoje dítěte je základem úplná, funkční rodina. Pokud se rodina ukazuje v nějakém ohledu jako dysfunkční, nedochází patrně k uspokojení všech potřeb dítěte a rodina se pro dítě, které v ní vyrůstá, stává zdrojem zátěže (Pugnerová, Kvintová, 2016). V předškolním věku představují rodiče určitý ideál, kterému se chce dítě přiblížit a se kterým se identifikuje (Vágnerová, 2000). Rodiče jsou pro předškolní děti vzorem, ke kterému se chtějí nejvíce podobat, být stejní jako oni. Zároveň jsou považovány za emočně významnou autoritu a děti jim připisují takřka všemocnost a věří v jejich schopnost vypořádat se s jakoukoli situací. Ztotožněním dítěte s takto subjektivně zásadní osobou v jeho životě mu pomáhá ve zvýšení pocitu jistoty a naopak snížení jakýchkoli obav, posílení sebejistoty a zdokonalení sebehodnocení (Vágnerová, 2012).

3.2 Kresba rodiny

Kresba rodiny je považována za tradiční diagnostickou techniku, která poskytuje spoustu přínosných informací. Technika se jeví více užitečná a smysluplná, pokud jsou získané informace využity ve vztahu s dítětem a v práci s ním. Nechat děti vytvořit kresbu vlastní rodiny, jejíž členové budou mít podobu symbolů nebo zvířat, je velmi efektivní. Avšak děti přibližně do osmi let věku, tedy i děti předškolní, kreslí s větší oblibou postavy, které jsou skutečné, případně zvířata (Oaklander, 2020).

I v dnešní společnosti mohou děti prožívat mnoho tíživých situací, které v nich vzbuzují zmatek a bolest, které nejsou schopné pochopit a už vůbec ne vyjádřit slovy. Příkladem jsou nevraživé rozvody rodičů, rozepře o to, u koho budou děti v péči, domácí násilí či zneužívání tělesné, pohlavní i citové. Mnohdy jsou děti nuceny mlčet kvůli strachu z vyjádření rodinného tajemství nebo z potrestání. Vždy ale budou prostřednictvím kresby vyprávět beze slov své příběhy (Whitney-Peterson, Hardin, 2002).

Kresba je základní součástí hned několika psychologických metod, přičemž kresba rodiny se jeví jako jedna z nejvíce významných a je prováděna v několika variantách. Liší se především tím, jak široce je téma dítěti zadáno. Větší prostor pro uplatnění projektivních mechanismů v kresbě nabízí téma, které je spíše neurčité. Avšak je třeba dát pozor na nadměru volné nebo naopak úzké téma, jelikož v obou případech se může stát nepraktickým. Tím se rozumí u volby volného tématu především získání nepřehledných výsledků. Zvolení příliš úzkého tématu nás připravuje o diagnostické možnosti. V odborných publikacích se uvádějí především tyto tři formy zadání kresby rodiny pro děti: nakresli vlastní rodinu, nakresli nějakou rodinu a nakresli začarovanou rodinu (Matějček, Strohbachová, 1981; Petrová, 1993).

Od počátku minulého století vzbuzovalo grafické vyobrazení rodiny zájem mnoha psychologů. Mezi prvními byla dětská psychoanalytička S. Morgensternová, která využívala kresbu rodiny v terapii již v roce 1926. Později, a to v roce 1945, zařazovala kresbu rodiny i F. Minkowska. První test kresby rodiny sestavil až D. Porot v roce 1952, jakožto projektivní metodu. Díky jeho myšlence, že osoba pro dítě důležitější či významnější je nakreslena jako první a ve větší velikosti oproti ostatním, se při pozorování kresby zaměřoval právě na tyto aspekty, tedy na privilegované umístění postav, jejich velikost a pořadí (Cognet, 2013). V souvislosti s diagnostickým využitím kresby rodiny nesmíme opomenout ani studii W. Hulse roku 1952, který se v ní zabýval srovnáváním výtvarných prací od dětí s emočními problémy a od dětí bez jakýchkoli obtíží. Bral v potaz to, jak jsou postavy velké, v jak velké vzdálenosti

jsou od sebe nakresleny, pořadí, ve kterém byly zobrazeny a také jejich umístění. Rok před tím zavedl techniku, při které děti kreslí „nějakou rodinu“ a „svou rodinu“, přičemž jeho hypotéza vycházela z přesvědčení, že jsou kresby vodítkem poukazujícím na konflikt uvnitř rodiny (Whitney-Peterson, Hardin, 2002; Klepsch a Logie, 1982, cit. podle Vágnerová, 2017). J. Di Leo považoval za podstatné, nejen vedle koho se dítě nakreslí, nýbrž i to, jestli lze nalézt podobnost ve vyobrazení vlastní postavy a někoho jiného (Vágnerová, 2017).

Cognet (2013) poukazuje na další autory, kteří tvořili další verze testu kresby rodiny a tím ovlivnili jeho příští vývoj. Mezi ně patří L. Corman, který vypracoval test kresby rodiny coby test osobnosti v roce 1964. Klád větší důraz na představivost při zadání a tím se od Porotovy práce nápadně odlišuje. Oproti původnímu testu skutečné rodiny totiž požádá dítě, aby nakreslilo rodinu, kterou si představuje. Po dokončení kresby následuje rozhovor s dítětem. Analýza kresby má tři etapy: popis, citové preference a identifikace. L. Corman klasifikuje interpretaci kresby do tří rovin. První je rovina grafická, kde se soustředíme na sílu čáry a místo, které je kresbou vyplněno. Corman se zaměřuje na tzv. „bílé zóny“, které nejsou pokresleny a jsou označeny jako zapovězený prostor. Druhá rovina formálních struktur klade důraz na zralost a fázi dokonalosti výtvaru. Třetí rovina obsahu a psychoanalytické interpretace označuje subjektivitu, která v kresbě dominuje. Je pravděpodobné, že do této ideální rodiny budou promítnuty přání dítěte.

Nejvíce rozšířeným testem rodiny je ten, který je složen ze dvou částí, a to kresbou rodiny bez další specifikace a kresbou svojí rodiny (Davido, 2008).

R. Burns a S. Kaufman přišli v roce 1970 s další odlišnou variantou testu rodinné kresby, který se nazývá Test Kinetic Family Drawing. Dítě je pobídnuto k tomu, aby v kresbě rodiny zobrazilo její členy při nějaké libovolné činnosti, tedy kde každý „něco dělá“. Testující poté opouští místnost, kde se test uskutečňuje, avšak chvílemi přichází zkontrolovat, zda vše probíhá jak má a případně dítě v kresbě povzbudí. Svým výtvozem kinetické rodiny nám dítě může prozradit, jaké má vztahy s lidmi ze svého okolí. Také lze vyzískat informace ohledně toho, jakým způsobem dítě vnímá interakci či izolaci rodinných příslušníků a zda pocítuje v rodinném systému oporu či nikoli. Ve značném množství případů je nakreslen otec, jak si čte noviny, matka vaří a děti sledují televizi, což lze označit za obrázek „bezproblémové“ rodiny. To, jakou aktivitu každý člen rodiny vykonává, je sdělením vnitřních vztahů, které v rodině panují (Whitney-Peterson, Hardin, 2002; Davido, 2008).

Díky získaným informacím za pomoci testu kresby rodiny máme možnost nahlédnout, jakým způsobem dítě svoji rodinu vnímá. Názory, postoje a pocity dítěte. To vše se projevuje také prostřednictvím jeho kresby. Zrcadlí se v ní minulé zkušenosti dítěte i jeho přání. Je třeba brát zřetel na její celkové pojetí (Vágnerová, 2017).

3.2.1 Význam členů rodiny v dětské kresbě

Matka je pro dítě od jeho prvních fází života bezpochyby nejvíce významnou osobou, jelikož o něj pečuje, poskytuje mu citové podněty a je pro něho představitelkou bezpečí. Dítě a matka jsou spojeny poutem důvěry, lásky a vzájemnými citovými prožitky (Prchal, 1988). V předškolním věku je vztah s matkou pro dítě neustále zdrojem jistoty a bezpečí a matka dále přetrvává v roli pečující a ochraňující osoby, nicméně během tohoto období dochází k postupnému odpoutávání (Vágnerová, 2012). Matka bývá zpravidla nakreslena doprostřed papíru. Pokud je mezi matkou a otcem nakresleno dítě, může to značit pro dítě sužující konflikty mezi rodiči (Davido, 2008).

Otec se ocitá spíše v roli vedlejšího, případně doplňkového, rodiče. Jeho role je spojena s vyšší kázní a dítě ho vnímá jiným způsobem než matku. Bývá pro ně více vzácným a berou ho spíše jako průvodce vnějším světem. Více s nimi podniká volnočasové aktivity a zprostředkovává tak získávání nových zkušeností. Chování otce k dítěti se začíná v předškolním období značně odlišovat, a to s ohledem na pohlaví dítěte (Vágnerová, 2012). Hodnota otce bývá v dětské kresbě zvyšována. Pokud se syn se svým otcem ztotožňuje, vymezí jeho postavě zásadní místo uprostřed plochy papíru. Dcera, jež je do otce „zamilovaná“, jeho postavu zkrášlí dalšími detaily a také rysy mužnosti, jako například plnovousem či knírkem. Dle toho, jaký citový postoj k otci dítě zaujímá, jsou dány najevo projevy agresivity a to tím, že je postava zmrzačena, zmenšena či oddálena v pozadí. Lze také pozorovat přítomnost předmětů mezi postavami otce a dítěte, jejich větší vzdálenost, nebo dokonce otcovu nepřítomnost v kresbě (Davido, 2008).

Sourozenecké vztahy jsou emocionálně významné a v porovnání s vrstevníky také více asymetrické a to proto, že sourozenci nebývají stejně staří a nachází se tak v odlišné vývojové úrovni. Veškeré vzájemné působení sourozenců značně podporuje rozvíjení sociálního pochopení pocitů a potřeb ostatních jedinců. V předškolním věku jsou mnohdy jejich vztahy ambivalentní, čili se berou jako soupeři i spojenci (především ve hře) zároveň. Sourozenec je partnerem a umožňuje získávání nových zkušeností. Je však také důvodem, proč se dítě musí dělit o pozornost rodičů, o materiální hodnoty i další privilegia. Starší sourozenec se učí

osvojení nadřazené role a může být vzorem, poskytovat jistotu, bezpečí a ochranu. V předškolním věku nastává často v rodině situace narození nového sourozence, který ve strachu ze ztráty rodinné pozice, pozornosti a lásky rodičů není starším dítětem přijímán. To se může projevit jeho regresí (Vágnerová, 2012). V kresbě se setkáváme s tím, že se i vyrovnané děti chtějí znázornit na obrázku s rodiči samy. V mnoha případech tedy sourozenci ve výtvaru úplně schází. Dítě je schopné i objasnit důvod, proč je nenakreslilo. Takovým příkladem může být nedostatek místa nebo času. Pokud dítě na sourozence opravdu žárlí, má snahu jeho podobu nějak poškodit a sourozenci se tak vyskytují v obrázku nedokreslení, přeškrtnání či jinak pokažení (Davido, 2008).

3.3 Hodnocení kresby rodiny

V případě analýzy dětských kreseb vycházíme pouze z těch, u jejichž procesu vzniku jsme mohli být přítomni a pozorovat ho. Bereme ohled na veškeré významné okolnosti doplňující kresbu, včetně slovního doplnění autora, a dále je zaznamenáváme (Petrová, 1994). Také kresba rodiny prochází určitými změnami v závislosti na vývoji dítěte, které je při jejím hodnocení potřeba zohlednit. To, jakým způsobem jsou témata a postavy zpracovány, se u dětí různého věku liší a je to podmíněno několika faktory, jako je rozvoj kreslířských schopností, zvládnutí prostoru a způsob, jakým dítě uvažuje (Vágnerová, 2017).

Tři vývojová stadia zobrazení rodinné kresby dle Vágnerové (2017):

Statické nediferencované zobrazení se pokládá za první fázi vývoje rodinné kresby a je typické pro mladší děti, především předškolního věku. Rodina je zobrazena v podobě několika podobných figur v řadě lišících se zejména velikostí. Ale mnohdy může být i velikost nahodilá. První postava, kterou dítě nakreslí, je velká a naopak postava zobrazovaná naposled může být nejmenší, protože na ni na papíře už nezbyl dostatek místa.

Statické diferencované zobrazení jakožto druhá fáze kresby rodiny je charakteristické pro děti mladšího školního věku. Postavy jsou stále statické, nicméně lze pozorovat jejich různé zpracování, které se týká jejich velikosti, odlišných rysů v obličejích a dalších detailů (ať už postav nebo oblečení). Takovou kresbu je možné hodnotit podle toho, které členy rodiny dítě nakreslí, ale také podle toho jakým způsobem je nakreslí. Vzájemnou blízkostí či vzdáleností postav je znázorněn určitý postoj dítěte, který nese diagnostický význam. V momentě, kdy dítě shledává vztahy mezi členy rodiny jako dobré, nakresleným postavám nechybí žádné podstatné detaily, jsou diferencované a s výskytem určitých pro ně typických znaků.

Dynamické zobrazení rodiny je poslední a třetí fází, která se vyskytuje u dětí středního a staršího školního věku. Členové rodiny jsou nakresleni při nějaké činnosti. Dochází k ještě lepšímu vyjádření vztahu, který mají. Důvodem je přítomnost rozdílů jak ve vyobrazení jednotlivých postav, tak i v aktivitě, kterou vykonávají. Zpravidla je však třeba k nakreslení takové rodiny dítě pobídnout.

Hodnocení a interpretace kresby rodiny z hlediska její formy a obsahu (Novák, 2004; Vágnerová, 2017):

1. Celkový dojem

Soustředíme se na to, jaký dojem z dané kresby máme, jak na nás působí. Zda jsou v kresbě zobrazena i zvířata a případně jaké zaujímají místo. Mohou být doplňujícím prvkem umístěným v kraji obrázku, nebo jim může být přiděleno v kresbě významné místo. Zkoumáme, zda se v kresbě vyskytují jakékoli doplňující předměty, anebo jde pouze o zobrazení postav. Dále se můžeme zaměřit na to, jak je využita plocha. Jestli je kresba rodiny rozprostřena po celé ploše, nebo je situovaná excentricky. S ohledem na tloušťku čar vyjadřuje postava nakreslená slabou čarou energii, jež je nedostatečná. Pokud není obrys zřetelný, napovídá to určité zranitelnosti, jelikož kontura tvoří jakousi bariéru mezi figurou a okolím. Celkový dojem se srovnává s informacemi, které o dítěti před kresbou už máme nebo přinejmenším tušíme. I v případě, že se zdá kresba rodiny harmonická je možné usuzovat odlišné sdělení. V prvním případě se může jednat opravdu o skutečnou harmonickou rodinu a v druhém případě se může jednat o opak, kdy dítě uniká do světa přání (Novák, 2004).

2. Přítomnost osob v kresbě

Zaměřujeme se na to, kdo je v kresbě zobrazen a kdo je naopak vynechán nebo přidán, ačkoli do rodiny nepatří (Vágnerová, 2017). Novák (2004) uvádí v interpretaci kresby souvislost nevyskytujících se osob s projevy emocionálního strádání. Pokud dítě v kresbě rodiny některého z členů nezobrazí, může to vůči nim značit negativní či ambivalentní vztah a zároveň naznačovat přání, aby se členové v reálné rodině nevyskytovali. Znamení poukazující na problematické a konfliktní vztahy mezi dítětem a rodiči je v obrázku, v němž nejsou rodiče vůbec nakresleni. Projevující se žárlivost mezi sourozenci je v kresbě často zobrazována tak, že další sourozenci buď chybí, nebo jsou přeškrtnáni. Skutečnost, že se v kresbě objevují pouze neživé objekty, lze považovat za signál citové deprivace. Takové kresby se objevují u dětí s poruchami autistického spektra. Když dítě nakreslí osobu, která není součástí rodiny, vyjadřuje tím, že si přeje, aby tomu tak bylo. Situace je poměrně obvyklá u dětí s rozvedenými

rodiči. Takové zobrazení může být zapříčiněno i tím, že dítě není schopné rozlišovat mezi blízkými a cizími lidmi a dodržovat hranice rodiny (Vágnerová, 2017).

3. Velikost postav

Dítě vyjadřuje významnost postavy právě její velikostí, proto lze tedy větší postavy považovat pro dítě jako více významné, eventuálně pro dítě představující určitou sílu a moc. Je možné, že se v kresbě bude odrážet skutečný stav, a to v případě, že je otec opravdu největší a nejsilnější, nebo se mohou naopak projevit přání dítěte, aby se někdo takovým stal. Není tedy pravidlem, aby velikost postav pokaždé odpovídala realitě. To se projevuje například v případech, kdy je díky své pozornosti v rodině ztvárněn jako největší sourozenec kojeneček. Kresba malé postavy naznačuje bezvýznamnost, ať už reálnou, nebo jako přání dítěte. Také to může značit touhu dítěte zbavit osobu její moci nebo ji z rodiny úplně vynechat, aby do ní vůbec nepatřila. Velikost postavy nám může ukázat výši sebevědomí člověka, který je dítětem posuzován. Výrazně malé kresby postavy mohou poukazovat i na pocity méněcennosti. Při interpretaci významu velikosti postav v kresbě je nutné brát zřetel na možné ovlivňující skutečnosti. Příkladem může být v případě mladších dětí nedostatečný odhad velikost postav s prostorem, který mají k jejich zobrazení k dispozici. I proto bývá první postava větší než ty zbývající, pro které není již dostatek místa (Novák, 2004; Vágnerová, 2017).

4. Způsob zobrazení a zpracování postav

Pokud jsou zobrazeny všechny postavy v kresbě stejným způsobem, může to být známkou nedostatku kreslířských dovedností, odporu či nedostatečné míry spolupráce s člověkem zadávajícím úkol, popř. snaha dítěte, aby nebyl v kresbě nikdo znevýhodněn. Když se v kresbě vyskytuje podobnost pouze u některých členů, může to značit např. identifikaci s tímto členem nebo projev blízkosti či potřeby blízkosti s touto osobou. Pokud shledáváme podobnost autora s jedním z rodičů či sourozencem, může se jednat o vyjádření vazby vůči tomuto člověku. V případě, že je jedna figura natočená na druhou stranu než všechny ostatní, lze hovořit o náznaku izolace či neprojeveném zájmu o rodinu (Novák, 2004; Oster a Crone, 2004 cit. podle Vágnerová, 2017).

Způsob, jakým jsou jednotlivé postavy nakreslené, zda je přítomná určitá disproporce, deformace nebo úplné vynechání některé části těla figury, může nést symbolický význam - naznačuje aktuální pocity, přání či způsob uvažování dítěte. Takové interpretace je třeba brát jako orientační a nevyvozovat z nich velké závěry i proto, že v některých případech souvisí vynechání části těla s hyperaktivitou či nepozorností. Výraz ve tváři zachycuje náladu, která je

pro danou osobu vnímána dítětem jako dominantní, avšak tento aspekt není v kresbě běžně tolik rozlišovaný (vyjma agresivity či dobré nálady značené úsměvem). Otevřené oči poukazují na extraverci, zavřené na introverzi a jejich nezobrazení napovídá obtížím a ztrátě kontaktu. Vynechání paží nebo rukou je v případě, že se takto zobrazí sám autor, znamením limitované možnosti kontaktu, nebo také souvisí s pocitem nepřijetí či osamělosti v rodinné sféře. Pokud se dítě rozhodne takto zobrazit jiného člena rodiny, může jít o potřebu připravit tohoto člověka o jeho moc a sílu. Mezi další interpretace nezobrazení rukou je uváděn důsledek pocitu viny. Nohy a chodidla značí rovnováhu a oporu těla, zároveň se podílí na jeho upevnění či ukotvení ve světě, mají tedy souvislost se sebejistotou a postavením. Jejich vynechání tak může značit určitou nejistotu, pocity nepřijetí či nestability svého postavení v rodině. Stejně tak je tomu v případě, když je postava nakreslena volně v prostoru (Novák, 2004; Vágnerová, 2017).

5. Pořadí a prostorové uspořádání postav

To, v jakém pořadí jsou osoby nakresleny, poukazuje na jejich pozici v rodinném systému očima dítěte. Ten, kdo je nakreslen jako první, bývá pro dítě důležitý. Naopak poslední zobrazený je vnímán jako méně významný a jelikož jeho kresba přichází až naposled, nezbyvá na něho často dostatek místa a může být v porovnání s ostatními menší velikosti. Také se lze zaměřit na to, v jakém pořadí jsou postavy kresleny směrem od dítěte, tedy vedle koho se dítě zobrazí. Lidé blíže se vyskytující v kresbě dítěti jsou pro něho více významnými nebo je považuje za jemu blízké, eventuálně to může být projevem jeho přání, aby takoví byli. V případě, že se dítě nakreslí až jako poslední z rodiny, nebo se nenakreslí vůbec, můžeme hovořit o náznaku méně vyrovnaného vztahu (Novák, 2004; Vágnerová, 2017).

Vzdálenost, která se mezi jednotlivými postavami vyskytuje, nese také symbolický význam, a to především to, v jaké vzdálenosti se vyskytuje postava dítěte (jakožto autora kresby) od někoho dalšího: to vystihuje úroveň emoční blízkosti k této osobě. Pokud je mezi některými postavami značná distance, může se jednat o potřebu vyjádřit tímto způsobem odstup či přání odloučit tohoto člena z rodiny, případně to může souviset s méně častým kontaktem dítěte s danou osobou (Catte, 1998 cit. podle Vágnerová 2017; Vágnerová, 2017).

Co se týká samotného umístění postav v kresbě, první zobrazená postava bývá situována uprostřed papíru nebo v levém okraji a jak již bylo zmíněno, bývá také v porovnání s ostatními větší. Často se jedná o rodiče, nicméně není to pravidlem. Umístění postavy na kraj papíru a vzdálenou od ostatních symbolizuje odtažitost (Vágnerová, 2017). Pokud je nakreslená postava od zbývajících nějakým způsobem oddělena či ohraničena, může to vyjadřovat určitý odstup

nebo vědomí zábran pro vybudování lepšího vztahu. Přítomnost takové bariéry souvisí s přáním separovat sebe či jiného člena rodiny od ostatních (Kim, Suh, 2013).

6. Formální znaky kresby

Když se dítě v průběhu kresby uchyluje ke gumování nebo četnému opravování, může to vypovídat o nejistotě či úzkosti. Tato skutečnost také naznačuje přítomnost konfliktu souvisejícího s opravovanou osobou, případně danou částí těla. Začmárání, překreslování, přeškrtavání a šrafování svoji přítomností v kresbě naznačují napjaté či úzkostné pocity autora vůči konkrétní osobě nebo dokonce celé rodině. Pokud dítě v kresbě figuru či některou její část začmárá, znázorňuje tím, že daného člověka nepřijímá a má potřebu ho z rodiny vyřadit (Novák, 2004; Vágnerová, 2017).

4 KRESBA ZAČAROVANÉ RODINY

Kresba začarované rodiny podněcuje dítě k vyjádření prožitků a postojů, které se vážou k jeho rodině, pomocí symboliky. Je vhodné využít začarování do zvířat, protože zvířecí symbolika je dítěti opravdu blízká a ve srovnání se symbolikou rostlin či věcí i více srozumitelná a přehledná. To, jak dítě jednotlivé členy rodiny přemění, je možné vnímat jako zašifrovanou symboliku, přičemž jejího významu si dítě ani nemusí být vědomo. To je způsob, jakým má dítě možnost poskytnout informaci, kterou by jinak vyjádřit ani nedokázalo nebo nechtělo (Matějček, Strohbachová, 1981; Petrová, 1993; Vágnerová, 2015). Matějček a Strohbachová (1981) považují u této metody jako hlavní význam „pojetí klíčových osob“. Dochází totiž k vyzdvížení toho, co zůstalo v kresbě rodiny skryto a nedotčeno, a to mnohdy naprosto specifickým způsobem.

V zadání pro kresbu začarované rodiny používáme osobu kouzelníka a její instrukci můžeme převzít od Matějčka a Strohbachové (1981, s. 317). V jejich případě po nakreslení rodiny dítě dále vybidnou, aby nakreslilo svoji rodinu ještě jednou, tentokrát začarovanou do zvířat. „Jako kdyby přišel kouzelník a každého z vás začaroval do nějakého zvířete – které mu tak nejlíp odpovídá - nejlíp vyjadřuje jeho povahu.“ Dále upozorňují, že takový charakter zadání poskytuje málo prostoru v pojetí rodiny jakožto jednoho společenství, například jejího znázornění jedním druhem zvířete. Vágnerová (2015) zmiňuje možnosti případné úpravy takového zadání v detailu, aby tak instrukce lépe vyhovovala vývojové úrovni testovaného dítěte. Jak bude instrukce zpestřena, je podmíněno naší zkušeností a úrovní dítěte se kterým pracujeme. Je ale nezbytné užívat obecných pokynů, ve kterých nelze spatřit přesnější návod, jak úkol provést. Petrová (1993) užívá ve svém výzkumu relativně volnější zadání, ve kterém oproti zadání Matějčka a Strohbachové chybí druhá část, tedy výzva k vyobrazení takového zvířete, které nejlépe odpovídá povaze osoby, jež představuje. Předpokládala totiž, že v pozměněné formulaci zadání je volba zvířete více spontánní.

Dítě při práci pozorujeme a všímáme si okolností, jako např. kdo je zobrazen jako první, kdy se cítí dítě nejisté apod. Po jejím dokončení je důležité se dále dotazovat a pokládat další otázky, které se ke kresbě vztahují. Takové dotazování nám pomůže ve specifikaci výsledku. Dítě vysvětlí, kdo se nachází na obrázku, proč je začarován právě takto či jestli je se svým výtvořem spokojené. Dítě mohlo mít původně jiný úmysl v zobrazení začarovaných postav a například kvůli tomu, že dané zvíře neumí nakreslit, zvolilo jiné. Také to, jak dítě vnímá význam zobrazení, může být odlišné od toho běžného (Vágnerová, 2015; Vágnerová, 2017).

Metoda není standardizována a její hodnocení je výlučně kvalitativního rázu. Zároveň se způsob jejího hodnocení váže k subjektivitě našeho přístupu (Vágnerová, 1996 cit. podle Vágnerová, 2015). Kresbu začarované rodiny je vhodné provádět především u dětí od šesti let věku. Důvodem omezeného použití u mladších dětí může být nedostatečná úroveň kreslířských schopností (Vágnerová, 2015). Zkušenosti s touto metodou jsou vnímány jako velmi pozitivní. Je dětmi dobře přijímána, avšak její interpretace je poměrně obtížná (Petrová, 1993).

Vývojové fáze kresby začarované rodiny jsou obdobné jako v případě kresby skutečné rodiny (Vágnerová, 2017):

Statické nediferencované zobrazení jakožto první vývojová fáze je patrné a mladších dětí, které doposud nejsou schopné takové diferenciaci a tudíž se u nich vyskytuje tendence zobrazit každého člena rodiny v podobě stejného zvířete. U školních dětí lze takovému zobrazení rodiny přisuzovat odlišný význam a můžeme to posuzovat jako vyjádření potřeby rodinné jednoty a společné identity, popřípadě jako přání, aby se tak stalo. Dále je možné takto stereotypní či šablonovité ztvárnění začarované rodiny vnímat jako projev úzkosti či potřebu, jak potvrdit společnou identitu.

Statické diferencované zobrazení je patrné při kresbě začarované rodiny u mladších školáků. Rodinu představuje soubor odlišných bytostí nebo neživých objektů a jejich rozdílné znázornění lépe vyjadřuje charakteristické vlastnosti, které každý člen rodiny má, nebo jejich začlenění do jakési společné kategorie.

Dynamické diferencované zobrazení je typické pro začarovanou rodinu u dětí středního či staršího školního věku. Takové zobrazení již ukazuje různorodou činnost, kterou členové začarované rodiny vykonávají, eventuálně i to, jaký vzájemný kontakt mezi nimi panuje.

4.1 Volba zvířat

Ve výzkumu Matějčka a Strohbachové (1981) si můžeme všimnout, že při ukázce četností zvířecí volby pro hlavní osoby v rodině (včetně dětí samotných) je zachováno rozlišení pohlaví zvířat i rozlišení mláďat. Symbolické vyobrazení pomocí zvířete disponuje u dětí charakteristickými rysy. Z výzkumu vyplývá, že se na předních příčkách objevují často obě tradiční domácí zvířata, tedy kočka, jež se považuje za zvíře především ženské, a pes, jakožto zvíře mužské. Za originální volbu zvířete v kresbě začarované rodiny se považuje to, které se ve výzkumu vyskytovalo nanejvýš dvakrát. Chlapci se oproti dívkám zdají být z hlediska volby zvířat více originální. Nejvíce originálních voleb má především osoba JÁ, druhý je otec a až

poté matka. Nejméně originality bylo zaregistrováno u osob sourozenců. Dítě může také ztvárnit celou zvířecí rodinu, např. kočičí nebo labutí, a to v několika kombinacích (otec – matka – já, matka – já, otec - já, matka – otec, kombinace se sourozenci). Kombinace kočky a psa je také považována jako rodinná.

Matka je v začarované podobě znázorněna bezkonkurenčně jako kočka. To je zřejmé jak z výzkumu Matějčka a Strohbachové (1981), tak z výzkumu Petrové (1993), která porovnává výsledky u českých a rakouských dětí a kočka zaujímá první místo v obou případech. Dále v pořadí je frekvence volby zvířat nižší a zvířata jsou více různorodá. V porovnání s ostatními členy rodiny je matka znázorněna největším počtem druhů zvířat, tedy nejpestřeji. V případě, že ji nereprezentuje kočka, je volba zvířete pro její identifikaci značně individuální a různorodá (Matějček, Strohbachová, 1981; Petrová, 1993). Na dalších příčkách se podle výzkumu Matějčka a Strohbachové (1981) umístila tato zvířata: slepice, žirafa, kůň, zajíc, pták, ovce a včela.

Dle výzkumu Petrové (1993) je otec českých dětí nejčastěji reprezentován jako medvěd, následován kocourem a psem na druhé příčce. Na třetím místě se umístil kůň, kterého naopak rakouské děti volily nejčastěji. Výzkum Matějčka a Strohbachové (1981) ukazuje jako nejčastější volbu pro otce psa, avšak ne s takovou převahou, jakou jsme mohli vidět při volbě kočky reprezentující matku. Na dalších čtyřech pozicích se objevují tato „mužská“ zvířata: kůň, lev, medvěd a slon.

Při volbě zvířete pro vlastní osobu byl ve výzkumu Petrové (1993) nejčastěji volen kůň – hříbě, a to jak ve skupině českých, tak rakouských dětí. U českých dětí se na následujících příčkách vyskytují tato zvířata: pes – štěně, kočka – kotě, zajíc a had. U rakouské skupiny figurují za koněm stejná zvířata v obdobném pořadí. V identifikaci JÁ lze tedy u obou skupin pozorovat podobnost zvířecí symboliky. Zároveň lze volená zvířata převážně zařadit mezi příjemná a neagresivní, s častějším zastoupením volby mláďat. Podle výzkumu Matějčka a Strohbachové (1981) lze při identifikaci JÁ pozorovat opět volbu kočky a psa. V pořadí volby JÁ – dívka figuruje za první kočkou myš, kůň, kuře, veverka a pes. Zároveň je pro osobu JÁ – dívka zřejmý nejmenší soubor zvířecích druhů, jež ji reprezentují. Pes se vyskytuje pro osobu JÁ – chlapec na prvním místě v žebříčku a je následovaný rybou, medvědem a ptákem.

Výzkum Petrové (1993) ukazuje, že nejčastější volbou rakouských dětí je pro sourozence ptáček a kočka, případně kocour či kotě. Poté je již rozlišeně uváděn pro sestru ježek, kůň, motýl a pro bratra pes, ryba a ježek. Při znázornění sourozenců se u českých dětí opakovaně

objevuje pes a kočka, případně jejich mláďata. Sestra je nejčastěji znázorněna jako kočka, pták, kačena nebo husa a bratr jako pes, kočka, žirafa, ježek, prase a kůň. Kočka a pes se ve volbě sourozenců vyskytují i ve výzkumu Matějčka a Strohbachové (1981). Za kočkou reprezentuje sestru zajíc, opice, husa a liška. Bratr je po psovi nejčastěji znázorněn jako ryba, zajíc a pták.

Z výzkumu Petrové vyplývá (1993), že se ostatní členové rodiny mimo rodinu nukleární vyskytovali v kresbě začarované rodiny spíše výjimečně. Babička se v kresbě objevila jako včela, medvídek, motýl, kůň a veverka. Dědeček byl znázorněn jako čmelák, motýl, had a pták. Z této skutečnosti vyplývá, že se děti soustředí především na znázornění blízkých členů nukleární rodiny. Příčinou může být poměrně ojedinělé soužití nukleární rodiny s prarodiči.

Po prozkoumání kreseb dívek a chlapců zvlášť bylo zjištěno, že dívky preferují ve volbě zvířete slepici, veverku a labuť. Chlapci užívají nejčastěji koně, lva, ptáka, opici, žirafu a hada. Mezi společné volby obou pohlaví patří pes, kočka, medvěd, zajíc, myš, ryba, slon a liška (Matějček, Strohbachová, 1981).

Matějček a Strohbachová (1981) se pokusili na základě výzkumu seskupit zvířata s ohledem na jejich symboliku do těchto pěti skupin:

1. **Síla a dravost.** Do této skupiny byla zařazena zvířata jako lev, tygr, medvěd, orel, slon, buvol, bizon, hroch aj. Volba se týká především osoby otce.
2. **Drobotina.** Pro taková zvířata je typická slabost, bezmocnost či hravost a roztomilost, vyvolávající protektivní city. Do této skupiny byla zařazena zvířata jako myš, křeček, morče, veverka, beruška, brouček, moucha, vážka, žížala, šnek, rak, žába, mravenec aj. Tato zvířata se nejčastěji týkají bratra a sestry, poté JÁ, matky a naopak ojediněle se vztahuje k otci.
3. **Mláďata.** Podněcují mateřské a něžné postoje a častěji se vyskytují v kresbě dívek. Jejich volba se týká hlavně dětských osob v rodině. Bylo sem zařazeno např. lvíče, house, medvídek, kotě, kuře a další.
4. **Nepříjemní tvorové.** Ve vztahu k nim je charakteristická nelibost, odpor či pocit štítění. Patří sem např. had, pavouk, veš, stonožka, myš apod. Mohou se shodovat s drobtinou.
5. **Domácí zvířata.** Sem patří zvířata typická svojí hospodářskou blízkostí člověku, obyčejností. Mají pestrou symboliku a častěji znázorňují osobu matky. Patří sem např. pes, kočka, kůň, králík, husa, ovce, prase, kuře, kohout, slepice, kachna, koza atd. Pes a kočka jakožto nejčastěji se v kresbě vyskytující zvířata byla vyčleněna zvlášť.

Představují manželský zvířecí model a objevují se častěji v kresbě dívek a mladších dětí.

6. **Elegance.** V této kategorii je uvedena pouze labuť a žirafa. Volba se vztahuje především k osobě matky a JÁ – dívka.

4.2 Hodnocení a interpretace

Jak již bylo zmíněno, při interpretaci výsledků kresby začarované rodiny je nutné se zaměřit na vysvětlení podané dítětem vztahující se k zdůvodnění toho, proč je daný člen rodiny začarován zrovna tímto způsobem (Vágnerová, 2015). Při interpretaci začarované rodiny je tak třeba dbát zvýšené opatrnosti - symbolika daného zvířete může být zcela odlišná jak pro nás, jako dospělé jedince, tak pro dítě, a každý může mít v tomto ohledu lišící se představy. Komentář autora ke kresbě může být hodnotnou indicií v procesu její interpretace (Novák, 2004). Pro vyhodnocení metody je možné využít jedině rámcového návodu, jelikož není možné s ohledem na její zaměření jakkoli zformovat striktní podobu klasifikace (Vágnerová, 2015).

Obsahová interpretace symbolického významu daného zobrazení. To, jak dítě členy rodiny v kresbě začaruje, tedy jaký nesou symbolický význam, může být ve vztahu k hodnotiteli ovlivňováno všelijakými mechanismy. Symbolické zobrazení můžeme hodnotit podle předpokládaných vlastností, vztahů či způsobů chování (Vágnerová, 2015; Vágnerová, 2017):

- **Psychické vlastnosti či projevy chování.** Např. sourozenec je líný a nepořádný, proto bude prase, nebo je hloupý a hádavý, tak bude husa. Babička je pilná a pracovitá, proto je zobrazena jako včelka.
- **Vnější viditelné znaky podobnosti.** Např. tatínek je velký, a proto bude zobrazen jako slon či medvěd, sestra je krásná, proto bude motýl.
- **Funkce, jež určitý člověk v rodině zastupuje a vztah dané osoby k dítěti.** Např. maminka nás neustále kontroluje a hlídá, a proto bude pes, babička se o každého stará, a proto bude stonožka.

Při interpretaci je nezbytné respektovat sociokulturní význam jednotlivých zvířecích symbolů, který je aktuální, jelikož může po určité době procházet změnami, např. následkem vlivu médií. Zjistilo se, že to, jakým způsobem dítě členy rodiny zobrazí, je podmíněno jeho vývojem. Upřednostnění nějakého zvířete či symbolu je závislé na rozvoji kognitivních schopností a úrovně emoční zralosti dítěte. S ohledem na to se preference dětí proměňují. Je třeba, aby interpretace obsahu vycházela z celkového pojetí kresby, čili musí brát v úvahu

způsob, jakým jsou zobrazeni ostatní členové rodiny, tedy např. pokud je jeden člen zobrazen jako medvěd a ostatní jako malá zvířata (myš, králík, pták) (Vágnerová, 2015).

Odlišnost či podobnost zobrazení členů rodiny v kresbě. Dítě dává najevo identifikaci s konkrétním členem rodiny tím, že zobrazí samo sebe a daného člena stejným způsobem. Jak již bylo zmíněno, je možné se setkat i s tím, že je celá rodina zobrazena stejným způsobem, např. jako jeden druh zvířete. Na to narážíme častěji u mladších dětí, jež nejsou ještě schopné přesnější diferenciaci. Odlišné symbolické zobrazení jednoho člena může být vyjádřením potřeby ho izolovat či z rodiny vyloučit, nebo může poukazovat na jeho skutečnou odlišnost od ostatních. V tom případě se může jednat o symbolické zobrazení člena jako zvířete odlišného druhu v porovnání s ostatními. Např. v případě, že jsou členové rodiny vyobrazeni jako zvířata žijící ve vodě, a pouze jeden člen je zobrazen jako pták, který žije v jiném prostředí (Vágnerová, 2015; Vágnerová, 2017).

II. PRAKTICKÁ ČÁST

Výzkumná část se orientuje na kresebný projev rodiny u dětí předškolního věku a navážeme v ní na znalosti, které jsme získali během tvorby teoretické části. Praktická část práce je zaměřena nejprve na charakteristiku výzkumného šetření a následně na analýzu získaných dat z obou částí výzkumného šetření.

5 CHARAKTERISTIKA VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ

V této kapitole blíže popisujeme cíl výzkumu, včetně otázek výzkumného šetření, dále metody, pomocí kterých byla získána veškerá data, a následně etiku výzkumu a zkoumaný soubor.

5.1 Cíl

Cílem výzkumného šetření je na základě teoretických poznatků zjistit, jak děti staršího předškolního věku, tedy pěti až sedmi let, nakreslí svoji rodinu, a jakým způsobem zobrazí členy rodiny v kresbě začarované rodiny. Záměrem je prostřednictvím analýzy kresebných výtvorů a následných rozhovorů s dětmi najít odpovědi na stanovené otázky.

Otázky výzkumného šetření:

1. Jak děti nakreslí svoji rodinu?
 - 1.1. Které členy rodiny v kresbě zobrazí?
 - 1.2. Vedle kterých členů rodiny zobrazí děti sebe?
 - 1.3. V jakém pořadí jsou členové rodiny zobrazeni?
 - 1.4. Lze v kresbě pozorovat rozdíly ve velikosti u některých členů?
 - 1.5. Jaké barvy děti v kresbě využívají?
2. Jak děti nakreslí začarovanou rodinu?
 - 2.1. Které členy rodiny v kresbě zobrazí?
 - 2.2. Jakou podobu zvířat děti přidělí členům rodiny včetně sebe a na základě čeho takto volí?
 - 2.3. V jakém pořadí jsou členové rodiny zobrazeni?
 - 2.4. Jaké barvy děti v kresbě využívají?

5.2 Metody výzkumu

Při výzkumu byly zvoleny tři druhy výzkumných metod, a to pozorování, kresba a rozhovor.

Pozorování

Pozorování je jednou z klinických metod pro zjišťování údajů vztahujících se ke konkrétní osobě. Získané informace jsou kvalitativní povahy. Pozorování je nejvíce přirozená diagnostická metoda vhodná především pro individuální práci (Svoboda, 2015). Metoda pozorování je založena na „*záměrném a plánovitém vnímání, které je cílevědomě zaměřeno k dosažení určitého cíle*“ (Svoboda, 2015, s. 32).

Instrukce k pozorování v našem výzkumu:

Při kresbě bylo pozorování soustředěno na:

1. Počátek kresby
 - zda se dítě nad zadáním zamýšlí, anebo začíná s kresbou okamžitě
 - zda kresbu provádí na papíře natočeném na výšku, nebo na šířku
2. Průběh kresby
 - prožívání a chování dítěte během kresby (zda v nějakém okamžiku váhá, zda od činnosti odbíhá nebo je roztržité, jaké má pracovní tempo, četnost očního kontaktu, atd.)
 - koncentrace pozornosti na kresbu pomocí škály se stupnicí (1 – nízká koncentrace, 5 – vysoká koncentrace)
 - emoční rozpoložení dítěte pomocí škály se stupnicí (1 – negativní rozpoložení, 5 – pozitivní rozpoložení)
 - v jakém pořadí jsou členové rodiny v kresbě zobrazeni
3. Závěr kresby
 - jak dlouho trval proces kresby
 - zda dítě očekává další pokyny nebo již považuje činnost za hotovou
4. Shrnutí
 - souhrn výsledků pozorování z procesu kresby

Kresba a kresebná kazuistika

Kresba je oblíbenou a rozsáhle užívanou metodou, především v dětské psychologické praxi, která může být zdrojem užitečných informací. Kreslení může podporovat celkové uvolnění a snížení napětí či nejistoty, a proto je možné ho využít mj. na úvod pro navázání kontaktu. Zároveň je nástrojem, který umožňuje poznávat specifické vztahy a postoje dětí či vývoj jejich rozumových schopností (Vágnerová, 2015).

Kazuistikou označujeme rozbor a popis jednotlivého případu, kde nefigurujeme při práci se skupinou, neporovnáváme a nehledáme rozdíly. Snahou je zkoumat jedince podrobně a proniknout do zvláštností jeho psychiky. Kazuistika je významná metoda i v poznání dítěte a může být zpracována různorodými způsoby (Plevová, 2017). Při zpracování kresebné kazuistiky, jakožto popisu a analýzy výtvarné činnosti a výtvarného produktu, jsme postupovali dle struktury, která obsahuje následující oblasti: počátek kresby, průběh kresby, ukončení kresby, rozhovor a shrnutí.

Instrukce ke kresbě v našem výzkumu:

Před začátkem jsme každé dítě seznámili se zadáním úkolu: „*Nakresli na papír svoji rodinu. Je úplně na tobě jak.*“ Druhé zadání znělo: „*Nyní si zahrajeme takovou pohádkovou hru. Nakresli na papír svoji rodinu ještě jednou, tentokrát začarovanou do zvířat. Jako kdyby přišel kouzelník a každého z vás začaroval do nějakého zvířátka.*“ Mezi jednotlivými kresbami měly děti pauzu, tzv. oddychový čas.

Každé dítě mělo k dispozici dva listy bílého měkkého papíru s možností si ho natočit na šířku nebo na výšku. Dále dostaly obyčejnou tužku, balení pastelek obsahující celkem 12 barev, ze kterých si dítě mohlo dle libosti vybírat, a také gumu, aby bylo možné během kresby provádět změny. Kresba nebyla nijak časově omezena a každé z dětí tak mohlo kresbu dokončit svým tempem.

Rozhovor

Metoda rozhovoru patří mezi další klinické metody a řadí se k obtížnějším diagnostickým postupům. Kromě získání diagnostických informací dochází prostřednictvím rozhovoru k navázání kontaktu s dítětem. Rozhovor nám umožňuje získat informace o postojích, názorech, obavách i přáních klienta a zprostředkovává tak informace, které nebylo možné získat metodou pozorování, tedy informace z jeho vnitřního světa. Řízený rozhovor může být prováděn v několika podobách, a to jako standardizovaný, částečně standardizovaný či volný

rozhovor. Částečně standardizovaný rozhovor charakterizuje pevně vytyčený cíl a záměr, avšak vedení rozhovoru je uvolněné. Je nutné zahrnout všechny oblasti, nicméně přesná formulace otázek či jejich pořadí nemusí být dodrženo (Svoboda, 2015).

Instrukce k rozhovoru v našem výzkumu:

Po dokreslení bylo dítě požádáno o vysvětlení svého obrázku: „*Koho jsi nakreslil/a?*“ „*Popiš svůj obrázek.*“ Po kresbě začarované rodiny jsme případně pokračovali s doplňujícími otázkami. „*V jaká zvířátka jsi je začaroval a proč?*“ „*Jsi s obrázkem spokojený/á?*“ Cílem rozhovoru je přiblížení významu kresby a objasnění toho, kdo se v kresbě vyskytuje. V případě začarované rodiny jde zejména o objasnění toho, kdo je zobrazen, v jaké zvířecí podobě je zobrazen a o zdůvodnění této volby. Celý rozhovor s dítětem byl nahráván a poté přepsán.

5.3 Etika výzkumu

Při realizaci výzkumu bylo dbáno na zachování diskrétnosti a anonymity. Veškerá data získaná prostřednictvím metod pozorování, kresby i rozhovoru jsou důvěrná. Pro zachování skryté totožnosti zkoumaných dětí uvádíme pouze jejich křestní jména a věk – rok a měsíc. Také není uveden přesný název mateřské školy, ve které výzkum probíhal, ani její přesná lokalita.

Samotné dítě má kdykoli v průběhu šetření možnost přerušit výzkum a odejít, jestliže se bude cítit jakkoli nepříjemně. Při výzkumném šetření přistupujeme k dítěti ohleduplně a šetrně s ohledem na jeho individuální potřeby a zvláštnosti.

5.4 Zkoumaný soubor

Výzkumného šetření se účastnilo celkem 10 dětí v posledním ročníku mateřské školy, tedy ve věku 5 až 7 let. Ve skupině dětí bylo rovnoměrné zastoupení chlapců i dívek. Od každého dítěte byly získány dvě kresby: *Moje rodina* a *Začarovaná rodina*. Celkem bylo sesbíráno 20 kreseb.

Průběh výzkumu:

Praktická část bakalářské práce byla realizována v mateřské škole, nacházející se na malém městě. Výzkumné šetření proběhlo během dvou týdnů v měsíci březnu roku 2022. Do konkrétní mateřské školy jsem docházela v rámci vysokoškolské souvislé praxe již určitou dobu a děti mě díky tomu dobře znaly již před realizací samotného výzkumu. Při spolupráci se mnou nejevilo žádné z vybraných dětí známky nesouhlasu. V několika případech jsem se setkala

s formulací, kdy dítě sdělilo, že něco neumí nakreslit, a to především při kresbě zčarované rodiny. V takovém případě jsem dítě v kresbě povzbudila a ujistila ho, že to jistě zvládne, ať to určitě zkusí. Výzkumné šetření probíhalo v jiné místnosti, aby mělo dítě pro kresbu klidné prostředí, mohlo se co nejlépe soustředit na zadaný úkol a nic jej z okolí nerozptylovalo. Zároveň nebyl úkol nijak omezen časem a dítě tak mohlo postupovat svým vlastním tempem. S neomezeným časem pro kresbu bylo dítě seznámeno na počátku, před samotným zadáním úkolu.

6 PREZENTACE VÝSLEDKŮ

Na následujících stránkách jsou interpretována získaná data, která jsou zpracována popisnou statistikou a ve 4 kazuistikách.

6.1 Analýza dat

Analýza dat je dále systematicky rozlišena na analýzu a vyhodnocení kresby rodiny a analýzu a vyhodnocení kresby začarované rodiny.

6.1.1 Analýza a vyhodnocení kresby rodiny

Celkem bylo vyhodnoceno 10 kreseb. Při analýze a vyhodnocení jsme se zaměřovali na aspekty vedoucí k objasnění první výzkumné otázky - na přítomnost osob v kresbě, velikost postav, způsob zobrazení a zpracování postav, pořadí a prostorové uspořádání postav, formální znaky kresby a užití barevného spektra.

Tabulka 1: Kterí členové rodiny jsou v kresbě zobrazeni?

Pohlaví	chlapci					dívky					Celkem
	1	2	3	8	10	4	5	6	7	9	
Kazuistika č.											
Matka	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	10
Otec	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	10
Já	X		X			X	X	X	X	X	7
Sourozenci	X	X	X	X	X	X		X	X	X	9
Ostatní členové											0
Mazlíčci	X				X					X	3

Z tabulky vyplývá, že všechny děti v kresbě své rodiny zobrazily oba rodiče, matku i otce. To stejné platí i pro osoby sourozenců, které se v kresbách vyskytovaly vyjma jednoho případu pokaždé. Sourozence nezobrazila pouze jedna dívka, a to z důvodu, že žádného sourozence nemá (je jedináček). Ve třech případech chybělo vyobrazení vlastní postavy, a to pouze v kresbách chlapců. Mazlíčci se v kresbách rodiny objevili celkem třikrát, dvakrát u chlapců a jednou u dívky. Z rozhovoru po kresbě bylo zřejmé, že je děti vnímají jako součást rodiny. Žádné z dětí nezobrazilo v kresbě rodiny osoby patřící do širší rodiny, tedy osoby mimo rodinu nukleární (např. prarodiče, tetu, strýce).

Tabulka 2: Vedle koho zobrazí dítě sebe?

Pohlaví	chlapci					dívky					Celkem
	1	2	3	8	10	4	5	6	7	9	
Kazuistika č.											
Matka - já - otec							X				1
Sourozenec – já - matka								X			1
Sourozenec – já - otec										X	1
Sourozenec - já - mazlíček	X										1
Sourozenec - já			X			X			X		3
Nezobrazí sebe		X		X	X						3

Jak můžeme vidět v tabulce 2, pokud se dítě v kresbě zobrazilo, bylo to nejčastěji vedle sourozence. To nastalo ve třech případech, z toho dvakrát se vedle sourozence zobrazily dívky a jednou chlapec. V ostatních případech byly volby odlišné a dítě se vyobrazilo mezi ostatní členy rodiny. Ve třech případech vedle dítěte figurovala opět osoba sourozence doplněná z druhé strany o matku (v jednom případě), o otce (v jednom případě) a o mazlíčka (v jednom případě). Dívka, která sourozence nemá, umístila svoji osobu mezi matku a otce.

Tabulka 3: Kdo je zobrazen z rodiny jako první?

Pohlaví	chlapci					dívky					Celkem
	1	2	3	8	10	4	5	6	7	9	
Matka			X		X		X		X	X	5
Otec	X	X		X							3
Já						X		X			2

Z tabulky 4 je zřejmé, že nejčastěji je jako první osoba v kresbě zobrazena matka. To jsme zaznamenali celkem v pěti případech, u dvou chlapců a u třech dívek. Otce zobrazili jakožto prvního z členů rodiny tři chlapci. Ve dvou případech vyobrazily dívky jako první osobu sebe.

Tabulka 4: Kdo je zobrazen z rodiny jako poslední?

Pohlaví	chlapci					dívky					Celkem
	1	2	3	8	10	4	5	6	7	9	
Matka						X					1
Otec							X				1
Já			X						X		2
Sourozenci		X		X				X			3
Mazlíčci	X				X					X	3

Z tabulky vidíme, že poslední zobrazovanou osobou byli nejčastěji sourozenci a mazlíčci. Obě varianty se vyskytly v kresbách celkem třikrát. V obou případech byli jak sourozenci, tak mazlíčci zobrazení dvakrát chlapci a jedenkrát dívkami. Ve dvou případech se jako poslední z členů rodiny vyobrazilo dítě samo. To bylo zaznamenáno u obou pohlaví rovnoměrně (v jednom případě). Rodiče se v kresbách objevili jako poslední zobrazená postava pouze dvakrát,

a to v kresbě dívek. V jednom případě byl na posledním místě zobrazen otec a v jednom případě byla poslední zobrazena matka.

Tabulka 5: Jaké barvy se v kresbě objeví?

Pohlaví		chlapci					dívky					Celkem	
Kazuistika č.		1	2	3	8	10	4	5	6	7	9		
Teplé	Červená			X	X	X		X	X	X		6	16
	Oranžová					X		X	X			3	
	Žlutá			X	X	X		X	X	X	X	7	
Studené	Modrá			X	X	X		X	X	X		6	15
	Zelená			X	X	X		X	X	X		6	
	Fialová							X	X	X		3	
Hnědá				X	X	X		X	X	X	X	7	
Černá / obyčejná tužka		X		X		X	X	X	X	X	X	8	
Bledé odstíny + béžová			X	X	X			X	X	X		6	
Tři a více barev				X	X	X		X	X	X	X	7	

Z tabulky 5 můžeme vyčíst, že nejčteněji děti využívaly ve svých kresbách černou nebo obyčejnou tužku, které jsme zařadili do jedné kategorie. Ačkoli z tabulky vychází jako nejvíce užívané, celkově v kresbách nedominují. Děti je využívaly především na obrysy a doplnění detailů. Využili je v kresbách všechny dívky a tři chlapci. Za hojně využívané barvy můžeme považovat hnědou a žlutou, které se objevily v sedmi kresbách, a to čtyřikrát u dívek a třikrát u chlapců. Mezi další frekventovaně se vyskytující barvy lze zařadit červenou, modrou, zelenou a béžovou. Tyto barvy se vyskytují v šesti kresbách a jsou zastoupené u obou pohlaví rovnoměrně. Béžová barva byla využívána především pro obrys těla a vyplnění prostoru s barvou kůže. Ostatní barvy děti využívaly na detaily oblečení, vlasů či okolí. K nejméně užívaným barvám patřila fialová a oranžová. Každá se objevila ve třech kresbách, fialová navíc pouze v kresbách dívek. Při porovnání četnosti výskytu teplých a studených barev jsme nezaznamenali výrazné rozdíly. V sedmi případech děti zvolily ve své kresbě rodiny tři a více barev.

Tabulka 6: Jaký je rozdíl ve velikosti zobrazených postav?

Pohlaví	chlapci					dívký					Celkem
	1	2	3	8	10	4	5	6	7	9	
Kazuistika č.											
Odpovídá realitě	X	X	X			X	X		X		6
Neodpovídá realitě				X	X			X		X	4
Odlišná velikost otce								X			1
Odlišná velikost matky										X	1
Odlišná velikost sourozence				X							1
Všechny postavy jsou stejně veliké				X							1

Jak je vidět v tabulce 6, ve velikosti zobrazených postav jsme v kresbách dětí zaznamenali určité rozdíly. Ty byly sice nepatrné, i přesto jsme je ale rozdělili do příslušných kategorií. S ohledem na pohlaví dětí byla volba velikosti rovnoměrná u dívek i chlapců, a to ve všech zvolených kategoriích. V šesti případech odpovídala velikost zobrazených postav realitě, tj. rodiče byli větší než dítě, případně byl otec zobrazen jako největší, matka menší a dítě nejmenší. Sourozence děti vyobrazily s ohledem na jejich věk, zda jsou starší či mladší než dítě. Dle toho mu přiřadily i velikost. V případě, že je sourozenec mladší, byl zobrazen menší než dítě, v případě, že je starší, byl zobrazen větší než dítě, ale menší než rodiče. Čtyřikrát jsme zaznamenali vyobrazení postav, které neodpovídalo realitě, a dále jsme tyto kresby rozřadili do podkategorií podle člena, kterého se zobrazení velikosti týká. Každou podkategorii jsme zaznamenali v kresbách pouze jednou.

Způsob zobrazení a zpracování postav

V kresbách rodiny zobrazovaly děti jednotlivé členy ve většině případů proporčně ne zcela správně. V několika z nich se objevila disproporce ve velikosti hlavy, krku či trupu, které neodpovídaly velikosti zbytku těla. Co se týká částí těla vyobrazovaných postav, zaměřili jsme se na vynechání paží, nohou či základních znaků obličeje. Nohy se nevyskytly pouze v jedné kresbě dívky, která je nezobrazila pro svoji osobu. Nepřítomnost paží jsme zaregistrovali ve třech případech, a to pokaždé v kresbě chlapce. V jednom případě chyběly paže matce, v druhém je dítě nezobrazilo pro dvě osoby v kresbě (pro sebe a svého sourozence). V posledním případě dítě vyobrazilo pouze hlavonožce v podobě hlavy a nohou. Z detailů obličeje jsme zkoumali vyobrazení jeho základních znaků. Oči vyobrazily všechny děti, devět z nich otevřené, v jednom případě se vyskytla osoba se zavřenými očima. Výraz v obličeji měly všechny postavy znázorněny pomocí úsměvu. Výjimkou byla jedna kresba, kde postavám chyběla ústa úplně. Vlasy nezobrazily ve své kresbě pouze dvě děti a uši jsme zaznamenali u osob ve čtyřech kresbách. Další detaily, na které jsme směřovali pozornost, byly počet prstů a

zobrazení chodidel a krku. Prsty nakreslilo postavám sedm dětí a čtyři z nich je vyobrazily i ve správném počtu. V sedmi kresbách se u postav objevila chodidla a v šesti případech také krk. V jednom případě se objevil odlišný způsob zobrazení postav v porovnání s procesem kresby postav ostatních dětí. Dívka zobrazila nejprve hlavy všech členů i s detaily obličeje, až poté začala s dokreslováním zbylých částí postavy.

Prostorové uspořádání postav

V prostorovém uspořádání postav jsme nezaznamenali žádné markantní rozdíly. Jediné dítě se rozhodlo natočit si papír na výšku, ostatní zvolily natočení papíru na šířku. Postavy byly v kresbách vyobrazeny vždy vedle sebe (v řadě), a to většinou uprostřed papíru nebo na jeho spodní části. Čtyři děti nakreslily spodní linii, na kterou jednotlivé postavy vyobrazily. Ve čtyřech případech děti linii nezobrazily, ale postavy umístily na spodní hranu papíru. Pouze v jednom případě jsme zaznamenali vyobrazení postav na vrchní části papíru a na pravé straně. Jedna dívka nakreslila svoji osobu mírně výš než její rodiče a volbu odůvodnila takto: „*já jsem nahoře, jakože mám pokoj nahoře*“. V jednom případě byla celá rodina zobrazena uvnitř domu.

Formální znaky kresby

V procesu kresby rodiny využily možnost gumování dvě dívky. Jedna dívka opravovala ruku matky a gumování komentovala takto: „*jé, ruce jsou přeci od ramen, to musím předělat*“. V druhém případě dívka opravovala v kresbě hned několikrát. Opravu nohy otce doplnila komentářem: „*tady se mi zkřížila noha*“. U stejné postavy opravila ještě ruku. Při kresbě sebe použila gumu k opravě chodidla a u postavy matky dívka opravovala oči, jelikož se snažila správně nakreslit brýle.

6.1.2 Analýza a vyhodnocení kresby začarované rodiny

Celkem bylo vyhodnoceno 10 kreseb. Při analýze a vyhodnocení jsme se zaměřovali na aspekty vedoucí k objasnění druhé výzkumné otázky - na přítomnost osob v kresbě, na pořadí, ve kterém jsou členové rodiny zobrazeni, na barevné spektrum a především na podobu zvířat, která je členům rodiny přidělena a zdůvodnění této volby. Vyhodnocení zvířecích podob probíhalo na základě odpovědí na otázky: „*Koho jsi nakreslila?*“ „*V jaká zvířátka jsi je začarovala?*“ Jednotlivé kategorie zvířat jsou vyvozeny a zobecněny z výpovědí dětí.

Tabulka 7: Kteří členové rodiny jsou v kresbě začarované rodiny zobrazeni?

Pohlaví	chlapci					dívky					Celkem
	1	2	3	8	10	4	5	6	7	9	
Kazuistika č.											
Matka	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	10
Otec	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	10
Já	X		X			X	X	X	X	X	7
Sourozenci	X	X	X	X	X	X		X	X	X	9
Ostatní členové							X				1
Mazlíčci	X										1

Z tabulky 7 je zřejmé, že se v kresbě začarované rodiny objevili vždy rodiče daného dítěte. Osobu matky a otce jsme zaznamenali ve všech kresbách. Pokud dítě mělo sourozence, i jeho v kresbě začarované rodiny znázornilo. Můžeme si všimnout pouze jednoho případu, kdy tomu tak není, a to pokud dítě sourozence nemá, jak již bylo zmíněno v části 6.1.1 „Analýza a vyhodnocení kresby rodiny“. S ohledem na vyobrazení vlastní postavy nacházíme podobnost s předchozí kresbou. Stejně jako v kresbě svojí rodiny, kde se tři chlapci nezobrazili, je tomu i v kresbě začarované rodiny. I zde si můžeme v tabulce všimnout tří případů, kdy se dítě v kresbě nezobrazilo vůbec. Jedná se o stejné děti, které svoji osobu nezobrazily ani v jedné ze dvou kreseb rodiny. Zobrazení mazlíčka i v začarované rodině se objevilo pouze jednou, v kresbě chlapce. V porovnání s kresbou svojí rodiny, kdy mazlíčci byli vyobrazeni celkem třikrát, se v tomto případě dvě děti rozhodly své mazlíčky podruhé již nezobrazit. Dále si můžeme povšimnout, že jedna dívka do kresby začarované rodiny promítla i strýce. Je to poprvé, kdy jsme zaznamenali vyobrazení členů širší rodiny mimo rodinu nukleární.

Tabulka 8: Kdo je v kresbě začarované rodiny zobrazen jako první?

Pohlaví	chlapci					dívky					Celkem
	1	2	3	8	10	4	5	6	7	9	
Kazuistika č.											
Matka						X	X		X	X	4
Otec		X	X	X	X						4
Já	X										1
Sourozenci								X			1

Z tabulky 8 můžeme vidět, že první zobrazovanou osobou v podobě zvířete je se čtyřmi případy matka a se čtyřmi otec. Lze pozorovat i nápadnou diferenciaci volby pořadí dle pohlaví dítěte. Matku zobrazovaly první výhradně dívky, zatímco otce zobrazovaly prvního pouze chlapci. V jednom případě zobrazilo jako první osobu dítě sebe, konkrétně v kresbě chlapce, a v jednom případě vyobrazila dívka jako prvního sourozence.

Tabulka 9: Kdo je v kresbě začarované rodiny zobrazen jako poslední?

Pohlaví	Chlapci					Dívky					Celkem
Kazuistika č.	1	2	3	8	10	4	5	6	7	9	
Otec										X	1
Já			X			X			X		3
Sourozenci		X		X	X			X			4
Mazlíčci	X										1
Ostatní členové							X				1

Volba posledního zobrazeného člena rodiny, jak ukazuje tabulka 9, není s ohledem na četnost tak jednoznačná, jak tomu bylo u volby první osoby. Jako poslední z vyobrazených osob se v kresbě nejčastěji objevovali sourozenci, celkem čtyřikrát, z toho třikrát v kresbě chlapců a jednou v kresbě dívek. Ve třech případech se na posledním místě vyobrazilo dítě samo. Jednou bylo jako poslední zobrazeno zvíře znázorňující otce, mazlíčky či člena širší rodiny.

Tabulka 10: Jaké barvy se v kresbě začarované rodiny objeví?

Pohlaví	chlapci					dívky					Celkem
Kazuistika č.	1	2	3	8	10	4	5	6	7	9	
Teplé	Červená						X	X			2
	Oranžová					X		X	X		3
	Žlutá				X		X	X	X		4
Studené	Modrá				X		X	X	X		4
	Zelená				X		X	X	X		4
	Fialová						X				1
Hnědá		X		X	X			X	X		5
Černá / obyčejná tužka	X		X	X	X	X	X	X	X	X	9
Bledé odstíny + béžová								X			1
Tři a více barev				X	X		X	X	X		5

Tabulka 10 nám ukazuje, jaké barvy byly dětmi v kresbě začarované rodiny nejvíce využívány. V devíti kresbách z deseti sesbíraných se objevila černá či obyčejná tužka. Děti ji často využívaly na kontury nebo doplnění detailu, nikoli na vybarvení větších částí. Ve čtyřech případech děti využily ke kresbě pouze obyčejnou tužku bez přidání jakýchkoli dalších barev. Tato volba se vyskytla s ohledem na pohlaví dětí rovnoměrně, ve dvou kresbách chlapců a ve dvou kresbách dívek. Ve zbylých případech byla obyčejná tužka nebo černá pastelka kombinována s dalšími barvami. Druhou nejvíce využívanou barvou byla hnědá. Ta se vyskytla v pěti kresbách, z toho v jedné byla jedinou použitou barvou. Jako další v pořadí se s četností volby 4 umístily barvy žlutá, modrá a zelená. Následovala oranžová, kterou jsme zaznamenali ve třech kresbách. Nejméně děti využívaly červenou, fialovou a béžovou. Tyto barvy se navíc objevily pouze v kresbách dívek. Při porovnání četností studených a teplých barev jsme

nezaznamenali žádný rozdíl. Pět dětí využilo v kresbě začarované rodiny tři a více barev. Z tabulky také vidíme, že pestřejší barevné spektrum využívaly především dívky.

Tabulka 11: Jakou podobu zvířete přiřadí dítě sobě?

Pohlaví	chlapci					dívky					Celkem
	1	2	3	8	10	4	5	6	7	9	
Kazuistika č.											
Želva	X										1
Ježek/ježeček			X								1
Divoké prasátko						X					1
Beruška							X				1
Myška								X			1
Kočka/kočička									X	X	2
Nezobrazí sebe		X		X	X						3

Jediná shodná volba zvířete pro svoji osobu byla v kresbách dvou dívek, které se rozhodly zobrazit v podobě kočky. V ostatních případech byly volby různorodé. Můžeme si všimnout, že děti pro sebe volily podobu menších zvířat, a to hned ve čtyřech případech (želva, ježeček, beruška, myška).

Tabulka 12: Jakou podobu zvířete přiřadí dítě matce?

Pohlaví	chlapci					dívky					Celkem
	1	2	3	8	10	4	5	6	7	9	
Kazuistika č.											
Kočka					X						1
Pes										X	1
Motýl							X				1
Jelen				X							1
Liška									X		1
Ovečka			X								1
Medvěd								X			1
Ježek		X									1
Divoké prasátko						X					1
Želva	X										1

Jak můžeme vidět z tabulky 12, volba zvířete pro osobu matky je zcela různorodá. V této kategorii jsme nezaznamenali jediné shody; každé dítě zvolilo pro vyobrazení matky odlišné zvíře. Mezi zvolenými podobami zvířat si můžeme všimnout zastoupení obou základních domácích zvířat – kočky i psa. Dále se v kresbách vyskytují jak zástupci malých, tak i velkých zvířat.

Tabulka 13: Jakou podobu zvířete přiřadí dítě otci?

Pohlaví Kazuistika č.	chlapci					dívky					Celkem
	1	2	3	8	10	4	5	6	7	9	
Pes	X				X						2
Medvěd									X		1
Užovka										X	1
Jelen				X							1
Panda								X			1
Pavouk							X				1
Dinosaurius			X								1
Divoké prasátko						X					1
Ježek		X									1

Tabulka 13 nám ukazuje, že i volba zvířete pro otce byla rozmanitá. Jediného shodného vyobrazení si můžeme povšimnout v kresbách dvou chlapců, kteří pro otce vybrali podobu psa. Dále převažuje výskyt zvířat větší velikosti, a to celkem v pěti z osmi případů. Jedná se o tato zvířata – medvěd, jelen, panda, dinosaurius a divoké prase. Zbylé tři případy zvolených zvířat lze zařadit do zvířat menšího vzrůstu (užovka, pavouk, ježek).

Tabulka 14: Jakou podobu zvířete přiřadí dítě sourozencům?

Pohlaví Kazuistika č.	chlapci					dívky					Celkem
	1	2	3	8	10	4	5	6	7	9	
Veverka										X	1
Ptáček					X						1
Medvěd									X		1
Jelen				X							1
Liška								X			1
Pes	X		X								2
Kočka								X			1
Ježek		X									1
Divoké prasátko						X					1

Z tabulky 14 vidíme, že děti pro vyobrazení sourozence volily vyjma jednoho případu odlišná zvířata. Jediný případ, kdy jsme ve volbě zvířete zaznamenali shodu, je obdobný tomu, kdy děti volily zvíře znázorňující otce. I v tomto případě byl zvolen dvakrát pes, a to pokaždé v kresbě chlapce. Kočka, jakožto se psem nejvíce volené domácí zvíře, byla vyobrazena také, v kresbě jedné dívky. Další volby zvířat byly rozmanité.

Tabulka 15: Podobnost členů začarované rodiny

Pohlaví	chlapci					dívký					Celkem
	1	2	3	8	10	4	5	6	7	9	
Kazuistika č.		X		X		X					3
Všichni členové rodiny		X		X		X					3
Matka – já	X										1
Otec - sourozenec	X								X		2
Žádní členové rodiny			X		X		X	X		X	5

Z tabulky 15 vyplývá, že polovina dětí zvolila pro vyobrazení každého člena rodiny odlišné zvíře. Ve zbylých pěti kresbách jsme zaregistrovali podobnost ve vyobrazení alespoň u některých z nich, celkem šestkrát. Ve třech kresbách se objevila podobnost u všech členů rodiny. Dítě tedy zobrazilo rodinu jako společenství v podobě jednoho druhu zvířete. Takové zobrazení jsme zaznamenali u dvou chlapců a jedné dívky. Otec se sourozencem byli v kresbách vyobrazení shodným způsobem celkem dvakrát, a to rovnoměrně, u každého pohlaví jednou. V kresbě chlapce, který zobrazil otce a sourozence v podobě stejného zvířete, jsme zaznamenali další podobnost, a to ve shodném znázornění sebe a matky. Chlapec tedy zvolil vždy stejné zvíře pro vyobrazení osob rodič – dítě. Jedná se o jediný případ, kdy se objevila podobnost v jedné kresbě dvakrát.

Analýza a vyhodnocení rozhovoru po kresbě začarované rodiny

Následuje vyhodnocení rozhovoru, který proběhl s dětmi po dokončení kresby, na základě odpovědí na otázky: „*Koho jsi nakreslil/a?*“ „*V jaká zvířátka jsi je začaroval/a?*“ a „*Proč jsi vybral/a zrovna tohle zvířátko?*“ Jednotlivé kategorie jsou zvoleny na základě hodnocení symbolického zobrazení dle Vágnerové (2015; 2017). K takovému hodnocení podle předpokládaných vlastností, vztahů či způsobů chování jsme dále přidali kategorii „*Jiný důvod*“, do které zařazujeme výpovědi dětí, jež nepatří do žádné ze tří předešlých kategorií.

Podle čeho dítě volí podobu zvířete pro konkrétní členy rodiny?

Tabulka 16: Podle čeho dítě volí podobu zvířete pro matku?

Kategorie		Výrok dítěte	Pohlaví
1.	Psychické vlastnosti či projevy chování	„Když se s někým tulí tak je roztomilá jako kočička.“	chlapec
2.	Vnější viditelné znaky podobnosti	„Protože je holka.“	chlapec
		„Protože mám ráda malý medvídky a ona je taky malá.“	dívka
		„Protože má krásné barvy.“	dívka
		„Protože je krásná.“	dívka
3.	Funkce, jež určitý člověk v rodině zastupuje a vztah dané osoby k dítěti	-	-
4.	Jiný důvod	„Nevím, to je jenom bez důvodu.“	chlapec
		„Protože se mi líbí.“	chlapec
		„Protože se mi líbí pejsci.“	dívka
		„Protože mě nic lepšího nenapadlo a přišlo mi, že nic jiného se tam do toho obrázku nevejde.“	dívka
		„Protože jsou jakože manželové. To je jelení rodina.“	chlapec

Tabulka 16 nám ukazuje, jakým způsobem dítě objasní svou volbu zvířete, které v kresbě znázorňuje matku. Do třetí kategorie (funkce, jež určitý člověk v rodině zastupuje a vztah dané osoby k dítěti) jsme nezařadili žádnou z dostupných výpovědí. Polovina výpovědí byla zařazena do zbývajících dvou kategorií, polovina do poslední kategorie „Jiný důvod“. Z těchto tří kategorií byla nejméně zastoupena první, tedy objasnění volby zvířete na základě psychické vlastnosti či projevů chování matky. To se potvrdilo pouze v jednom případě. Ve čtyřech případech můžeme vidět, že děti volily podobu matky dle vnějších viditelných znaků podobnosti. To jsme zaznamenali třikrát ve výpovědi dívek a jednou ve výpovědi chlapce. Ve výpovědích zařazených do poslední kategorie se objevují výroky, které poukazují na vztah dítěte k danému zvířeti či nejasnost pro zdůvodnění volby.

Tabulka 17: Podle čeho dítě volí podobu zvířete pro otce?

Kategorie		Výrok dítěte	Pohlaví
1.	Psychické vlastnosti či projevy chování	-	-
2.	Vnější viditelné znaky podobnosti	„Protože je kluk a ty jsou dinosauři.“	chlapec
		„Protože mám rád, když taťka je u počítače roztomilej jako pes.“	chlapec
		„Protože je velkej a silnej a taky boxuje s Máťou.“	dívka
3.	Funkce, jež určitý člověk v rodině zastupuje a vztah dané osoby k dítěti	„Protože je jako náš... jak se tomu říká, pro slepce. My máme taky pejska pro slepce, labradora, co nás hlídá.“	chlapec
4.	Jiný důvod	„Protože se mi líbí.“	chlapec
		„Protože mám ráda pandy.“	dívka
		„Protože mě nic lepšího nenapadlo a přišlo mi, že nic jiného se tam do toho obrázku nevejde.“	dívka
		„Protože má rád pavouky.“	dívka
		„Já nevím.“	dívka
		„Protože mě to napadlo takový zvíře.“	chlapec

V tabulce 17, která byla vytvořena na základě analýzy rozhovorů s dětmi, lze vidět důvody objasňující volbu zvířete pro otce. Ty jsou rozřazeny do čtyř kategorií, přičemž k první kategorii se nevztahovala žádná z odpovědí. Tři děti volily dle vnější viditelné podobnosti a jejich výpovědi jsme zaznačili do druhé kategorie. Ve třetí kategorii vztahující se k funkci, jež daný člen v rodině zastupuje, jsme zaznamenali pouze jednu výpověď, kterou uvedl ke své kresbě chlapec. Do poslední kategorie, která byla nejpočetnější, bylo zařazeno celkem šest výpovědí, a to čtyř dívek a dvou chlapců.

Tabulka 18: Podle čeho dítě volí podobu zvířete pro sourozence?

Kategorie		Výrok dítěte	Pohlaví
1.	Psychické vlastnosti či projevy chování	„Protože když zpívá nebo hraje na akordeon tak je roztomilá jako ptáček.“	chlapec
2.	Vnější viditelné znaky podobnosti	„Protože je taky silnej.“	dívka
3.	Funkce, jež určitý člověk v rodině zastupuje a vztah dané osoby k dítěti	„Protože ho mám rád.“	chlapec
4.	Jiný důvod	„Protože se mi líbí“	chlapec
		„Protože má brácha rád pejsky.“	chlapec
		„Protože mě nic lepšího nenapadlo a přišlo mi, že nic jiného se tam do toho obrázku nevejde.“	dívka
		„Protože má za zvířátko kočičku.“	dívka
		„Protože jsem ji někdy v lese viděla, takže mi ji připomněla.“	dívka
		„Protože to je jelení rodina.“	chlapec
		„Protože by si přála veverku.“	dívka

Jak ukazuje tabulka 18, výpovědi dětí vztahující se k vyobrazení sourozence v podobě zvířete můžeme zaznamenat hned ve všech zvolených kategoriích. Do každé z prvních tří kategorií jsme zařadili jeden případ. Ve všech ostatních výpovědích, tedy v sedmi, děti zmínily jiný důvod, podle kterého zvolily konkrétní zvíře. Proto je poslední kategorie i v tomto případě nejpočetnější a z hlediska pohlaví v ní jsou zastoupeny výroky čtyř dívek a tří chlapců.

6.2 Výsledky a interpretace dat

Na následujících stránkách jsme se zaměřili na interpretaci získaných dat, která jsou zpracována v podobě kresebných kazuistik. Strukturu kazuistiky tvoří demografická data, počátek kresby, průběh kresby, ukončení kresby, částečně standardizovaný rozhovor po kresbě a shrnutí (celkový dojem z kresby, přítomnost osob v kresbě, velikost zobrazených postav, způsob zobrazení a zpracování postav, pořadí a prostorové uspořádání postav a formální znaky kresby). Do naší práce jsme zařadili ukázky celkem čtyř kresebných kazuistik z celkového počtu deseti sesbíraných. Důvodem pro jejich konkrétní výběr bylo:

- nezobrazení samotných autorů (dětí) v kresbě (3 kresby)
- vyobrazení všech členů rodiny v podobě stejného zvířete (3 kresby)

Kazuistika č. 2

Pohlaví: chlapec

Věk: 5 let 8 měsíců

Lateralita: pravá ruka

Datum uskutečnění výzkumu: 7. 3. 2022

KRESBA RODINY

Počátek kresby

Chlapec si ihned vzal do ruky béžovou pastelku. Před začátkem kresby se s pastelkou v ruce velmi dlouho zamýšlel, cca 5 minut. Bylo potřeba několikrát zadání zopakovat a dítěti více napovědět doplňujícími otázkami, např. „*Napadá tě, kdo tam všechno může být?*“. Chlapec osoby nejprve vyjmenoval a poté začal s kresbou. Papír si natočil na šířku a poté si volbu rozmyslel. Nakonec zvolil kresbu na výšku papíru.

Průběh kresby

Chlapec se doptával na to, zda má být v kresbě také zobrazen. Odvětila jsem, že to nechám na něm, jak bude chtít. Chlapec postupoval v kresbě pomalu a s časovými prodlevami, byl nejistý. Nenavazoval oční kontakt ani v pauzách mezi kresbou, koukal upřeně do papíru.

Pracovní tempo – pomalé s velkými pauzami

Emoční rozpoložení – stupeň 2

Koncentrace pozornosti - stupeň 3

Pořadí zobrazovaných postav: 1. táta 2. máma 3. bratr

Závěr kresby

Chlapec po dokreslení navázal oční kontakt a očekával, co bude následovat. Kresba trvala celkem 18 minut.

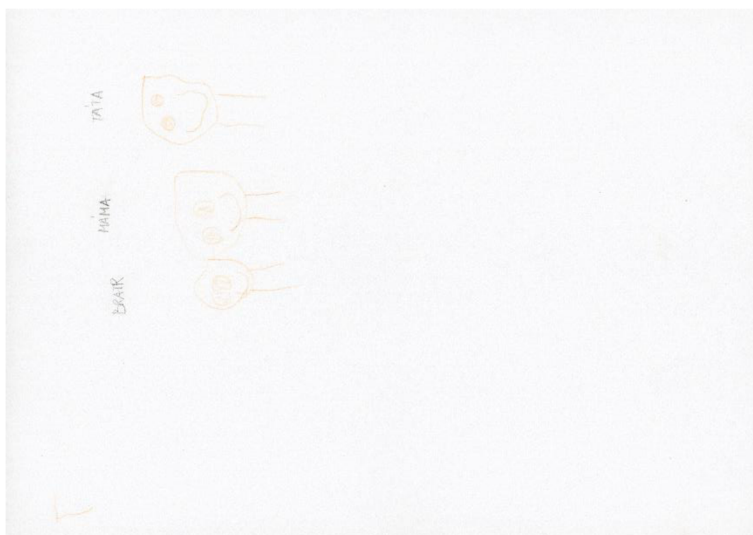
Shrnutí

Chlapec umístil kresbu na horní stranu papíru, do pravé části. Plocha papíru nebyla kresbou postav plně využita. Pro celou kresbu volil chlapec jednu barvu pastelky, a to béžovou. Obrisy a čáry nejsou zřetelné a i s ohledem na výběr barvy jsou špatně čitelné. Postavy jsou nakresleny jako hlavonožci s vyobrazením pouze hlavy, základních znaků obličeje a nohou. V kresbě chlapec zobrazil pouze tři osoby, rodiče a svého sourozence. Svoji postavu do kresby nezařadil. Kresebný projev postav neodpovídá dle věku vývojové úrovni chlapce. Celkově na mě kresba působí nejistě a prázdně. V průběhu kresby bylo nutné chlapce neustále povzbuzovat, pobízet

ke kresbě a chválit. Proces trval poměrně dlouhou dobu (18 minut) a chlapec nevěděl, jak přesně má postupovat.

Rozhovor po kresbě: „*Koho jsi nakreslil/a?*“ „*Popiš svůj obrázek.*“

„*Tatka, mamka, Adam - to je můj brácha.*“

Obrázek 3 Kresba rodiny

KRESBA ZAČAROVANÉ RODINY

Počátek kresby

Papír si natočí na výšku a před začátkem kresby se dlouze zamýšlí.

Průběh kresby

Chlapec začíná kresbu v pravém dolním rohu papíru a při kresbě postupuje zprava doleva. Mezi zobrazením jednotlivých postav váhá a zamýšlí se.

Pracovní tempo – pomalé

Emoční rozpoložení – stupeň 3

Koncentrace pozornosti – stupeň 3

Pořadí zobrazovaných postav: 1. táta 2. máma 3. bratr

Závěr kresby

Po dokončení chlapec čeká na další pokyny, nikam neodchází. Kresba trvala celkem 8 minut.

Shrnutí

Kresba je na papíře umístěna vpravo dole a zabírá pouze malou část celé plochy. Stejně jako v kresbě rodiny dítě vyobrazilo pouze tři členy, opět bez kresby své osoby. Členové rodiny byli zobrazeni v podobě stejného zvířete, a to ježka. Pro kresbu využil chlapec pouze hnědou barvu,

kterou nakreslil obrys zvířat a dále je již nevybarvil. Ježci jsou nakresleni velmi blízko u sebe a můžeme u nich rozlišit detaily očí a bodlin.

Rozhovor po kresbě: „*Koho jsi nakreslil/a?*“ „*V jaká zvířátka jsi je začaroval/a?*“ „*Proč jsi vybral/a zrovna tohle zvířátko?*“

„*Tatka, mamka, brácha.*“ „*Ježek!*“ „*Protože se mi líbí.*“

Obrázek 4 Kresba začarované rodiny

Kazuistika č. 4

Pohlaví: dívka

Věk: 5 let 11 měsíců

Lateralita: pravá ruka

Datum uskutečnění výzkumu: 10. 3. 2022

KRESBA RODINY

Počátek kresby

Dívka se nerozmýšlí a začíná s kresbou ihned. Bere si černou pastelku a začíná se spodní linií. Papír si natočila na šířku.

Průběh kresby

Při kresbě postav postupuje dívka zleva doprava a na kresbu se plně soustředí. Koncentruje se pouze na kresbu a během procesu se mnou nenavazuje oční kontakt. Osoby popisuje již v průběhu kresby.

Pracovní tempo – rychlé

Emoční rozpoložení – stupeň 5

Koncentrace pozornosti – stupeň 5

Pořadí zobrazovaných postav: 1. já 2. bratr 3. táta 4. máma

Závěr kresby

Dívka odložila tužku zpět na stůl, navázala oční kontakt a čekala na další pokyn s úsměvem. Úkol dokončila za 5 minut.

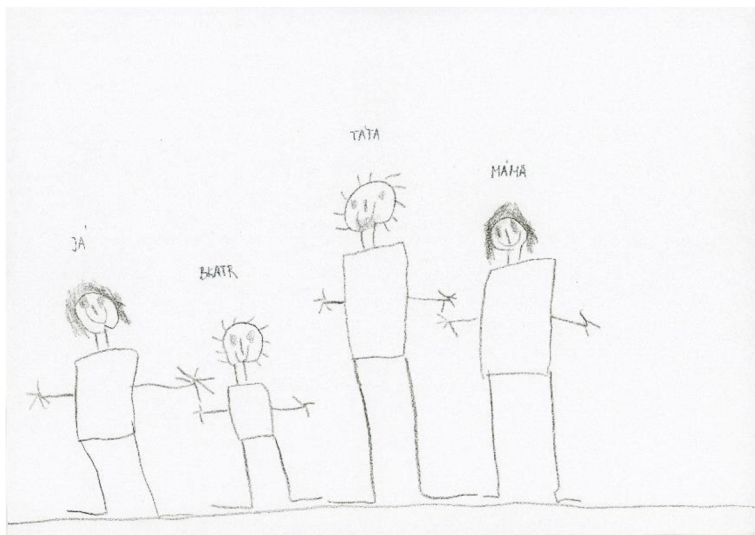
Shrnutí

Dívka začala kreslit postavy z levé strany a umisťovala je postupně vedle sebe na nakreslenou spodní hranici (zem). Postavy zabírají téměř celou plochu papíru a velikostně odpovídají realitě. Nejvyšší je otec, poté matka, následně autorka kresby, a nakonec její mladší bratr. Celkem dívka zobrazila 4 postavy. Kresebný projev dívky lze zařadit do konvenčního stadia dětské kresby, což odpovídá jejímu věku. Postavy jsou vyobrazeny jako tzv. paňák. Všechny mají zobrazeny základní znaky obličeje (oči, nos, pusa), vlasy a otec i detail vousů. Tělo tvoří obdélníky připojené k hlavě pomocí dvojdimenzionálního krku. Končetiny jsou jednodimenzionální s detaily chodidel a prstů. Ruce jsou v podobě vodorovných čar k trupu napojeny uprostřed. Dívka zvolila pro kresbu pouze obyčejnou tužku, se kterou vytvářela kontury a dále ji k vybarvení nepoužívala. Tahy tužkou jsou jasně viditelné. Dívka při kresbě působila klidným

koncentrovaným dojmem. Kresba je přehledná a je z ní na první pohled poznat, jaký byl zadaný úkol.

Rozhovor po kresbě: „*Koho jsi nakreslil/a?*“ „*Popiš svůj obrázek.*“

„*Můžu to říct podle velikosti? Je tam Pěťá, já, mamka a taťka. Pěťá je můj brácha.*“

Obrázek 7 Kresba rodiny

KRESBA ZAČAROVANÉ RODINY

Počátek kresby

Dívka si natočila papír na šířku a na počátku se nad zadáním zamýšlela.

Průběh kresby

Dívka začala opět kresbou spodní linie, na kterou poté zvířata postupně zobrazila. Při kresbě postupovala zleva doprava. Četnost očního kontaktu byla nízká, dívka se viditelně velmi soustředila na kresbu. Během kresby nehovořila.

Pracovní tempo – rychlé

Emoční rozpoložení – stupeň 5

Koncentrace pozornosti - stupeň 5

Pořadí zobrazovaných postav: 1. máma 2. bratr 3. táta 4. já

Závěr kresby

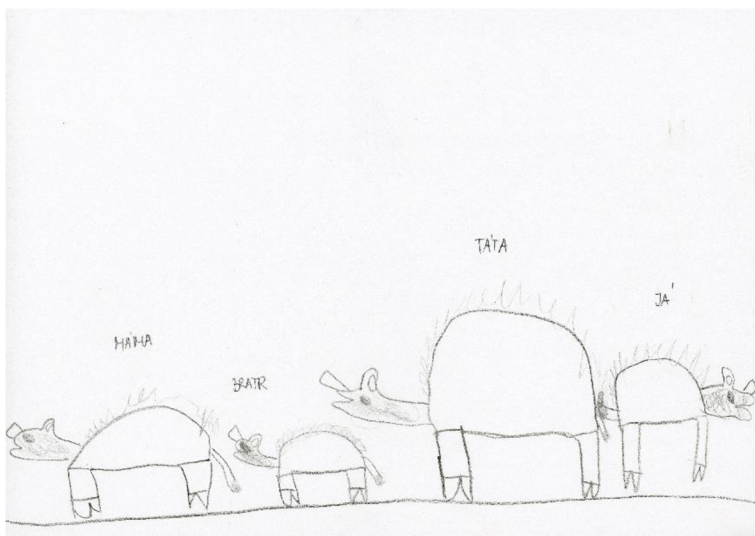
Kresba byla dokončena po 11 minutách. Dívka poklidně odložila tužku na stůl a oznámila, že má hotovo. Poté čekala na další pokyn.

Shrnutí

Kresba zabírá na šířku celý papír a zvířata jsou opět nakreslena na spodní linii. V kresbě začarované rodiny vyobrazila dívka všechny členy jako v předchozí kresbě rodiny. Dívka zvolila za zvíře znázorňující její rodinu divoké prasátko. Uvedla, že se jedná o rodinu divokých prasátek. Všichni členové jsou tedy zobrazeni v podobě stejného zvířete. Liší se však velikostí, podle velikosti jednotlivých členů rodiny v realitě. Zvířata jsou vyobrazena z profilu a mají určité detaily, jako kopýtka, ocas, chlupy, uši a rypák. Tři ze zobrazených členů směřují hlavou na pravou stranu, zvíře znázorňující autorku kresby (dívku) je otočeno na stranu druhou, k ostatním zády. Z procesu kresby bylo vidět, že dívka již na stejném místě neměla dostatek místa, a proto nakreslila hlavu na opačnou stranu. Celou dobu využívala dívka pouze obyčejnou tužku, bez použití jakýchkoli dalších barev.

Rozhovor po kresbě: „*Koho jsi nakreslil/a?*“ „*V jaká zvířátka jsi je začaroval/a?*“ „*Proč jsi vybral/a zrovna tohle zvířátko?*“

„*Nakreslila jsem divoký prasátka. Protože mě nic lepšího nenapadalo a přišlo mi, že nic jiného se tam do toho obrázku nevejde.*“

Obrázek 8 Kresba začarované rodiny

Kazuistika č. 8

Pohlaví: chlapec

Věk: 5 let 9 měsíců

Lateralita: pravá ruka

Datum uskutečnění výzkumu: 16. 3. 2022

KRESBA RODINY

Počátek kresby

Chlapec si natočil papír na šířku a začal s kresbou rodiny ihned, bez předchozího zamýšlení. Začal kreslit zleva od kraje stránky.

Průběh kresby

Chlapec začíná s kresbou hned po zadání úkolu. Popisuje, co právě kreslí a některé kroky zdůvodňuje, například barvu očí. V průběhu ale od tématu odbíhá a vypráví i o tom, co s kresbou rodiny přímo nesouvisí. V průběhu navazuje oční kontakt, zejména při vedení dialogu. Komentáře uvolnily atmosféru při procesu kreslení, vše se zdálo být velmi přirozené.

Pracovní tempo – středně rychlé

Emoční rozpoložení – stupeň 5

Koncentrace pozornosti – stupeň 4

Pořadí zobrazovaných postav: 1. táta 2. máma 3. bratr

Závěr kresby

Chlapec zahlásí konec a čeká, co se bude dít dál. S výtvořem je hotový po 18 minutách.

Shrnutí

Chlapec v kresbě vyobrazil tři osoby – rodiče a svého mladšího bratra. Sebe v kresbě nezobrazil vůbec. Postavy zabírají celou plochu papíru a jsou nakresleny uprostřed. Můžeme říci, že se jedná o postavy téměř stejné velikosti, neboť jsme mezi nimi nezaznamenali výrazného rozdílu. Výtvor se nachází v konvenčním stadiu dětské kresby, které odpovídá vývojové úrovni dítěte. Postavy mají trup v podobě oválu, který je s hlavou spojen podlouhlým krkem. Paže jsou připojeny ke spodní části krku, jsou jednodimenzionální a se správným počtem prstů na konci. Na zobrazení správného počtu prstů si dal chlapec zvlášť záležet. Nohy jsou v podobě dvou čar s dvojdimenzionálním znázorněním chodidel. Hlava disponuje ušima a různou podobou vlasů. Obličej je tvořen očima u všech postav a nosem u postav rodičů. Ústa chybí u všech členů. Chlapec použil v kresbě několik barev. Postavy jsou znázorněny béžovou s barevnými detaily očí a vlasů. Kromě barevně značených bot u postav oblečení chybí. V procesu kresby chlapec

přerušil kresbu matky, nakreslil slunce a poté se vrátil ke kresbě postavy a pokračoval dále. Na obrázku se také nachází modrá obloha a zelená tráva. Chlapec působil při kresbě uvolněně, klidně a emočně stabilně.

Rozhovor po kresbě: „Koho jsi nakreslila?“ „Popiš svůj obrázek.“

„Mamku, tatku a Mikyho, mého brácha. Je mladší, chodí sem do školky.“

Obrázek 15 Kresba rodiny

KRESBA ZAČAROVANÉ RODINY

Počátek kresby

Po zadání úkolu následoval krátký dialog, kdy se dítě doptávalo na další informace. „I mě?“ „Jak budeš chtít, je to úplně na tobě.“ „Né, já nakreslím jen mamku, tatku a Mikeše.“ Poté se dítě krátce zamýšlí nad zvířetem, které zvolí, a pouští se do kresby. Papír má natočený na šířku.

Průběh kresby

Dítě proces kresby slovně popisuje a poměrně často navazuje oční kontakt. V průběhu nijak výrazně neváhá, kreslí rychle a nijak více se nezamýšlí. Ve třídě panuje dobrá atmosféra, chlapec se zdá být uvolněný, bez známek stresu či nepříjemného pocitu.

Pracovní tempo – rychlé

Emoční rozpoložení – stupeň 5

Koncentrace pozornosti – stupeň 3

Pořadí zobrazovaných postav: 1. táta 2. máma 3. bratr

Závěr kresby

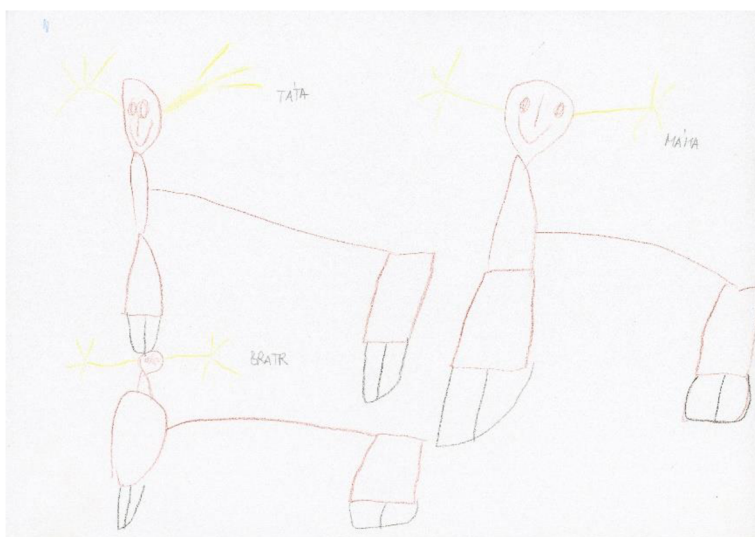
Chlapec začíná být při závěrečném rozhovoru roztržitý a raději by se vrátil k ostatním dětem do třídy. Čeká, až ho propustím. Úkol měl splněný za 9 minut.

Shrnutí

Členové rodiny jsou všichni začarovaní do stejného zvířete, a to jelena. Chlapec uvedl, že se jedná o jelení rodinu. Sebe chlapec opět v kresbě nezobrazil, stejně jako v kresbě rodiny. Zvířata jsou rozprostřena po celé ploše papíru. Bratr se nachází pod otcem z důvodu nedostatku místa. Jeleni jsou zobrazeni z profilu a nohy jsou dvoudimenzionální, spojené s trupem pomocí jedné čáry. Další přítomné detaily jsou parohy, oči, nos a ústa. Bratr má, v porovnání s rodiči, výrazně menší hlavu a chybí mu ústa. Chlapec při kresbě poznamenal, že již nemá dostatek místa, a proto má bratr tak „malou srandovní hlavu“. V kresbě bylo využíváno tři barev: žluté, hnědé a černé. Při rozhovoru byl chlapec roztržitý a hrál si s rukávem, jelikož slyšel hluk mimo třídu.

Rozhovor po kresbě: „Koho jsi nakreslil/a?“ „V jaká zvířátka jsi je začaroval/a?“ „Proč jsi vybral/a zrovna tohle zvířátko?“

„Tatka je jelen, protože mě napadlo takový zvíře. Mamka je jelen, protože jsou jakože manželové. To je jelení rodina. A Miky je jelen... protože to je jelení rodina.“

Obrázek 16 Kresba začarované rodiny

Kazuistika č. 10

Pohlaví: chlapec

Věk: 6 let

Lateralita: pravá ruka

Datum uskutečnění výzkumu: 18. 3. 2022

KRESBA RODINY

Počátek kresby

Papír si chlapec nechává natočený na šířku a ihned po vyslechnutí zadání bere pastelku a začíná kreslit. Před začátkem se vůbec nerozmýšlí.

Průběh kresby

Chlapec je při kresbě roztržitý a poměrně zbrklý. Kresbu aktivně slovně popisuje již v procesu kreslení. Působí aktivně a se zápalem úkol splnit.

Pracovní tempo – rychlé

Emoční rozpoložení – 5

Koncentrace pozornosti – 4

Pořadí zobrazovaných postav: 1. máma 2. táta 3. sestra 4. kočka

Závěr kresby

Chlapec dokreslil a začal se zvedat od stolu, jelikož předpokládal, že má úkol splněný a může odejít. Po upozornění se opět posadil a čekal na další pokyn. Pokračování v kresbě mu nevadilo a chtěl ještě zůstat i na druhou část. Kresba trvala chlapci 6 minut.

Shrnutí

Chlapec nakreslil tři osoby: matku, otce a starší sestru. Sebe do kresby rodiny nezařadil vůbec. Nakonec vyobrazil svého mazlíčka kocoura. Postavy jsou zobrazeny jako tzv. paňák a velikostně neodpovídají realitě (sestra je stejně veliká jako otec). Proporce jednotlivých částí těla nejsou přesné, především velikost sestřiny hlavy. Osoby jsou zobrazeny z anfasu, ačkoli břicho otce naznačuje profilové zobrazení. Postavy zabírají celý papír a jsou uspořádány v řadě vedle sebe. Mají nakreslené znaky obličeje, jako jsou oči, nos, ústa či vlasy. Trup i končetiny všech postav jsou zobrazeny jednou čarou, tvar těla je k té svislé přidán až následně. Chodidla a prsty se v kresbě nevyskytují. Matce chybí, jako jediné z osob, zobrazení paží. Chlapec volil několik barev, které využil především pro vybarvení oblečení a k diferenciaci vlasů. Obrysy jsou nakresleny černou pastelkou, a to kromě matky, kde chlapec využil béžovou na obrysy i detaily obličeje. Tělo kocoura je vyobrazeno v profilu, ale jeho hlava je nakreslena zřepředu.

Mazlíček má přítomné detaily jako čumák, fousky a ocas. Je vybarven hnědou barvou a její výběr chlapec komentoval tak, že je kocour normálně černý, ale to by mu nebyl na obrázku vidět obličej.

Rozhovor po kresbě: „Koho jsi nakreslil/a?“ „Popiš svůj obrázek.“

„Tady je náš kocour, mamka, tatka, ségra.“ „Ségra je Gabča a je starší.“ „Náš kocour je Blek a nakreslil jsem ho, protože ho mám rád.“

Obrázek 19 Kresba rodiny

KRESBA ZAČAROVANÉ RODINY

Počátek kresby

Chlapec se nijak nerozmýšlí a pouští se ihned do kresby. Papír je natočen opět na šířku.

Průběh kresby

Nezdálo se, že by byl chlapec zadáním zaskočen, působí při kresbě sebejistě a má od začátku jasno v tom, co kreslí a kdo bude jaké zvíře. Kresbu vesele komentuje a navazuje díky tomu poměrně často oční kontakt. Je velice aktivní, což může působit až zbrklým dojmem.

Pracovní tempo – rychlé

Emoční rozpoložení – 5

Koncentrace pozornosti – 4

Pořadí zobrazovaných postav: 1. táta 2. máma 3. sestra

Závěr kresby

Po předchozí zkušenosti chlapec zahlásí konec, odloží pastelku a vyčkává, co se bude dít dál.

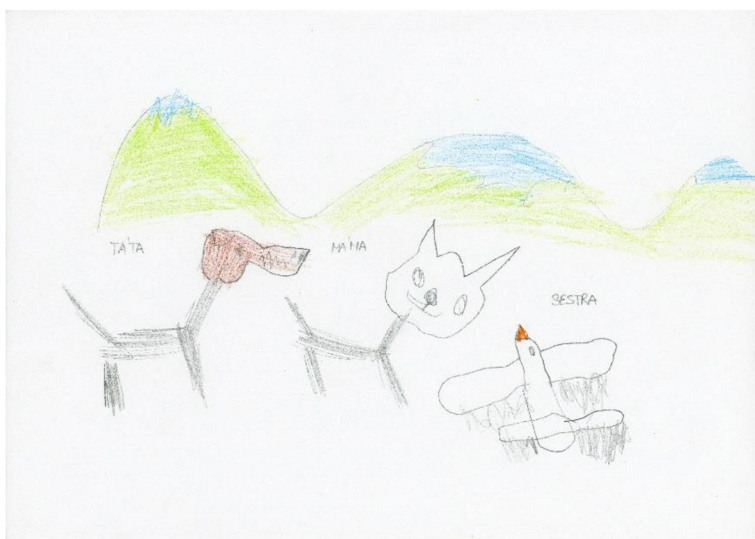
Kresba mu trvala 8 minut.

Shrnutí

Chlapec zvolil pro každého člena rodiny podobu jiného zvířete. V kresbě byla vyobrazena celkem tři zvířata, znázorňující otce jako psa, matku jako kočku a sestru jako ptáčka. Svoji osobu chlapec do kresby nepromítl a vynechal ji stejně jako v kresbě rodiny. Také kocour vyobrazený v kresbě rodiny se na obrázku již nevyskytuje. Zvířata jsou poměrně velká a na papíře dobře viditelná. Jsou vyobrazena vedle sebe. Tělo kočky a psa je vyobrazeno v profilu a chlapec ho zpracoval stejným způsobem, pomocí šrafování obyčejnou tužkou, v podobě několika překrývajících se čar na stejném místě. Hlavu již zobrazil klasickým způsobem. Hlava psa je zobrazena v profilu a vyskytuje se v ní několik detailů, jako je ucho, oko, čumák a zuby. Jediný prvek, jenž neodpovídá profilovému zobrazení, jsou nozdry, které jsou na jedné straně dvě. Kočka má hlavu nakreslenou zřepředu a disponuje těmito detaily: uši, oči, čumák a pusa. Ptáček je rovněž vyobrazen ve smíšeném profilu. Přítomnost obou křidel a zobáku naznačuje pohled shora, avšak jedno oko je známkou pohledu z boku. Chlapec naznačil na křidlech detaily znázorňující peří. V pozadí můžeme vidět kopce se zasněženými vrcholky. Chlapec využívá v kresbě několika barev: hnědou pro vybarvení hlavy psa, oranžovou pro zobák ptáčka a zelenou s modrou na okolí. Kresba působí vesele.

Rozhovor po kresbě: „*Koho jsi nakreslil/a?*“ „*V jaká zvířátka jsi je začaroval/a?*“ „*Proč jsi vybral/a zrovna tohle zvířátko?*“

„Taťka je pes první, protože mám rád, když taťka je u počítače roztomilej jako pes. Potom je mamka, to.. když se s někým tulí tak je roztomilá jako kočička. A sestra když zpívá nebo hraje na akordeon tak je roztomilá jako ptáček.“

Obrázek 20 Kresba začarované rodiny

6.3 Diskuze

Cílem výzkumné části bakalářské práce bylo zkoumat kresebný projev rodiny a začarované rodiny u dětí předškolního věku. Konkrétně se jednalo o děti v posledním roce před nástupem do základní školy, tedy ve věku pěti až sedmi let. Důvodem pro volbu této věkové kategorie předškolních dětí byla pravděpodobnost více rozvinutých kresebných schopností a schopnost tak lépe vyjádřit rodinu pomocí kresby. Kresba byla obohacena metodou pozorování a rozhovoru, které doplnily a objasnily informace vztahující se ke konkrétní kresbě. Pozorování bylo hned po šetření pečlivě zaznamenáno a údaje objasněné v rozhovoru s dítětem bylo možné dále analyzovat. Výzkumný cíl byl zaměřen na otázky týkající se kresebného znázornění rodiny dítětem a dále volby zvířat v kresbě začarované rodiny, to i s důrazem na zdůvodnění konkrétní volby.

Všechny děti, které se podílely na výzkumném šetření, jsem díky své praxi znala osobně již delší dobu, a proto probíhal proces výzkumu v uvolněné atmosféře. Děti se nestyděly a byly komunikativní, tudíž byl rozhovor jak přínosný, tak přirozený.

Kresba rodiny

V této části bychom chtěli shrnout poznatky a výsledky vztahující se k první stanovené otázce výzkumného šetření, která se zaměřuje na způsob, jakým děti nakreslí svoji rodinu.

Kresby postav můžeme označit jako statické. Ve většině případů se jednalo o vyobrazení postav v řadě vedle sebe. Postavy se lišily velikostí, způsobem zobrazení a přítomností různých detailů, které dítě vnímalo pro určitého člena jako charakteristické (např. vlasy, oblečení). Bylo tedy možné pozorovat jejich rozdílné zpracování. Pokud bychom měli zařadit kresby do vývojových stádií dle Vágnerové (2017), využili bychom první dvě, které autorka uvádí, tj. statické nediferencované zobrazení a statické diferencované zobrazení, které odpovídají věkovému rozmezí zkoumaných dětí. Většinu kreseb lze zařadit do druhého stádia, jelikož je v nich patrná určitá diferenciací mezi postavami a můžeme je dle nakreslených znaků rozpoznat. V jednom případě kresba neodpovídala vývojovému stádiu dítěte, jelikož chlapec nakreslil postavy v podobě hlavonožců, sestavených z hlavy, nohou a obličeje. Takové zobrazení je dle odborné literatury typické pro děti mezi třetím a čtvrtým rokem věku. Kolem pátého roku již obvykle nastává přechod do dalšího stádia (Uždil, 1974).

S ohledem na přítomnost jednotlivých členů rodiny v kresbě jsme zaznamenali zobrazení obou rodičů ve všech sesbíraných kresbách. Dle Vágnerové (2012) představují rodiče pro dítě v předškolním věku určitý ideál a vzor, se kterým mají děti tendenci se identifikovat a ke kterému vzhlíží. Rodiče pro ně představují emočně významnou autoritu. V rodině mají přirozeně významné místo, což se potvrdilo i v kresbách dětí. Pokud dítě sourozence má, do své kresby ho zařadilo. Davido (2008) uvádí možnost nezobrazení sourozence či jeho nedokreslení a přeškrtnání jako možný důsledek žárlivosti mezi dětmi. To se v žádné z kreseb našeho výzkumu nepotvrdilo. Několikrát se v kresbě objevil jako součást rodiny mazlíček, děti si při jeho zobrazení daly vždy záležet. Oblíbenost zvířecího tvora v domácnosti vyjádřily i v následovném rozhovoru. Nezobrazení samotného autora se objevilo ve třech kresbách chlapců, z nichž dva z nich se po zadání samovolně doptávali, zda se mají v kresbě zobrazit také. Poté, co jim byla dána možnost volby, se rozhodli svoji osobu v kresbě vynechat. Podle Vágnerové (2017) může vynechání sebe sama v dětské kresbě rodiny signalizovat méně vyrovnaný vztah. Novák (2004) ve své publikaci uvádí, že neexistence osob v dětské kresbě může být interpretována jako projev citového strádání.

Autor kresby (dítě) se s ohledem na prostorové uspořádání objevil nejčastěji vedle svého sourozence. V ostatních případech se nacházel uprostřed mezi sourozencem a dalším členem rodiny. Z příkladů je tedy vidět, že při zobrazení své postavy hraje sourozenec pro zkoumané dítě určitou roli. Vágnerová (2017) a Novák (2004) se shodují, že osoby, které se v kresbě vyskytují blíže dítěti, jsou pro něho více významnými nebo je považuje za jemu blízké, případně to může také vyjadřovat jeho přání, aby jimi byli. Dívka, která nemá žádné sourozence, se vyobrazila mezi své rodiče. Takové zobrazení, jak uvedla Davido (2008), může souviset s náznakem konfliktu mezi rodiči.

Co se týká pořadí zobrazených postav, zaměřili jsme se více na volbu prvních a posledních členů rodiny. V kresbě první osoby jsme zaznamenali četnost volby stejného člena větší, než tomu bylo u kresby poslední osoby. Tam jsme při výběru zaznamenali větší rozmanitost. První nakreslená osoba je dle odborné literatury pro dítě důležitá, zatímco poslední osoba je považována za méně významnou. První byla nejčastěji nakreslena matka, což odpovídá tomu, že ji děti pravděpodobně vnímají jako významnou osobu v jejich životě a že je pro ně důležitá. V případech, kdy děti nevolily jako první matku, je zřejmá diferenciací mezi pohlavím. Chlapci zobrazovali jako prvního otce a dívky sebe. Jako poslední byli nejčastěji zobrazováni sourozenci a mazlíčci, kterým děti patrně nepřikládají v tomto ohledu takový význam.

Vágnerová (2017) propojuje velikost zobrazení s významností osoby pro dítě či vyjádřením její síly. Také může jít o zobrazení skutečného stavu odpovídající reálné velikosti. Při porovnání velikosti jednotlivých postav v kresbě jsme zaznamenali postavu, která svojí velikostí neodpovídala ostatním zobrazeným, ve čtyřech případech. Jednou se jednalo o menší zobrazení otce v porovnání s ostatními, ve zbylých případech šlo o větší velikost matky a sourozence, který se tak velikostí vyrovnal postavám rodičů. V ostatních kresbách se jednalo o vyobrazení dle skutečné velikosti jednotlivých členů.

Barevné spektrum využila v kresbě většina zkoumaných dětí, pouze několik z nich se rozhodlo využít jednu barvu. Děti užívaly barvy konstantní především pro zobrazení úst, obličeje, trávy, slunce a oblohy. Volné barvy byly využity na oblečení a další detaily figur. Uždil (1974) propojuje užití teplých barev s kresbou oblíbených předmětů a označuje je díky tomu v dětské kresbě jako více populární. To se však v našem výzkumu nepotvrdilo, jelikož volba teplých a studených barev byla v podstatě obdobná. Jak uvádí Novák (2004), při nabídnutí barevných pastelek dobře adaptovaným dětem, volí zpravidla tři a více barev. To jsme pozorovali ve většině kreseb našeho výzkumu. Vyjma jednoho případu tyto děti využívaly velice bohatou paletu barev. Novák (2004) také pojí volbu většího množství barev s extroverzí a menšího s introverzí, avšak tímto vymezením jsme se ve výzkumném šetření dále nezaobírali. Bylo by možné v tomto směru zařadit navazující výzkum, který by zkoumal využití barev ve vztahu k typologii osobnosti dětí.

Kresba začarované rodiny

V této části se zaměříme na zhodnocení výsledků výzkumného šetření, jež se týká druhé výzkumné otázky orientované na způsob, jakým děti nakreslí začarovanou rodinu. Pozornost věnujeme hlavně výběru zvířat znázorňující členy rodiny. Výsledky z oblastí týkajících se přítomnosti osob, pořadí jejich zobrazení a využívaných barev jsou porovnány s výsledky zaznamenanými v kresbě rodiny.

Tak, jako v kresbě rodiny, jsou i v kresbě začarované rodiny vždy vyobrazeny postavy obou rodičů. Přítomnost sourozenců a osoby zkoumaného dítěte je s ohledem na četnost s kresbou rodiny také totožná. Děti, jež se nevyobrazily v kresbě rodiny, postupovaly obdobně i v kresbě začarované rodiny a jejich osoba se i v tomto případě v kresbě nevyskytla. Změny vidíme až při vyobrazení ostatních členů, kteří se v kresbě rodiny nevyskytovali vůbec a byli do druhé kresby přidáni. To pozorujeme v jedné kresbě začarované rodiny, kde byla přidána

osoba strýce, znázorněného v podobě hada. Dívka odůvodnila volbu tak, že strýc má hady rád. Dále si můžeme všimnout úpravy ve vyobrazení mazlíčků, kterých oproti kresbě rodiny ubylo. Ve dvou případech děti své mazlíčky již do kresby začarované rodiny nepromítly.

Při porovnání pořadí jednotlivých zobrazovaných osob z kresby rodiny a kresby začarované rodiny máme opět shodu v zobrazení jako první osoby matky, avšak tentokrát pouze v kresbě dívek. Se stejným počtem voleb byl jako první zobrazován také otec, kterého naopak volily jako prvního pouze chlapci. V kresbě začarované rodiny se objevil na prvním místě poprvé také sourozenec. Jako posledního člena zobrazovaly děti stejně jako v kresbě rodiny sourozence a poté svoji osobu. Další volby se objevily pouze jednou, kromě matky, která se na posledním místě neobjevila vůbec.

Při výběru barev volila polovina dětí bohaté barevné spektrum s mírnou převahou v kresbách dívek a polovina pouze zobrazení jednou barvou, nejčastěji černou či obyčejnou tužkou. V barevných výtvorech se objevilo vždy tři a více barev, z čehož děti užívaly nejvíce černou na kontury, hnědou, zelenou, modrou a žlutou. Studené a teplé barvy byly zastoupeny i v kresbě začarované rodiny vyváženě, tudíž nemůžeme potvrdit, že by byly teplé barvy dětmi více a častěji využívané a tudíž oblíbenější, jak uvádí Uždil (1974).

Základ zadání začarované rodiny jsme v našem výzkumu převzali z výzkumu Matějčka a Strohbachové (1981). Jeho druhou část jsme nepoužili stejně jako Petrová (1993), která využila volnější zadání bez výzvy k vyobrazení takového zvířete, které nejlépe odpovídá povaze osoby, jež představuje. Z hlediska vývojových fází, jež uvádí ve své publikaci Vágnerová (2017), lze zařadit tři kresby do první fáze statického nediferencovaného zobrazení, která je typická zobrazením všech členů rodiny v podobě stejného zvířete. Dle Vágnerové (2017) lze takové zobrazení vnímat jako potřebu rodinné jednoty a sounáležitosti, jako projev úzkosti či potřebu projevit společnou identitu nebo neschopnost dostatečné diferenciaci ve výtvarném projevu. V kresbách také nacházíme tři výtvary, ve kterých se navzájem podobají pouze někteří členové. V jednom případě je podobnost přítomna u samotného dítěte, čímž může dávat najevo identifikaci s konkrétním členem rodiny, jak říká Vágnerová (2015). V pěti případech lze kresby zařadit do druhé fáze statického diferencovaného zobrazení, kde je každý člen v podobě jiného zvířete.

Z výzkumu Matějčka a Strohbachové (1981) vyplývá, že se na prvních pozicích vyskytují obě tradiční zvířata, kočka i pes. To jsme zaznamenali i v rámci našeho výzkumu, kde zvířata

představující členy rodiny obsahovala minimálně jedno z těchto zvířat, konkrétně pro osobu matky a sourozence byla přítomna obě zvířata, pro osobu otce pouze pes a pro vlastní osobu pouze kočka. Pes se považuje za zvíře typicky mužské, což můžeme pozorovat také v našem výzkumu, jelikož je pes vybrán dvakrát pro otce, dvakrát pro bratra a jednou pro matku. Kočka, jakožto zvíře voleno především pro ženy, byla zobrazena dvakrát pro vlastní osobu u dívek, jednou pro matku a pro sestru. Na tomto základě lze tento předpoklad potvrdit. Co se týká volby zvířete z hlediska originality, Matějček a Strohbachová (1981) uvádějí největší originalitu u vlastních osob a nejmenší u sourozenců. Toto jsme v našem výzkumu nepozorovali, jelikož byla pro členy rodiny volena téměř ve všech případech rozdílná zvířata, kromě shody kočky nebo psa (u vlastní osoby, otce či sourozence). Osoba matky měla jako jediná stoprocentně originální volbu zvířat. V porovnání s ostatními členy je zobrazena nejpestřeji, což koresponduje s výsledkem z výzkumu Matějčka a Strohbachové (1981) i z výzkumu Petrové (1993). Ze zvířat znázorňujících otce jsme v porovnání s těmito výzkumy shledali shodu pouze ve vyobrazení psa a medvěda. Ve volbě zvířat pro sourozence jsme v porovnání s uvedenými výzkumy nepostřehli vyjma kočky výrazné shody. Na základě výzkumu Petrová (1993) uvádí vyobrazení ostatních členů rodiny (mimo nukleární) jako ojedinelé, což shledáváme jako obdobné, jelikož se v průběhu našeho šetření objevil tento případ pouze jednou.

Dle výpovědí dětí po kresbě jsme výtvary dále rozřazovali dle obsahové interpretace symbolického významu do tří kategorií, jež uvádí ve svých publikacích Vágnerová (2015; 2017). Do první kategorie (psychické vlastnosti či projevy chování) jsme zařadili celkem dvě výpovědi. Do druhé kategorie (vnější viditelné znaky podobnosti) bylo zařazeno osm výpovědí a do třetí kategorie bylo možné zahrnout dvě výpovědi. Výroky, které nebylo možné přiřadit ani do jedné ze zmíněných kategorií jsme zařadily do kategorie „Jiný důvod“. Děti totiž v mnoha případech neuměly jasně pojmenovat důvod své volby.

ZÁVĚR

Cílem práce bylo přiblížit kresebný projev předškolních dětí, způsob, jakým děti nakreslí svoji rodinu a v jaká zvířata děti přemění jednotlivé členy rodiny při kresbě začarované rodiny společně s odůvodněním jejich volby.

Bakalářská práce obsahuje teoretickou a praktickou část. Teoretická část je zaměřena na objasnění teoretických poznatků získaných z odborné literatury vztahující se k tématu. Zabývá se charakteristikou dětí v předškolním věku, specifiky kresby předškolních dětí, kresbou rodiny a kresbou začarované rodiny.

Cílem praktické části bylo popsat, zhodnotit a porovnat kresby rodiny a kresby začarované rodiny u dětí předškolního věku, konkrétně u dětí nacházejících se v posledním roce před nástupem do povinného školního vzdělávání, tj. ve věku pěti až sedmi let, a vypracovat kresebné kazuistiky. Na základě toho bylo možné analyzovat získaná data a odpovědět na stanovené otázky výzkumného šetření. Za pomoci kresby, pozorování a rozhovoru bylo možné popsat a nastínit, jak dítě vnímá svoji rodinu, její členy i vztahy mezi nimi, jakým způsobem zobrazí jednotlivé členy a co ke kresbě vypovídá. V rámci kresby začarované rodiny bylo zjištěno, jaká zvířata jsou dětmi nejčastěji volena, a konkrétní volba byla objasněna pomocí slovní výpovědi.

Psaní bakalářské práce mi pomohlo lépe proniknout do tématu dětské kresby a dále rozšířilo mé znalosti v oblasti vývoje dětské kresby, kresby rodiny a kresby začarované rodiny. Ve výzkumu bylo fascinující pozorovat, jak odlišně děti vnímají rodinu a jak ji promítají do své kresby, s ohledem na způsob zobrazení, využití plochy i barevného spektra. V každé kresbě můžeme pozorovat značnou individualitu konkrétního dítěte, jež ji vytvořilo. Díky možnosti provádět výzkum v mateřské škole, kde jsem plnila souvislou pedagogickou praxi, jsem měla možnost děti lépe poznat před provedením samotného výzkumu. S ohledem na to, že mi byly osobnosti konkrétních dětí blízké, pro mě bylo velice přínosné pozorovat, jak děti na úkol reagovaly a jakým způsobem svoji kresbu provedly.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- BEDNÁŘOVÁ, Jiřina a Vlasta ŠMARDOVÁ. *Rozvoj grafomotoriky: jak rozvíjet kreslení a psaní*. Brno: Computer Press, 2006. ISBN 80-251-0977-1.
- COGNÉT, Georges. *Dětská kresba jako diagnostický nástroj*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0499-2.
- DAVIDO, Roseline. *Kresba jako nástroj poznání dítěte*. 2. vyd. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-415-1.
- GRECMANOVÁ, Helena et al. *Obecná pedagogika II*. Olomouc: Hanex, 1998. ISBN 80-85783-24-X.
- HELUS, Zdeněk. *Sociální psychologie pro pedagogy*. 2. přeprac. a dopl. vyd. Praha: Grada, 2015. ISBN 978-80-247-4674-6.
- LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie*. 2. aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2006. ISBN 978-80-247-1284-0.
- MATĚJČEK, Zdeněk. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál, 1994. ISBN 80-85282-83-6.
- MATĚJČEK, Zdeněk a Ingrid STROHBACHOVÁ. Kresba začarované rodiny. *Československá psychologie: časopis pro psychologickou teorii a praxi*. Praha: ČSAV, 1981, 25(4), 316-329. ISSN 0009-062X.
- NOVÁK, Tomáš. *Co dítě sděluje, když nakreslí svou rodinu: příručka pro využití dětské kresby "Naše rodina" a "Začarovaná rodina" k poznání rodinných vztahů dítěte*. Olomouc: Rubico, 2004. ISBN 80-7346-037-8.
- OAKLANDER, Violet. *Třinácté komnaty dětské duše: tvořivá psychoterapie v duchu gestalt terapie*. Praha: Portál, 2020. ISBN 978-80-262-1591-2.
- PETROVÁ, Alena. Kresba začarované rodiny u českých a rakouských dětí. In: *K současným problémům psychologie. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis Facultas Paedagogica. Psychologica IV a V*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1994. s. 103-128. ISBN 80-7067-272-2.
- PLEVOVÁ, Irena. *Kapitoly z vývojové psychologie*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006. ISBN 80-244-1412-0.

- PLEVOVÁ, Irena. Období předškolního věku. In: ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, Jitka et al. *Přehled vývojové psychologie*. 3. upr. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2010. s. 75-80. ISBN 978-80-244-2433-0.
- PLEVOVÁ, Irena. *Psychologické metody pro výchovné poradce*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2017. ISBN 978-80-244-5229-6.
- PLEVOVÁ, Irena a Alena PETROVÁ. Dětská kresba a zvláštnosti dětské psychiky. In: ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, Jitka et al. *Přehled vývojové psychologie*. 3. upr. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2010. s. 81-94. ISBN 978-80-244-2433-0.
- PRCHAL, Josef. *Vychováváme děti*. 2. uprav. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988.
- PRŮCHA, Jan, Jiří MAREŠ a Eliška WALTEROVÁ. *Pedagogický slovník*. 4. aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-772-8.
- PUGNEROVÁ, Michaela a Jana KVINTOVÁ. *Přehled poruch psychického vývoje*. Praha: Grada, 2016. ISBN 978-80-247-5452-9.
- ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem*. 3. přeprac. vyd. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0772-6.
- SVOBODA, Mojmir. Pozorování. Rozhovor. In: SVOBODA, Mojmir, Dana KREJČÍŘOVÁ a Marie VÁGNEROVÁ. *Psychodiagnostika dětí a dospívajících*. 3. vyd. Praha: Portál, 2015. s. 32-43. ISBN 978-80-262-0899-0.
- ŠICKOVÁ-FABRICI, Jaroslava. *Základy arteterapie*. Rozšířené vydání. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-1043-6.
- ŠMELOVÁ, Eva a Michaela PRÁŠILOVÁ. *Didaktika předškolního vzdělávání*. Praha: Portál, 2018. ISBN 978-80-262-1302-4.
- ŠOBÁŇOVÁ, Petra. *Kapitoly z didaktiky výtvarné výchovy*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006. Texty k distančnímu vzdělávání v rámci kombinovaného studia. ISBN 80-244-1469-4.
- ŠULOVÁ, Lenka. Repetitorium vybraných poznatků vývojové psychologie. In: MERTIN, Václav a Ilona GILLERNOVÁ et al. *Psychologie pro učitelky mateřské školy*. 3. vyd. Praha: Portál, 2015. s. 13-22. ISBN 978-80-262-0977-5.

THOROVÁ, Kateřina. *Vývojová psychologie: proměny lidské psychiky od početí po smrt*. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0714-6.

UŽDIL, Jaromír. *Čáry, klikyháky, paňáci a auta: Výtvarný projev a psychický život dítěte*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1974.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-308-0.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Vyd. 2. dopl. a přeprac. Praha: Karolinum, 2012. ISBN 978-80-246-2153-1.

VÁGNEROVÁ, Marie. Kresebné techniky. In: SVOBODA, Mojmir, Dana KREJČÍŘOVÁ a Marie VÁGNEROVÁ. *Psychodiagnostika dětí a dospívajících*. 3. vyd. Praha: Portál, 2015. s. 271-319. ISBN 978-80-262-0899-0.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývoj dětské kresby a její diagnostické využití*. Praha: Raabe, 2017. ISBN 978-80-7496-333-9.

VÁGNEROVÁ, Marie a Lidmila VALENTOVÁ. *Psychický vývoj dítěte a jeho variabilita*. Praha: Univerzita Karlova, 1991. ISBN 80-7066-384-7.

WHITNEY-PETERSON, Linda a Milton Edward HARDIN. *Děti v tísní: příručka pro screening dětských kreseb*. Praha: Triton, 2002. ISBN 80-7524-237-0.

SEZNAM ELEKTRONICKÝCH ZDROJŮ

KIM, Jin Kyung a Joo Hyun SUH. Children's kinetic family drawings and their internalizing problem behaviors. *The Arts in Psychotherapy* [online]. 2013, 40(2), 206-215 [cit. 2022-02-08]. ISSN 0197-4556. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.aip.2012.12.009>

SEZNAM TABULEK

Tabulka 1: Kteří členové rodiny jsou v kresbě zobrazeni?	44
Tabulka 2: Vedle koho zobrazí dítě sebe?	45
Tabulka 3: Kdo je zobrazen z rodiny jako první?	45
Tabulka 4: Kdo je zobrazen z rodiny jako poslední?	45
Tabulka 5: Jaké barvy se v kresbě objeví?	46
Tabulka 6: Jaký je rozdíl ve velikosti zobrazených postav?	46
Tabulka 7: Kteří členové rodiny jsou v kresbě začarované rodiny zobrazeni?	49
Tabulka 8: Kdo je v kresbě začarované rodiny zobrazen jako první?	49
Tabulka 9: Kdo je v kresbě začarované rodiny zobrazen jako poslední?	50
Tabulka 10: Jaké barvy se v kresbě začarované rodiny objeví?	50
Tabulka 11: Jakou podobu zvířete přiřadí dítě sobě?	51
Tabulka 12: Jakou podobu zvířete přiřadí dítě matce?	51
Tabulka 13: Jakou podobu zvířete přiřadí dítě otci?	52
Tabulka 14: Jakou podobu zvířete přiřadí dítě sourozencům?	52
Tabulka 15: Podobnost členů začarované rodiny	53
Tabulka 16: Podle čeho dítě volí podobu zvířete pro matku?	54
Tabulka 17: Podle čeho dítě volí podobu zvířete pro otce?	55
Tabulka 18: Podle čeho dítě volí podobu zvířete pro sourozence?	56

SEZNAM PŘÍLOH

Obrázek 1 Kresba rodiny

Obrázek 2 Kresba začarované rodiny

Obrázek 3 Kresba rodiny

Obrázek 4 Kresba začarované rodiny

Obrázek 5 Kresba rodiny

Obrázek 6 Kresba začarované rodiny

Obrázek 7 Kresba rodiny

Obrázek 8 Kresba začarované rodiny

Obrázek 9 Kresba rodiny

Obrázek 10 Kresba začarované rodiny

Obrázek 11 Kresba rodiny

Obrázek 12 Kresba začarované rodiny

Obrázek 13 Kresba rodiny

Obrázek 14 Kresba začarované rodiny

Obrázek 15 Kresba rodiny

Obrázek 16 Kresba začarované rodiny

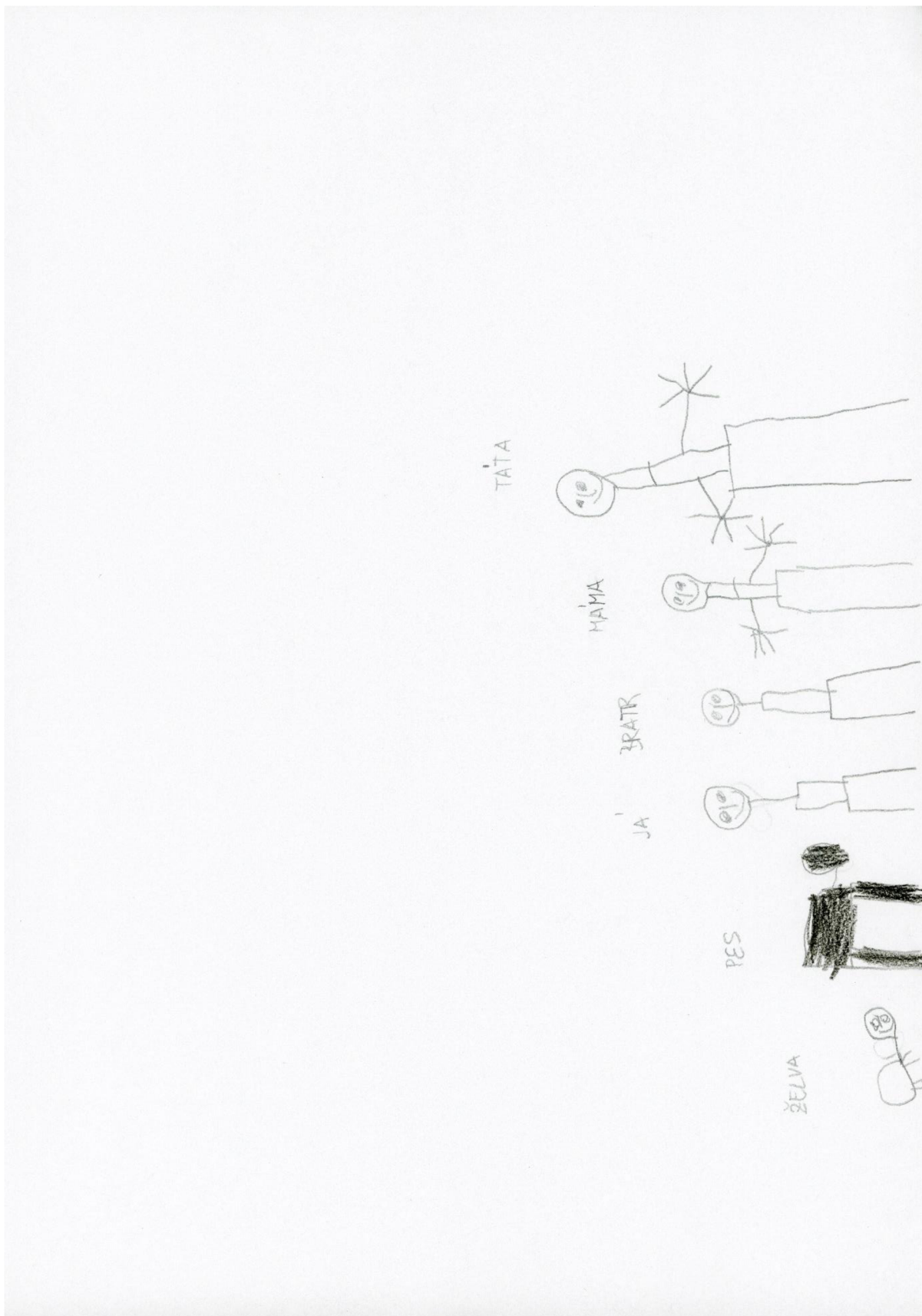
Obrázek 17 Kresba rodiny

Obrázek 18 Kresba začarované rodiny

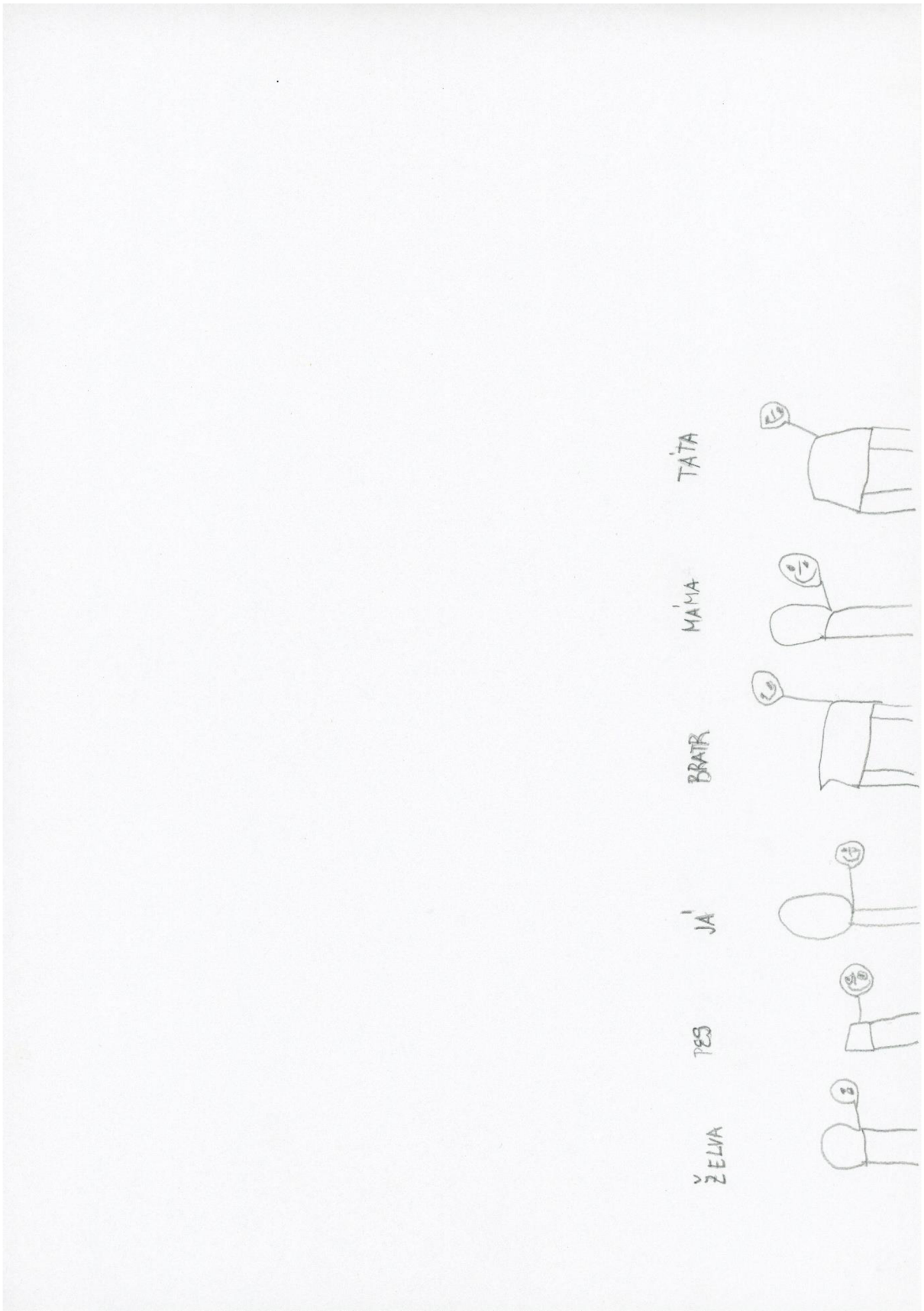
Obrázek 19 Kresba rodiny

Obrázek 20 Kresba začarované rodiny

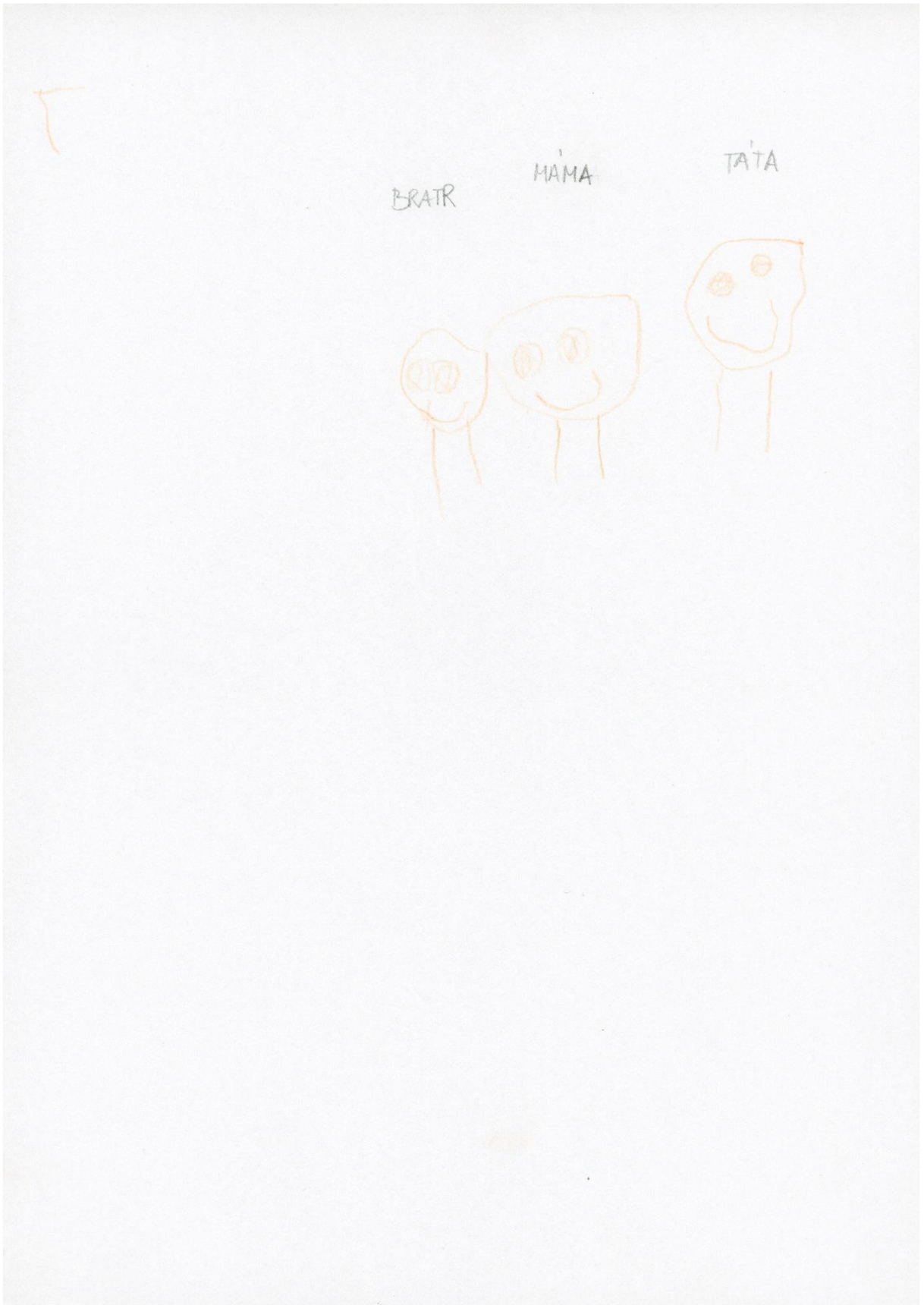
PŘÍLOHY

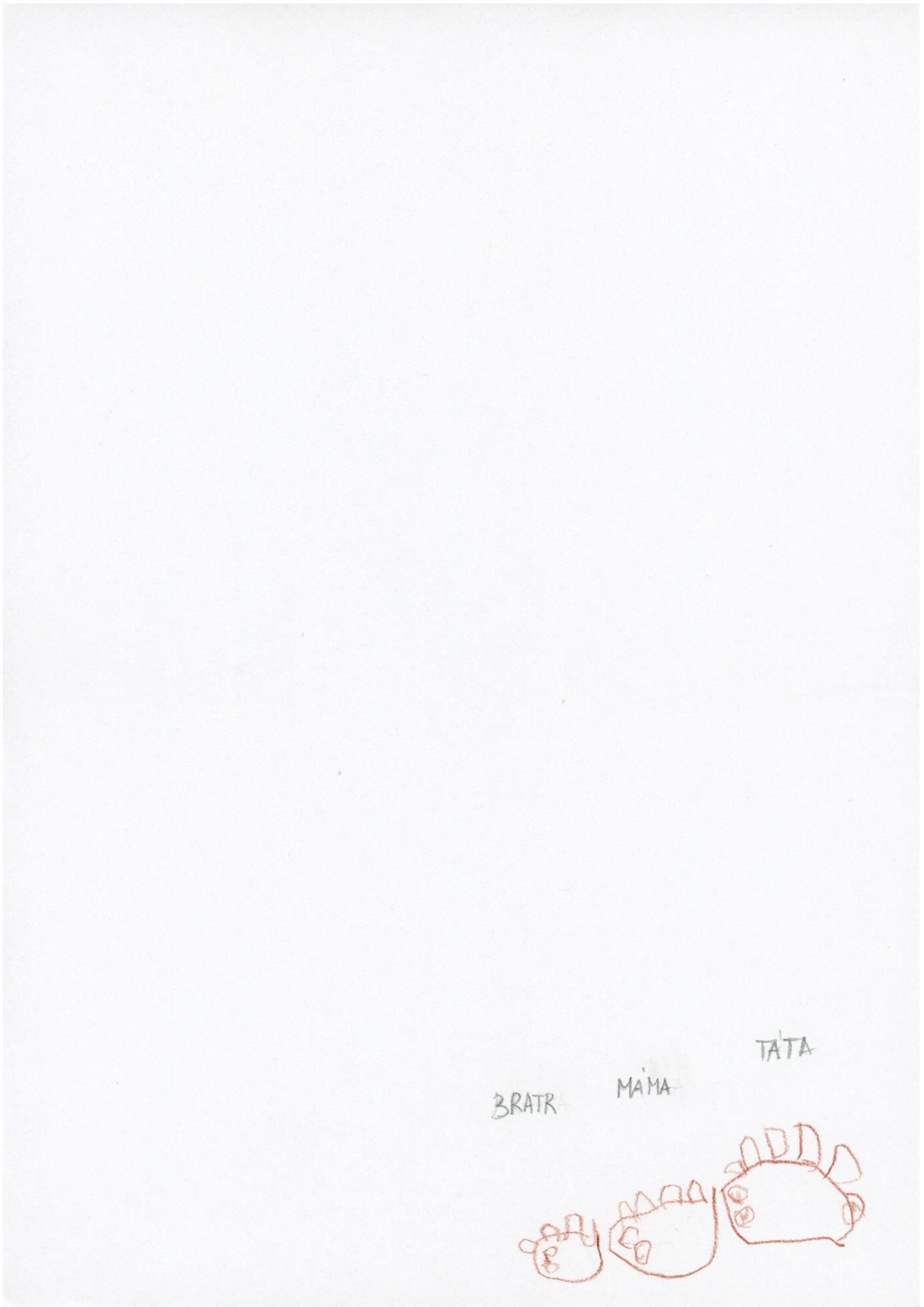
Obrázek 1 Kresba rodiny

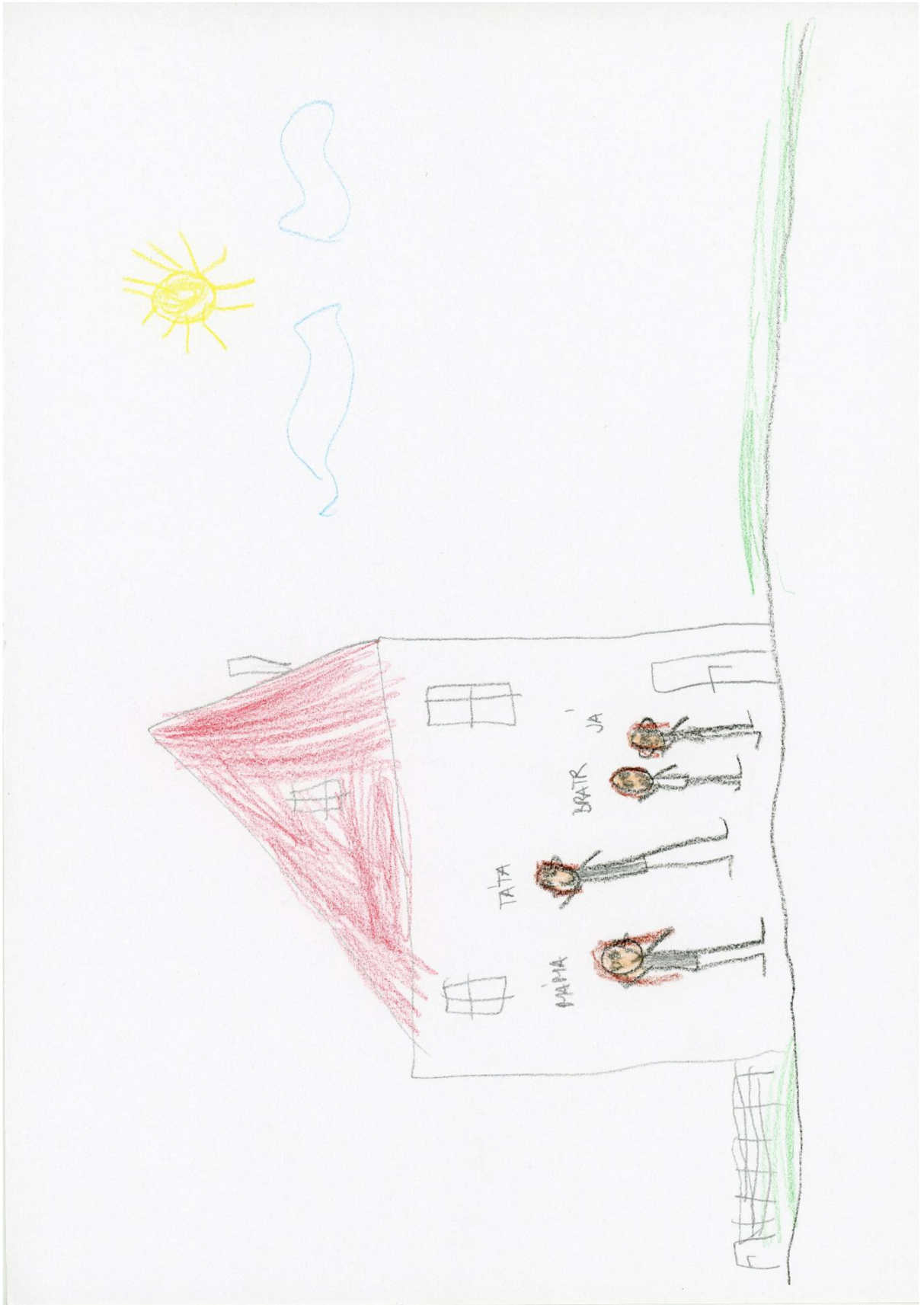
Obrázek 2 Kresba začarované rodiny

Obrázek 3 Kresba rodiny

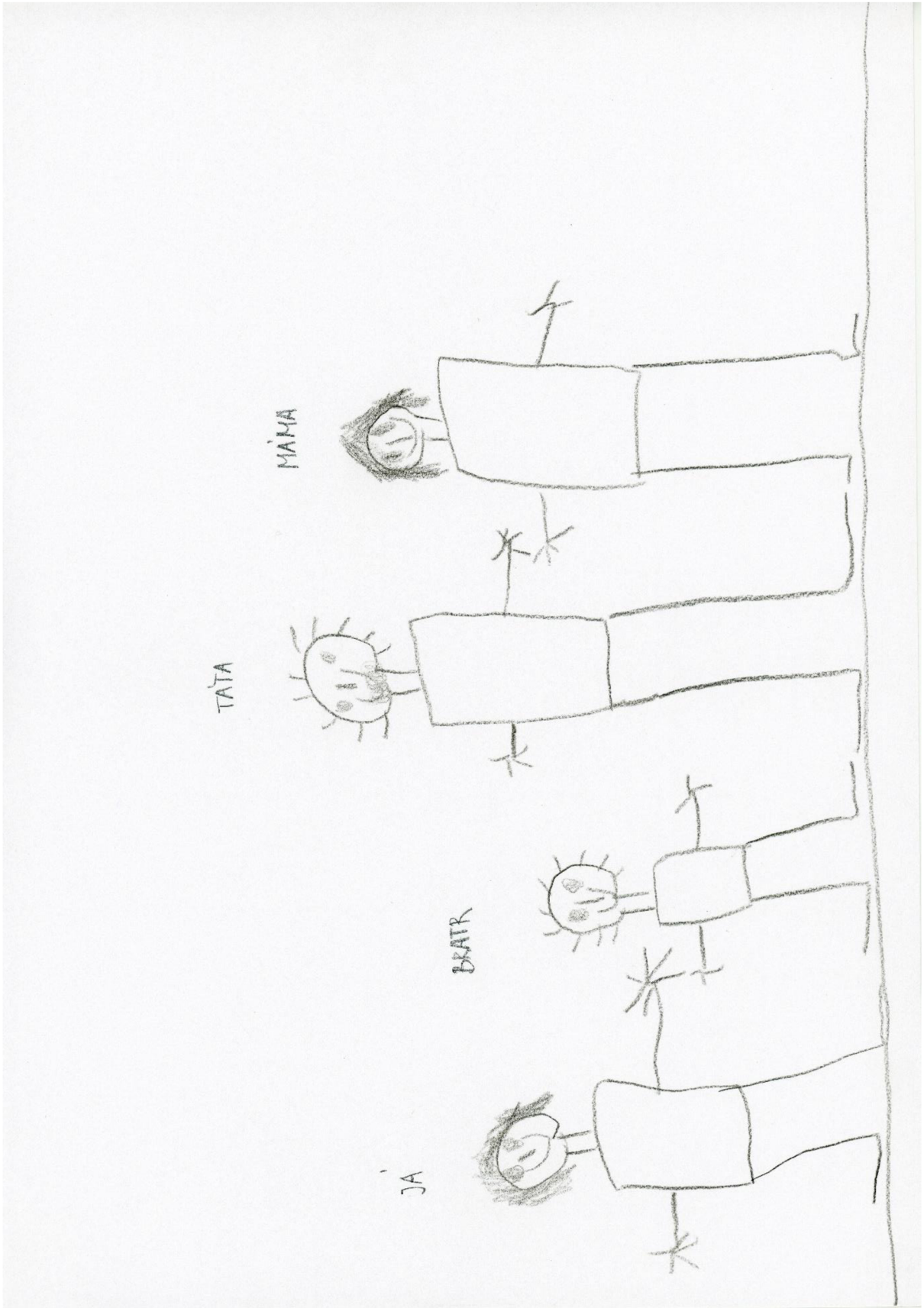
Obrázek 4 Kresba začarované rodiny

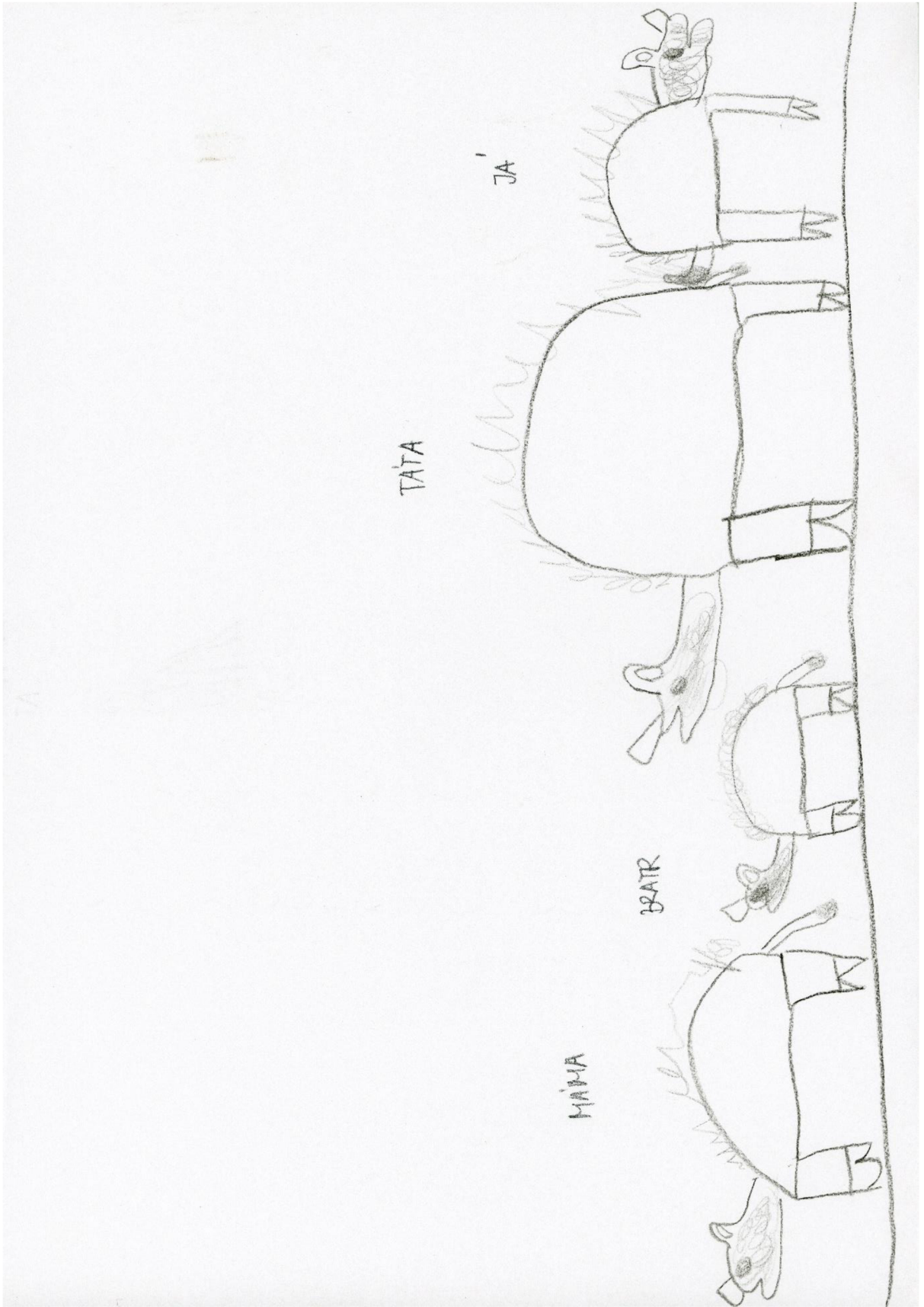
Obrázek 5 Kresba rodiny

Obrázek 6 Kresba začarované rodiny

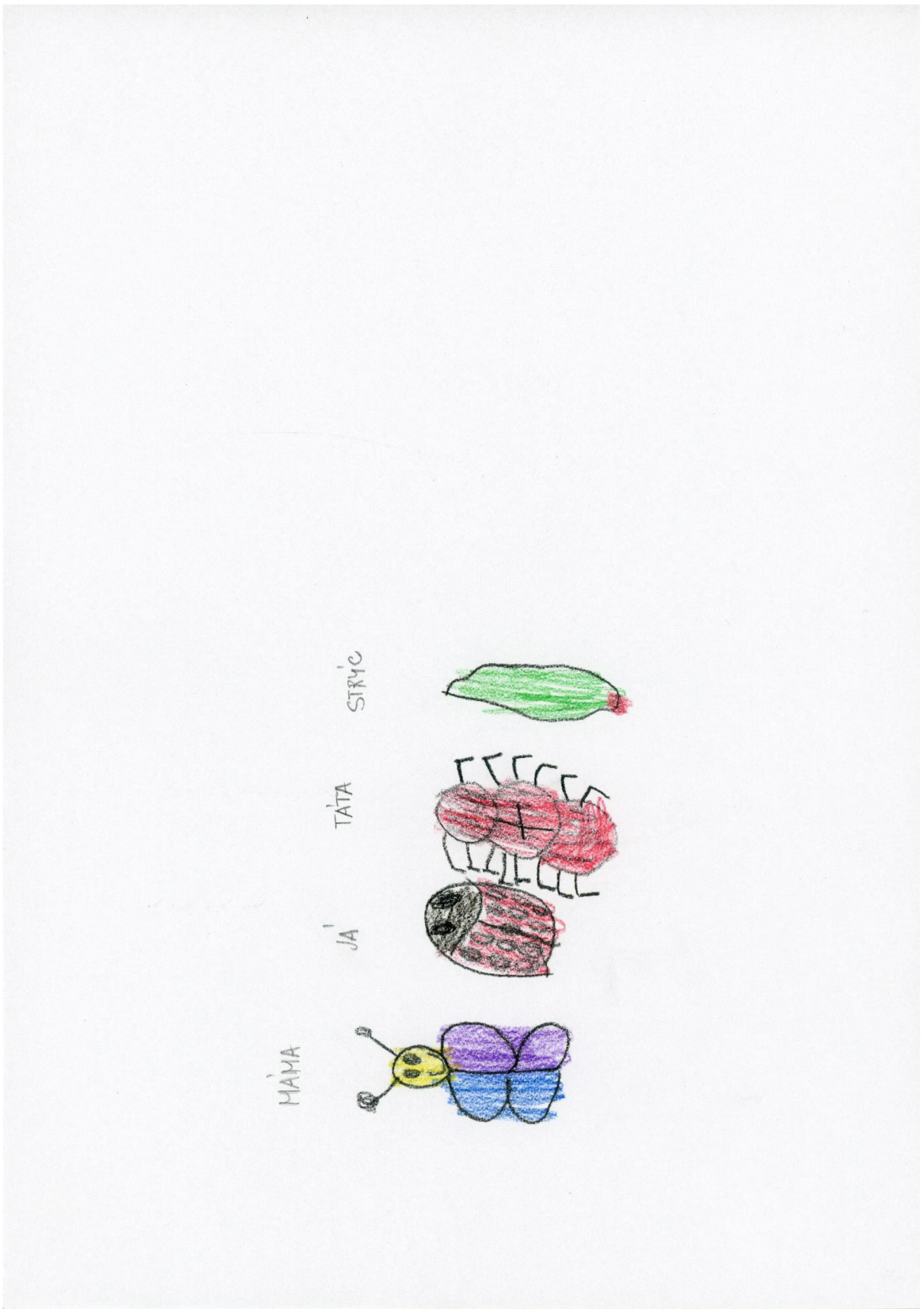
Obrázek 7 Kresba rodiny

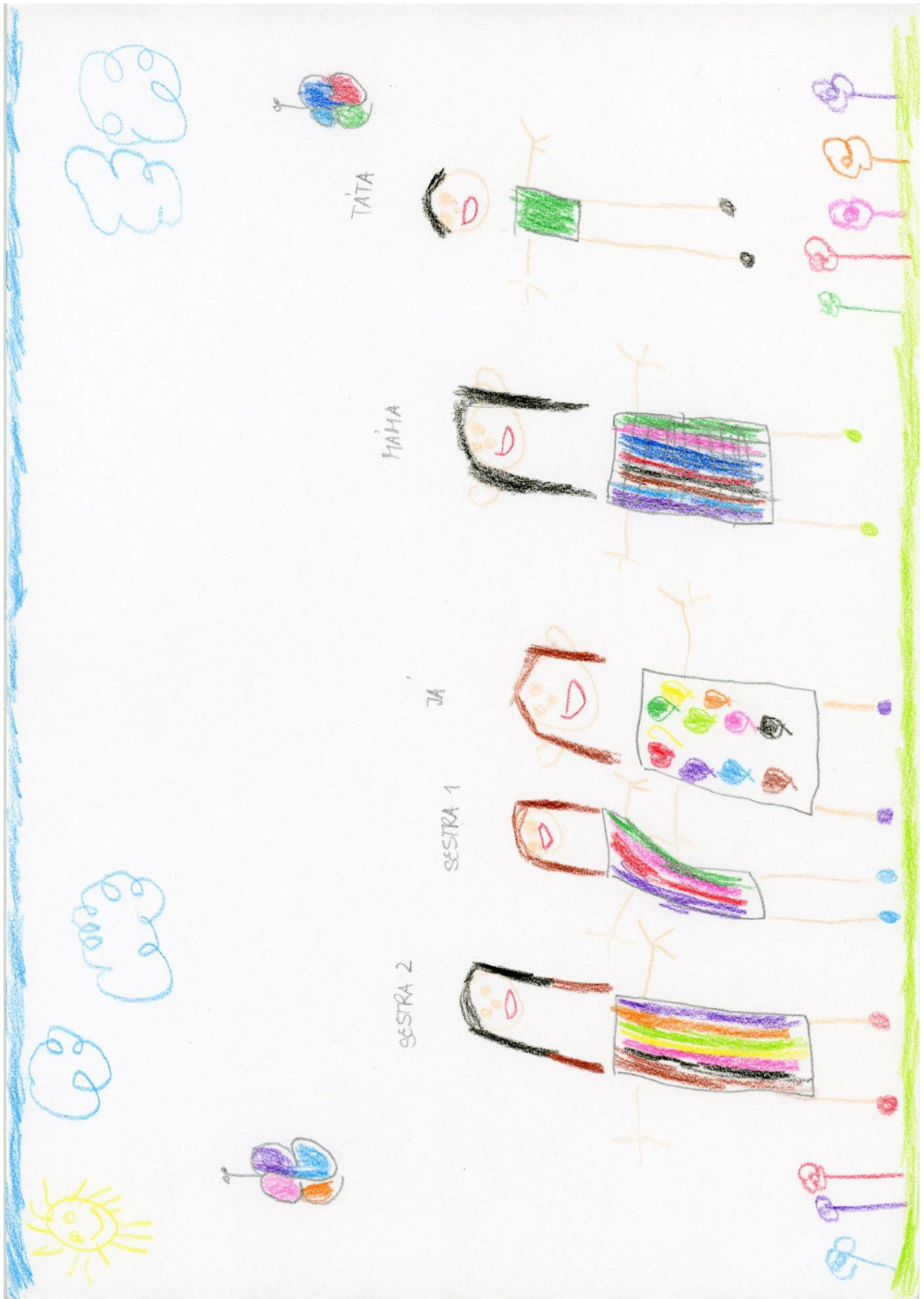
Obrázek 8 Kresba začarované rodiny

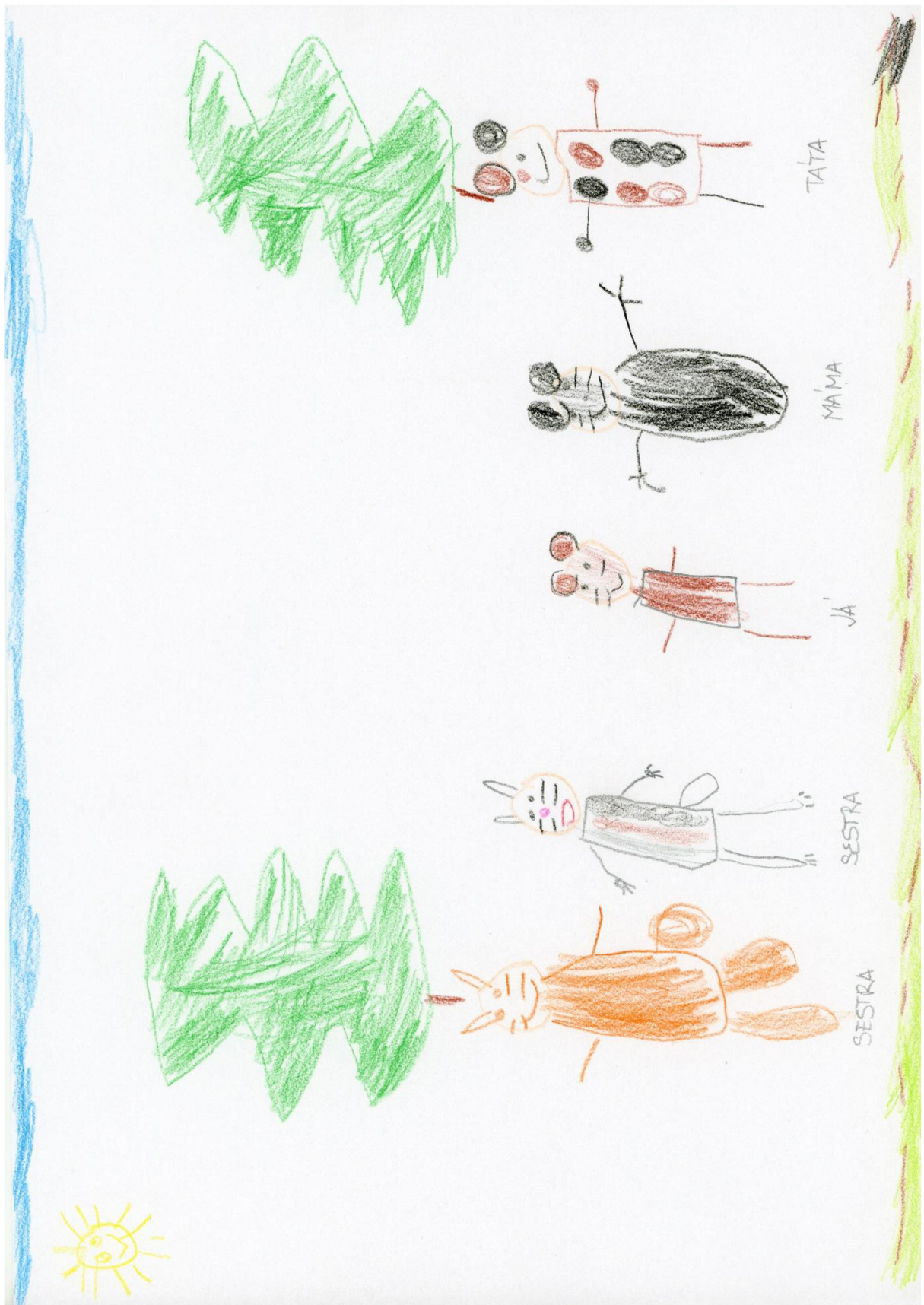
Obrázek 9 Kresba rodiny

Obrázek 10 Kresba začarované rodiny

Obrázek 11 Kresba rodiny

Obrázek 12 Kresba začarované rodiny

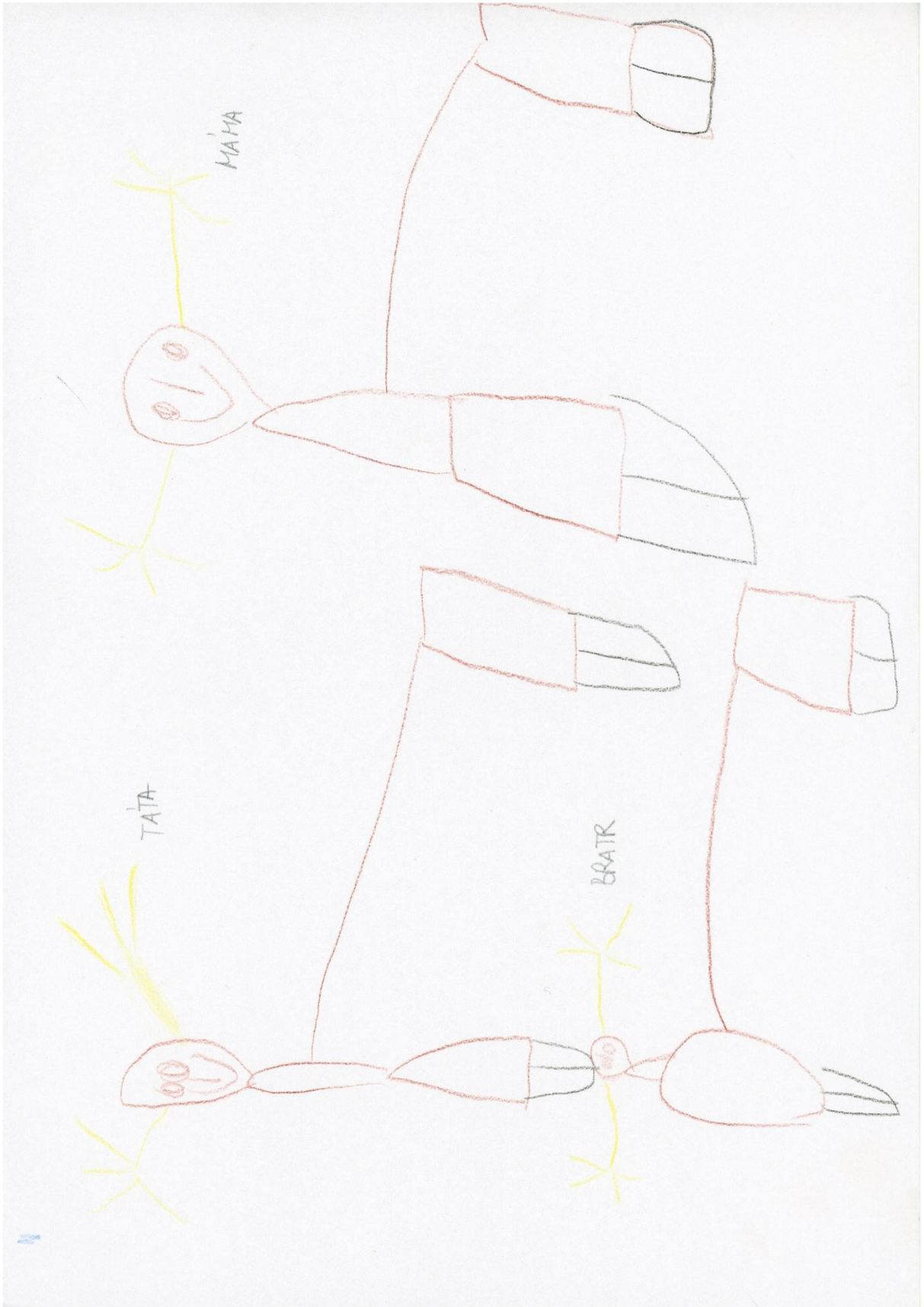
Obrázek 13 Kresba rodiny

Obrázek 14 Kresba začarované rodiny

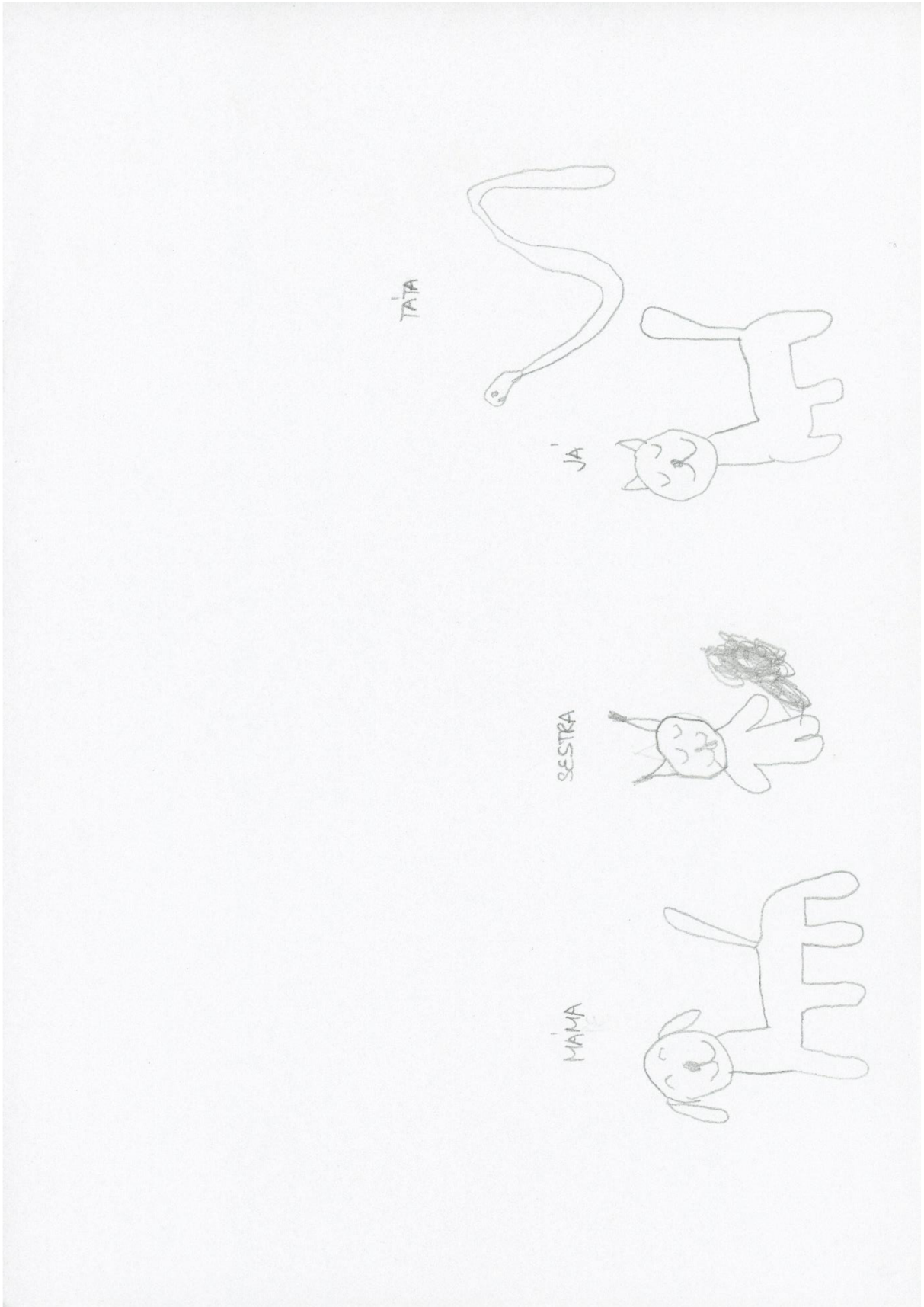
Obrázek 15 Kresba rodiny

Obrázek 16 Kresba začarované rodiny

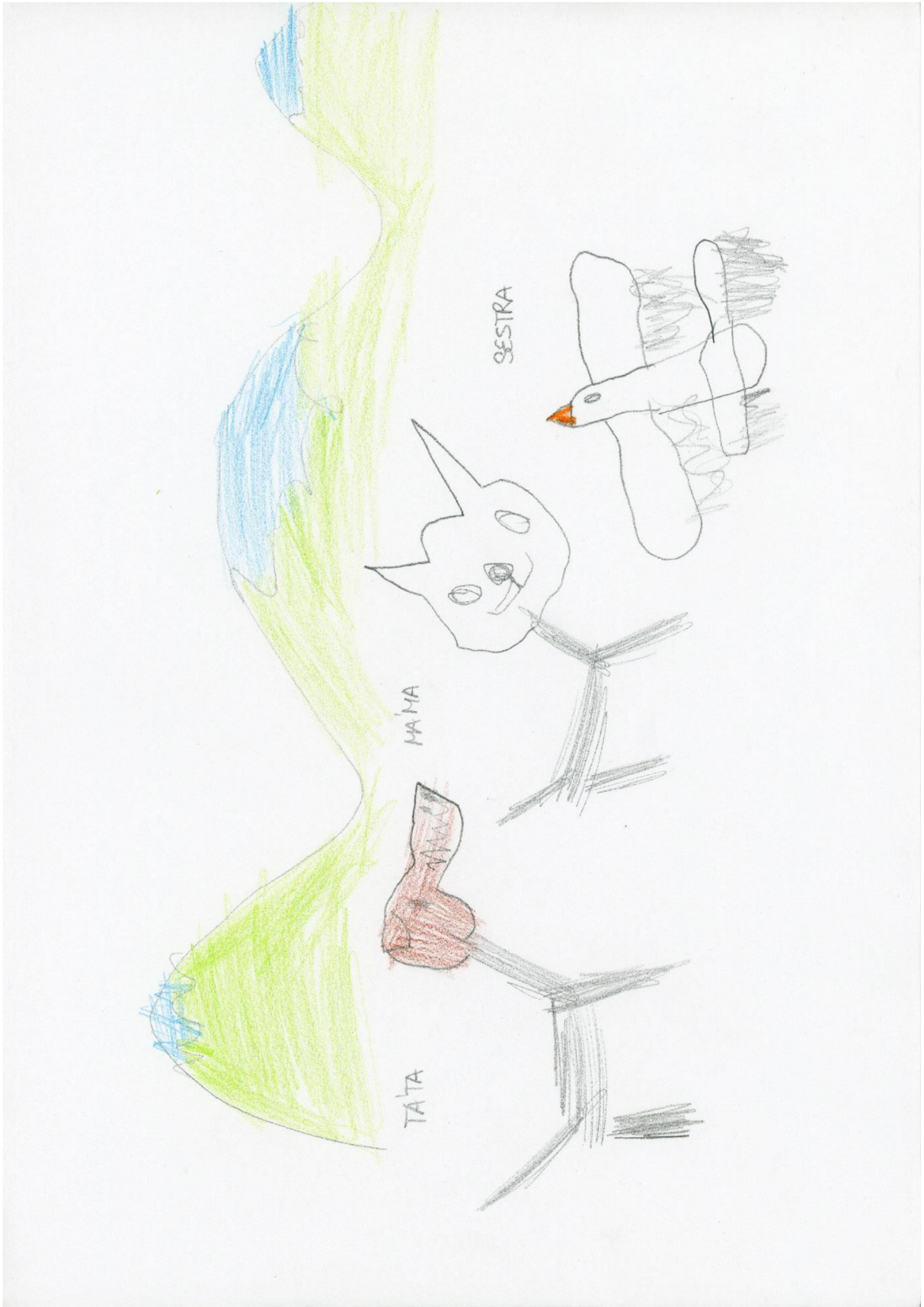
Obrázek 17 Kresba rodiny

Obrázek 18 Kresba začarované rodiny

Obrázek 19 Kresba rodiny

Obrázek 20 Kresba začarované rodiny

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Pavčina Nastoupilová
Katedra:	Katedra psychologie a patopsychologie
Vedoucí práce:	doc. PhDr. Irena Plevová, Ph.D.
Rok obhajoby:	2022

Název práce:	Kresba rodiny u dětí předškolního věku
Název v angličtině:	Drawing of a family by preschool children
Anotace práce:	Bakalářská práce se zabývá kresebným projevem předškolních dětí a přibližuje způsob, jakým děti předškolního věku nakreslí svoji rodinu a začarovanou rodinu. V teoretické části charakterizuje dítě předškolního věku (jeho tělesný, kognitivní, sociální a emoční vývoj), popisuje vývoj a charakteristické znaky dětské kresby, kresbu rodiny a kresbu začarované rodiny. Praktická část obsahuje kresby rodiny a začarované rodiny dětí předškolního věku spolu s analýzou a vyhodnocením získaných dat.
Klíčová slova:	Rodina, začarovaná rodina, dětská kresba, výtvarný projev, předškolní věk
Anotace v angličtině:	The bachelor thesis deals with the drawing expression of preschool children and presents the way preschool children draw their family and the enchanted family. In the theoretical part, it characterizes the preschool aged child (their physical, cognitive, social and emotional development). It also describes the development and characteristic features of children's drawing, family drawing and enchanted family drawing. The practical part contains the actual drawings of the family and the enchanted family done by preschool children alongside with the analysis and consequential evaluation of the collected data.
Klíčová slova v angličtině:	Family, enchanted family, children's drawing, artistic discourse, pre-school age
Přílohy vázané v práci:	Kresby rodiny a začarované rodiny předškolních dětí
Rozsah práce:	80
Jazyk práce:	Český